





Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
224 A 52





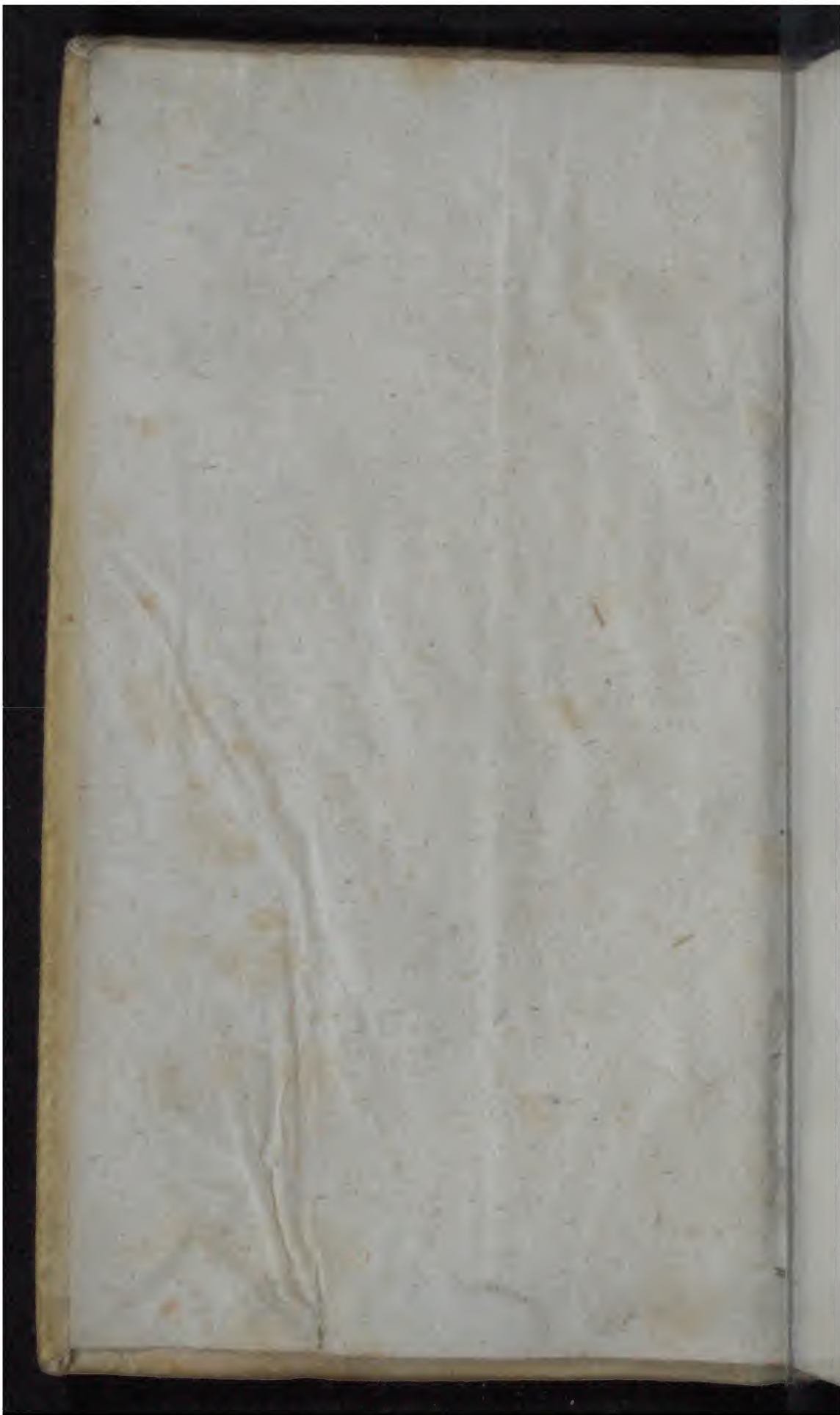
Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
224 A 52



Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
224 A 52



Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
224 A 52

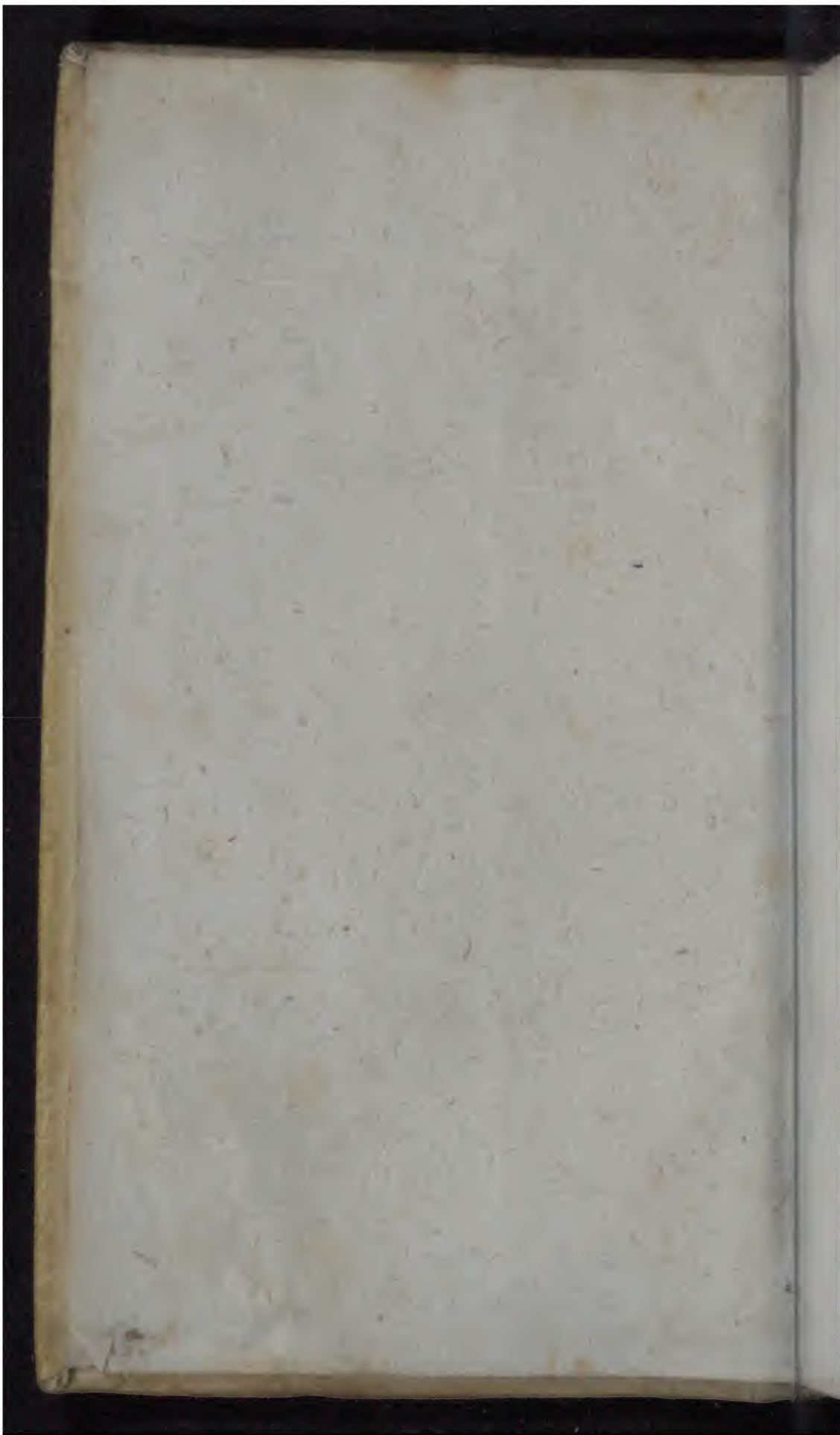


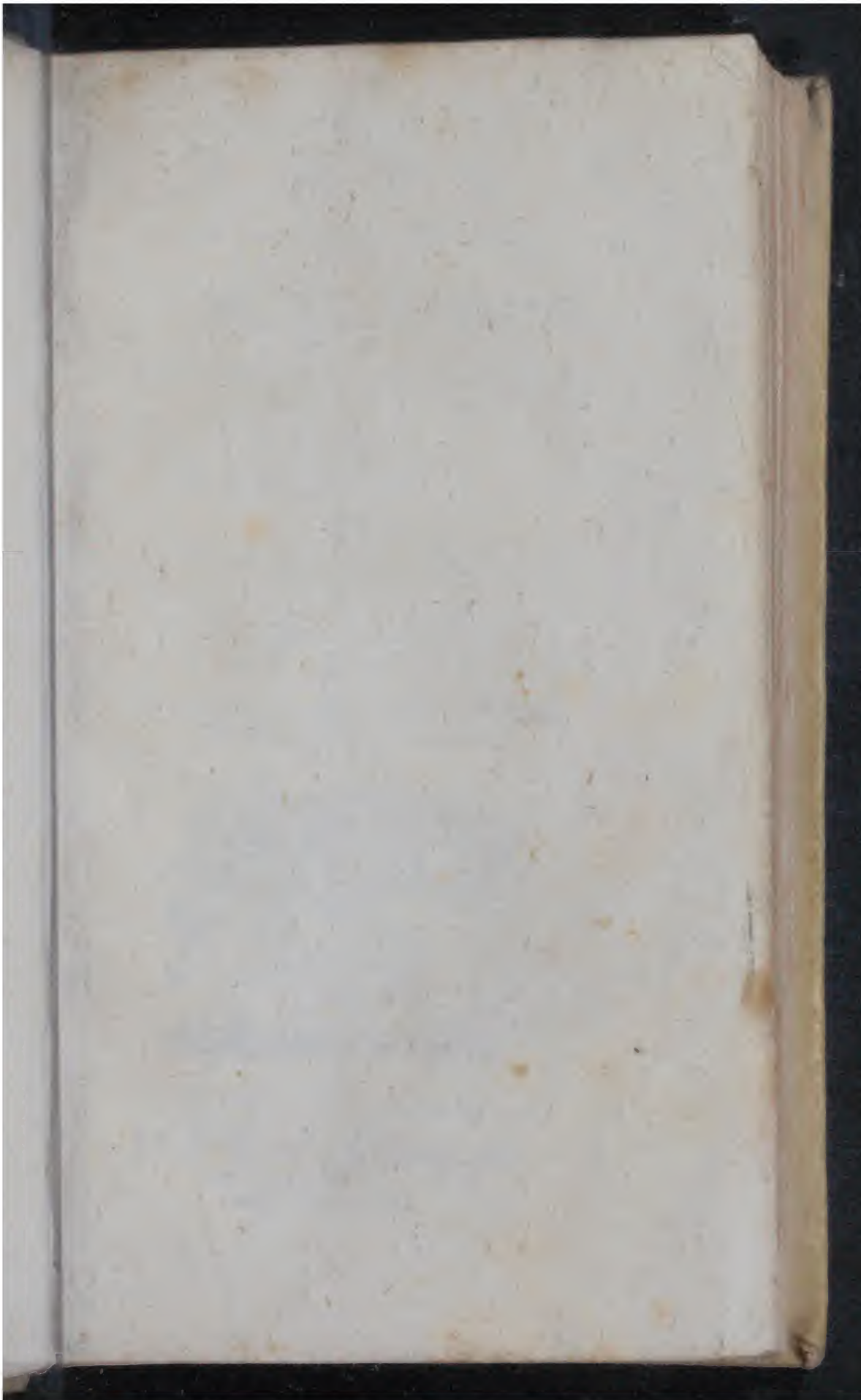
~~Epistola~~

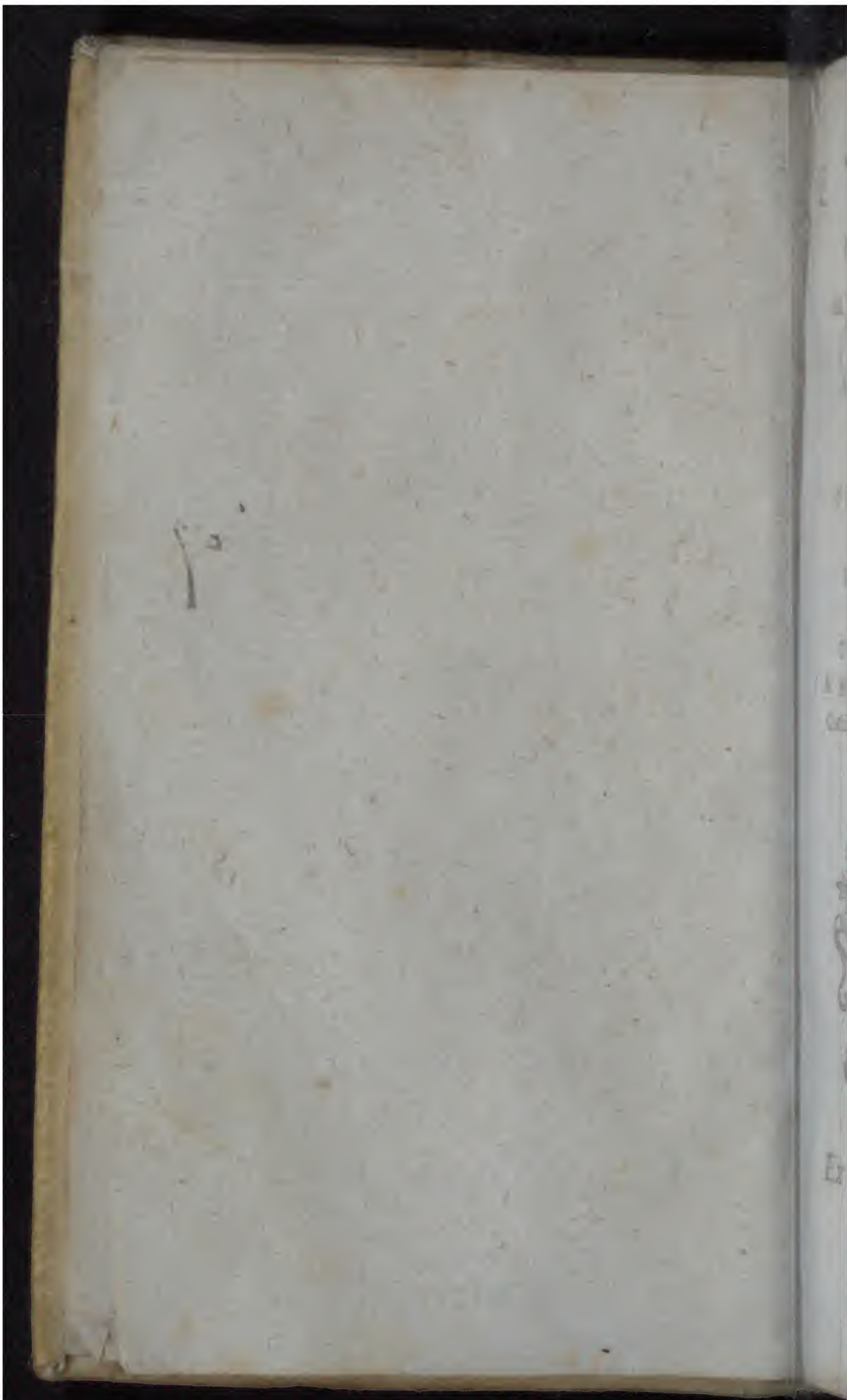
~~152~~

KW 224

152







COMPENDIVM
ETHICÆ
ARISTOTELICÆ

Ad Normam Veritatis Christianæ revocatum,

Capitulum De Renner

ANTONIO VVALAEO, SS. Theologiæ
Doctore & Professore.

Accesserunt ejusdem

ORATIONES DVÆ

Cum

HYMNO AD DEVM,

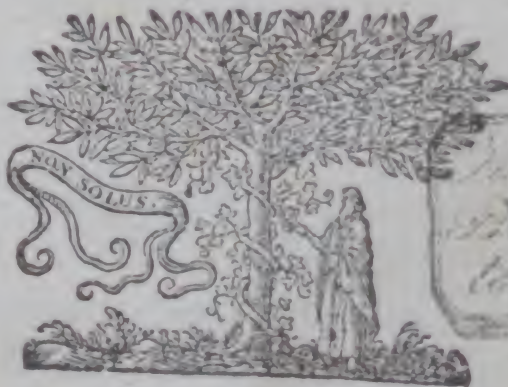
ET

THEODORI SCHREVELII

I AMBI MORALES

Continentes totius Philosophiæ Moralis
summa capita ac præcepta.

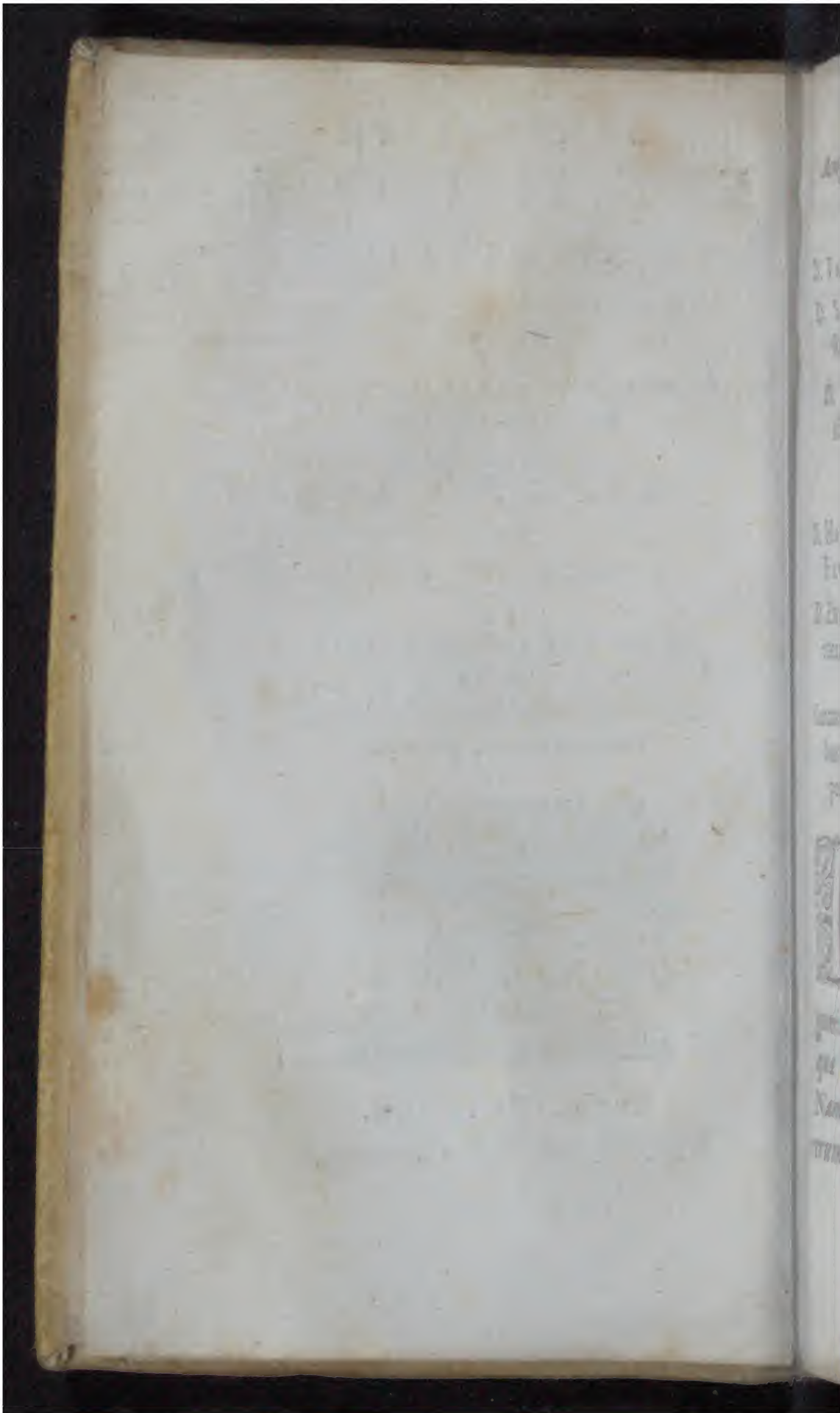
RK



*Universiteits
Bibliotheek
to s. Blage.*

LVGD. BATAVOR.
Ex Officinâ Elseviriorum.

clclcc xxxvi.



*Amplissimis, Reverendis, Doctis-
simisque Viris,*

D. IACOBO SCHOTIO, Exconsuli.

D. SIMEONI BEAUMONTIO, Pen-
sionario.

D. IOANNI VISSCHERO, Con-
fil. urbis Middelburgensis.

E T

D. HERMANNO }
FAVKELIO, } *Ecclesia Christi in ea-*
D. ENOCHO STER- } *dem urbe fidiſſimis*
THEMIO, } *Ministris.*

Curatoribus illustris Scholæ Middel-
burgensis, Dominis atque amicis suis
perpetuo colendis.

I*nter omnes Philosophia
partes, amplissimi ac Re-
verendi Viri, illa jam
olim utilissima humano
generi non immerito iudicata fuit,
quæ Ethica seu Moralis appellatur.
Nam licet cetera in contemplatione
rerum occupata, mentem hominis su-*

A 2 pra

EPISTOLA

pra seipsam evebant, & plurima, que vitam ejus ornatorem ac beatiorrem reddant, passim suppeditent; sola tamen Ethica actiones humanas virtutis splendore illustrat, normasque ac formas praescribit, quibus hominum mores in civitate, familia, & privata conversatione honestatem induunt, atque à bestiarum, latronumque societate distinguuntur. Hac res effecit, ut jam olim viri quidam magni, quos Deus inter Gentiles ad ipsorum ἑλεγχον excitavit, in hac quoque Philosophia parte excolenda diligenter laborarint, atque inter eos praeter ceteris Plato & Aristoteles. Ac licet sint, qui existiment Platonem in doctrina Morum tanto esse superiorem Aristotele, quantum in rebus Physicis Aristoteles Platonem antecellit; obtinuit tamen jam aliquot seculis inter Christianos, ut Aristotelica scripta in Scholis atque Academiis, hoc etiam in genere, Platonis commentationibus praerentur.

DEDICATORIA.

tur. Nobis vero in presentia hanc litteram nostram facere non est propositum. Est enim, ubi Platonis doctrina Aristotelis precepta longe antecellit. Est vero rursus, ubi Plato ab Aristotele recte reprehenditur atque emendatur. Quandoquidem tamen uterque, licet inter gentiles ceteros longe emineat, S. Scriptura, Spiritusque sancti vera luce destitutus fuerit, ac proinde in decretis & preceptis suis haud exiguos errores commiserit; idcirco utilem omnino operam Rebuspublicis Ecclesiisque Christianis prestant, qui eorum virorum ac similium scripta suo loco quidem suspiciunt, & quae ab iis erudite ac laudabiliter sunt tradita aliis commendant; ita tamen ut debita ac necessaria libertate tanquam Christiani in eorum nevis notandis ac refellendis utantur. Alioquin enim ex illorum autoritate, in teneris juventutis animis paulatim praesudicia formantur, quae dein-

EPISTOLA

de adultis magno labore vix eximi
 possunt; atque in Rebuspub. Ecclesiis-
 que Christianis magnarum turba-
 rum saepe sunt causa; quum Theolo-
 giam Christianam ad normas doctri-
 nae Aristotelica, non contra Aristo-
 telica decreta ad normam veritatis
 Christianae conantur dirigere. Cujus
 rei multa exempla & domi & foris
 afferri possent, nisi vulnera potius
 sanare, quam refricare, nobis hic esset
 constitutum. Hæc ratio me movit,
 Amplissimi ac Reverendi Viri, quare,
 cum in illustri vestra Schola, inter
 cætera, hujus quoque scientiæ institu-
 tio mihi à vobis antehac esset man-
 data, compendium aliquod illius ex
 ipso Aristotele discipulis nostris propo-
 suerim; in quo, pro tenuitate judicii
 mei, quæ in Aristotele aliisque utilia
 occurrunt, breviter & perspicue à
 me seligerentur. Quod compendium
 etsi eo fine conceptum non fuit, ut un-
 quam lucem adspiceret, quia tamen
 eius

DEDICATORIA.

ejus editio mihi à vobis, ante meum
ex Ecclesia ac Schola vestra in hanc
Academiam discessum, serio commen-
data fuit; non potui hac in re judicis
postulatisque vestris deesse; sed diebus
aliquot ejus recognitioni impensis, il-
lud in lucem emitto; ut illi, qui id an-
te hac à me audiverunt, ejus memo-
riam recolere, & alii, si qui velint, in
hac quoque Philosophia parte, ejus
manuductione juvari ac dirigi pos-
sint. Scio alios quoque antehac in eo
genere laborasse, quorum diligentie
hac mea opella nihil detractum volo;
optem tamen Philosophos Christianos
majori libertate in hisce castigandis
nonnunquam uti, quo minori cum
periculo ipsi fontes deinde à juventute
adiri possint: sed dum ab Aristotelis
placitis vix latum unguem audent
discedere, in cœlestem veritatem co-
guntur esse injurii, aut ipsum Aristo-
telem contra ejus mentem loquentem
faciunt. Inter Theologos nostros Me-

A 4 lanthon

EPISTOLA

lanthon & Daneus industriam suam
hic quoque Ecclesiis probarunt; sed
cum paucula tantum ex Aristotele in
usum suum traducunt, plurima ve-
ro alia ex ipsa S. Theologia praxi in
opus suum transferunt, novum plane
opus, & alterius generis ab iis est con-
structum, atque adeo ad Aristotelem
aliosq; Ethicos recte intelligendos pa-
rum utile. Nos ergo conati sumus in
hoc exiguo opere utrumque prestare,
nempe materias ab Aristotele in Ethi-
cis ad Nicomachum precipue tracta-
tas, collatis quoque ceterorum Philo-
sophorum opinionibus, eodem fere or-
dine compendiose proponere; & erro-
res in eis à me observatos ad veritatis
Christiane normam corrigere. Vobis
vero, Amplissimi ac Reverendi Viri,
laborem hunc meum qualemcunque
inscribere volui, tum quia in Schola
vestra est natus, atque editionis ejus
mihi fuistis authores; tum quoque ut
grati animi adversus vos, & studii
mei

DEDICATORIA.

mei erga Scholam vestram aliquod
documentum præberem. Valete Am-
plissimi ac Reverendi Viri; Deum ro-
go, ut vos Reipub. & Ecclesiæ suæ diu
incolumes servet. Lugduni Batavor.
ex Museo nostro IV. Nonas Septem-
bres, Anno salutis partæ 1620.

Vestræ Amplitudini ac Reve-
rentiæ addictissimus

ANTON. VVALÆVS.

A 5 IN

IN COMPENDIVM

ETHICVM,

Rev. & Clariss. Viri

D. ANTONII VVALÆI,

Amici veteris & collegæ
honorandi.

Qui placita veterum, lubricosq; Sta-
gira,

Et Socrateos & Platonis anfractus,
Fastumque voluis porticus Cleantheæ,
Atque inde cristas, inde spiritus sumis,
Ceu cuncta doctus seu peritior cunctis;
Dedisce multa, nosse si paras plura,
Et disce pauca, nosse si paras multa.

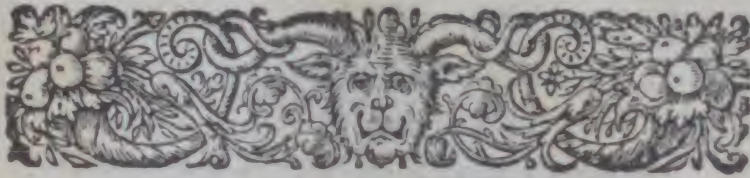
Qua nunc VValæus veritatis æterna
Patronus acer explicat tribus chartis.

Humana ratio viribus suis nixa,
Velut minuta puppis in tenebroso
Deprensa ponto, sævientibus ventis,
Erratque, voluiturque, nec sibi constat.

Hæc una virtus veritasque dat mores,
Quam veritatis norma, veritas ipsa,
Deus, Deique natus, ore divino (scit.
Christus profudit, Christiana mens di-
Hæc ad beatam sola sufficit vitam,
Quippe ad futuram sola sufficit vitam.

DAN. HEINSIVS.

Com-



Compendium

E T H I C Æ

ARISTOTELICÆ

*Ad Normam veritatis Christianæ
revocatum,*

A B

ANTONIO WALÆO.

PHILOSOPHIA, Latinis
sapientiæ studium, duplex *Philoso-*
vulgo statuitur, Instrumen- *phiæ de-*
talis scilicet, & Principalis. *fnitio*

Instrumentalis proprie Logica dici- *et divi-*
tur: quæ ideo *λογικῆ* ab Aristotele ap- *sio.*
pellatur, quia præceptis & regulis suis
dirigit mentem hominis in indagatio-
ne ac cognitione rerum.

Principalis vero vocatur, quæ versa-
tur circa res ipsas; & vulgo definitur,
Cognitio rerum divinarum atque hu-
manarum, quantas homo commentan-
do hic consequi potest.

Ea

Ea rursus est duplex, Contemplativa scilicet, & Activa.

Contemplativa, græce θεωρητικὴ, appellatur, quæ sola rerum contemplatione seu cognitione est contenta.

Complectiturq; Metaphysicam, Physicam, & Mathematicam. Metaphysica agit de summis causis, speciebus, & affectionibus entis, qua ens est. Physica de causis, speciebus, atque affectionibus rerum naturalium, quæ cælo & terra continentur. Mathematica denique de speciebus & affectionibus quantitatis continuæ & discretæ: idque vel abstracte & absolute, ut Geometria & Arithmetica; vel concrete & relate ad certa subjecta, ut Astronomia, Geodæsia, Cosmographia, &c.

Activa, græce πρακτικὴ, ea pars Philosophiæ dicitur, quæ sola rerum contemplatione contenta non est, sed præter cognitionem rerum, actionem & exercitationem earundem quoq; requirit.

Ad hoc postremum Philosophiæ genus pertinet Ethica. Nominatur autem Ethica à græca voce ἠθικὴ, id est mos seu consuetudo, quia versatur circa hominum mores; quapropter & latine *scientia moralis* appellatur.

Defi-

Definiri potest, *Scientia practica humanarum actionum quatenus in illis honestas locum habere potest.*

Definitio Ethicæ.

Genus ergo ejus est *scientia*, quia etsi in ea demonstrationes tam exactæ requirendæ non sint, quales in mathematicis extant, tamen certis argumentis nititur, quæ hominis animum convincere, & de veritate sua persuadere possunt.

Practica vero dicitur, quia non sufficit præcepta de honestis actionibus cognoscere: sed præterea requiritur eorundem præceptorum actio & exercitatio. Nihil enim prodest, si quis sciat, quæ sit justitiæ aut fortitudinis natura, & quomodo à contrariis vitiis distinguatur; nisi easdem virtutes in vita sua exprimere, & contraria vitia fugere conetur.

Et hæc est causa cur Aristoteles initio Ethicæ suæ neget Adolescentes esse idoneos Ethicæ auditores, nempe eos, *Quis sit idoneus Ethicæ auditor.* qui τῶν πάθῃσιν ἀνθρώπων εἰσιν. i. qui cupidinibus suis transversum acti parum curant, quid in actionibus hujus vitæ honestū sit aut inhonestum. Adolescentes ergo intelligit, τῶν ἡλικίαν ἐπὶ ἥθει, ætate & moribus, ut ipse loquitur.

quitur. & γὰρ τὸ ἀγαθὸν ἡ ἀρετὴ ἢ ἡ ἐπιείκεια, ἀλλὰ
 ἀλλὰ τὸ κατὰ φύσιν ζῆν. id est, defectus
 hic non est ab ætate: sed ex eo quod se-
 cundum affectus vivitur. Requirit er-
 go talem auditorem qui ipse bonis mo-
 ribus institutus est, vel saltem bene-
 monentem paratus est audire & sequi.

Differentia in hac definitione sumi-
 tur ab objecto proprio, & ejus consi-
 derandi modo.

*Ethica
 objectū.*

Objectum Ethicæ à multis statuun-
 tur affectus seu perturbationes. Quæ
 sententia non est aliena, si de præci-
 pua objecti parte intelligatur: nam hoc
 præcipue agit Ethica, ut affectus huma-
 ni rectæ rationi subjiciantur. interim
 tamen pro objecto toto seu adæquato
 haberi non possunt: quia Ethica ratio-
 nis quoque cæcitati & voluntatis cor-
 ruptioni per præcepta sua aliquo modo
 medetur.

Magis proprie ergo loquuntur, qui
 objectum adæquatum Ethicæ statuunt
actiones humanas, non tamen quovis
 modo consideratas, sed *quatenus τὸ
 ἀγέρον, seu honestas in iis locum habet,*
 & *quatenus virtutis capaces sunt*; quia
 omnia quæ in Ethica tractantur, ad
 hunc finem ac scopum referri possunt.

Hæc

Hæc scientia vulgo dividi solet in tres species. Quarum prima versatur circa actiones cujusq; hominis per se considerati, & Ethica strictiori modo dicitur. Secunda versatur circa actiones hominis quatenus familiam habet aut pars ejus est, & Oeconomica vocatur. Tertia versatur circa actiones hominis quatenus præest civitati, aut membrum ejus est, & Politica appellatur.

Nobis tamen magis placet aliorum divisio, qui Ethicam dividunt in duas species. Quarum prima generalis est, quia in genere tractat de actionibus viri boni quocunque modo considerati. Altera vero, quæ ea, quæ in genere de moribus dicta sunt, ad certa & peculiaris subjecta applicat. Quorum primum & principale est civitas, unde Politica dicitur; secundum familia, unde Oeconomica; tertium denique homo singularis, unde morum Comitas seu Civilitas appellatur.

De primo genere, quod reliquorum est fundamentum, nobis proprie hic agere propositum est, idque secundum ordinem quem Aristoteles in Ethicis suis ad Nicomachum servavit, correctis tamen iis, in quibus vel defectus est, vel
à ve-

à veritate aberravit, ad normas religionis Christianæ; in qua sola veram & perfectam de moribus doctrinam tradi, apud omnes Christianos in cōfesso est.

Vsus Ethica.

Quandoquidem vero omnis ars & scientia sua utilitate se probat, usus quoque hujus scientiæ breviter à nobis sunt indicandi.

1. Hæc scientia non absurde statuitur fundamentum civitatum, & bonarum legum in civitatibus. Unde & Socrates gloriari est solitus, se Philosophiam è cœlo in civitates derivasse; quia cum ejus temporis Philosophi de rebus contemplativis & astronomicis fere disputarent, ipse primus disputationes de moribus instituit, & de iisdem præcepta certa discipulis suis tradidit; unde & ad juris civilis scientiam plurimum utilitatis affert.

2. Hæc scientia usum etiam insignem in Theologia habet; quia nobis indicat reliquias legis naturæ, & quodnam discrimen honesti atque inhonesti ipsis quoque Gentilibus cognitum fuerit.

3. Nemo cum idoneo fructu versari poterit in veterum scriptorum lectione, nisi hujus scientiæ aliquam cognitionem

gnitionem perceperit. Nam plerique tractatus, qui à veteribus Philosophis conscripti sunt, particulæ quædam sunt hujus scientiæ. Oratores sententiis ex Ethica petitis sunt pleni. Historiæ ipsæ, præter judicia Ethica, quæ passim occurrunt, exempla humanarum actionum ubique proponunt, quæ ex Ethicis regulis judicari debent, honestane an inhonesta, laudene an vituperio digna, imitanda sint an fugienda.

Ut vero genuinus hujus scientiæ usus tanto melius cognoscatur, discrimen Ethicæ Christianæ & Aristotelicæ breviter hic adnotandum.

Discrimen Ethicæ Christianæ & Aristotelicæ.

1. Ethica Aristotelis, præterquam quod plane ignoret Euangelium, & virtutes quæ ad Euangelium proprie spectant, legis quoque moralis præcepta valde imperfecte tradit.

2. Nam de præceptis primæ tabulæ parum aut nihil agit, in qua tamen virtutes præstantissimæ continentur. Pythagoras, & Plato hic paulo feliciores fuerunt, quia in Syria & Ægypto peregrinati sunt, & ab Hebræorum sapientibus multa didicerunt, quæ Aristoteles vel nescivit vel neglexit.

3. Nonnullas quoque virtutes secundæ

cundæ tabulæ Aristoteles præterivit, ut misericordiam, obedientiam superioribus debitam, &c. imo & vitia quædam virtutum loco habuit; ut vindictam aliquam sui ipsius laudabilem iudicat; primos affectuum seu concupiscentiæ motus inter vitia non ponit, cum tamen præcepto decimo prohibeantur.

4. Denique Aristoteles verum principium, & verum finem verarum virtutum ignoravit. nam Principium omnium actionum virtutis, ex virtutis habitu tantum educit; cum tamen & fides in Deum per Christum, & Charitas seu reverentia Dei, virtutum verarum actiones ex ipsarum habitibus educant, & in finem rectum dirigant. Finem ultimum propter quem virtus exercetur statuit ipsam honestatē. De gloria Dei, & felicitate futura, ad quam omnia, etiam ipsa honestas, referenda sunt, merum hic est silentium. Unde necessario consequitur si quis in hisce Ethicis extra erroris periculum versari velit, omnes hujus scientiæ partes esse corrigendas ad normam Verbi Dei, & ex eo esse supplenda, quæ hic desunt.

*Partitio
hujus
compen-
di.*

Ut ergo scientia hæc methodice & brevi-

breviter à nobis tractetur, idque secundum ordinem quem Aristoteles secutus est, primo de ipso Summo Bono agemus, deinde de Mediis ad summum bonum ducentibus. Omnis enim scientia practica à summo ejus fine incipit, quia summus finis amorem conciliat mediis, & ordinem in mediis constituit.

Media hæc virtutes sunt, & contraria earundem vitia; virtutes ut viæ, ad summum bonum tendentes; vitia ut avia, ad summum bonum contendenti sedulo vitanda.

De virtutibus autem, duobus modis agendum; primo in genere, de earum causis internis atque externis, subjecto item a tque objecto; deinde in specie de singulis virtutibus, atque illarum oppositis vitiis. Virtutes autem sunt duorum generum, simplices, & compositæ. Simplices rursus vel voluntatis vel intellectus: compositæ, virtus heroica, & amicitia. Hunc ordinem sequitur Aristoteles, ideo & nos eum sequemur.

De summo enim hominis bono agit lib. 1.

De causis & objectis virtutum generalibus agit lib. 2. & prima parte tertii.

De

De virtutibus voluntatis reliquo lib. 3.
item 4. & 5.

De virtutibus intellectus, lib. 6.

De virtutibus compositis; nempe de
virtute heroica agit. lib. 7. de amicitia
lib. 8. & 9.

Denique de voluptate & beatitudi-
ne contemplativa, lib. 10.

PARS PRIMA

De summo hominis Bono.

SUMMUM hominis Bonum
vocatur extremus finis om-
nium actionū humanarum,
quod etiam beatitudo, &
felicitas appellatur. Græci appellant *δαι-
μονίαν*, quia nos beatis mentibus si-
miles facit; vocant etiam *δ'πραγίαν* ab
δ'περάτην, id est, bene & feliciter age-
re: item *τὸ ἀγαθόν*, & *τὸ τέλος*, & *τὸ
ἕχαθόν*.

De eo primum inquiremus, an sit
aliquod summum Bonum: secūdo quid
non sit: denique quid sit.

*An sit
aliquod
summū
Bonum.* Summum aliquod Bonum esse ho-
mini propositum, nemo Philosopho-
rum unquam negavit, ideoque tam an-
xie

xie inquisiverunt, quidnam illud sit.

Probaturo vero idem multis & firmis rationibus.

1. Omne animal appetit aliquod bonum sibi proprium, in quo acquiescit. Homo autem est animalium præstantissimum.

2. Natura nihil facit frustra; atqui homo per naturam concupiscit fælicitatem; ergo datur fælicitas, aut illa concupiscentia esset frustra.

3. Singulæ actiones hominum habent aliquem finem, præcipue vero sapientum. Ergo dandus est aliquis finis summus, in quo actiones hominum tandem acquiescant; vel dabitur progressus finium in infinitum; quod est absurdum.

4. Homo est capax infælicitatis, ergo & fælicitatis; alioquin enim esset creaturarum miserrima.

5. Denique homo instructus est mediis & instrumentis ad summum Bonum ducentibus. Ergo capax est summi Boni. Antecedens probatur, quia præditus est mente, honestatis & fælicitatis intelligente; item voluntate, virtutis & fælicitatis capace.

I. Obi. Si aliquod est summum Bonum,

num,

num, cur Philosophi in tam varias de summo Bono sententias ierunt, & cur quidam hoc, quidam illud pro summo Bono habuerunt?

Resp. Hanc diversitatem sententiarum de summo Bono, non esse, utrum aliquod sit, quod omnes fatentur; sed quidnam illud sit. Causæ vero cur hic dissenserint dari possunt.

1. Cæcitas mentis in homine jam corrupto.

2. Studium aliis contradicendi.

3. Denique affectatio inanis gloriæ, qua quisque sibi novam sectam erigere, & eligere voluit.

Nam si Philosophorum sententiæ accurate perpendantur, Epicureis exceptis, qui non aliter Philosophi, quam ignis pictus, ignis, appellandi sunt, reliqui omnes deprehenduntur re ipsa convenire, etsi in circumstantiis quibusdam variant.

*Vbi
summū
bonum
acqui-
ratur.*

At quando homines id assequuntur? Respondet hic Aristoteles, in hac vita quærendum esse summum Bonum homini, & non tum demum cum è vita decesserit. Quæ sententiæ periculosa est, si verba, ut sonant, accipiantur. Alii tamen illum excusant, quod hic agat adversus

versus Solonem de felicitate civili, quæ in civitate acquiri debet, vel nusquam. Sed hæc excusatio nullius momenti est, quia Aristoteles agit de summo Bono hominis, quatenus est homo, atque omnes animantes cæteras superat, & felicitatis est capax. Melius ergo illum excusant, qui ejus sententiam conferunt cum sententia Platonis, qui statuit in hac vita aliquem gradum summi Boni acquiri posse ac debere: perfectam vero ejus possessionem demum haberi post hanc vitam, sed ab iis solis qui aliquem ejus gradum hic obtinuerunt. Quæ sententia in Thesi vera est, & cum Christianismo consentiens, cui & ipse Aristoteles videtur consentire lib. 10. Ethicorum, ubi agit de beatitudine contemplativa.

Hactenus prima quæstio, nempe an *Quid sit summum Bonum.* Sequitur jam ut *inquiramus quidnam illud sit. ubi primum sententias falsas refutabimus, deinde veras adstruemus.*

Sententiæ falsæ vel sunt vulgi, vel quorundam Philosophorum.

Vulgus hominum fere judicat summam felicitatem hominis sitam esse in divitiis, & omnes actiones esse referendas

Sententiæ vulgi de summo bono.

das eo ut homo ditescat. Sed hæc sententia viris sapientibus indigna est, & sequentibus argumentis refutatur.

1. Quia divitiæ sæpe per injusta & mala media acquiruntur; summum autem Bonum non nisi per justa & bona.

2. Quia summi Boni possessores ipsi sunt boni. At multi divitiarum possessores, sunt homines mali & vitiosi.

3. Summo Bono nemo ad malum uti potest. At divitiis multi ad scelera abutuntur.

4. Divitiæ sunt instabiles. Summum Bonum est stabile & permanens.

5. Divitiæ hominis appetitum non implent: nam *quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ*. At in summo Bono hominis mens plane acquiescit.

6. Denique, divitiæ ab optimis propter se non expetuntur, sed propter aliud: summum autem Bonum propter se tantum expetitur.

Secunda sententia vulgi, est multorum Politicorum, & virorum Militarium, qui pro summo actionum humanarum fine, gloriam & honorem habent, ut Cicero testatur in Oratione pro Archia. Sed etiam hæc sententia ab omnibus Philosophis rejicitur.

I. Quia

1. Quia honor & gloria sæpe ab indignis acquiritur: summum autem Bonum non nisi à dignis.

2. Quia honor est inconstans: summum autem Bonum est constans & stabile.

3. Quia honor est magis honorantis quam honorati, id est, magis est in potestate & arbitrio ejus qui honorem defert, quam ejus cui honor defertur. At summum Bonum est in potestate possidentis.

4. Denique, quia honor ab optimis propter se non expetitur: sed propter aliud, nempe ut sit testimonium virtutis ipsorum: summum autem Bonum propter se expetitur.

His sententiis rejectis, sequuntur sententiæ Philosophorum, quorum quatuor sectæ apud veteres præcipue fuerunt celebres, Epicureorū scilicet, Stoicorum, Peripateticorum quorum princeps fuit Aristoteles, & Academicorum quorum princeps Plato.

Sententia philosophorum de summo bono.

Epicurei summum Bonum hominis in voluptate constituébant: Stoici in habitu virtutis: Peripatetici in actione virtutis: Platonici denique in unione hominis cum Deo.

B

Sin-

Singulas has sententias examinabimus, & quantum veritatis in se contineant videbimus.

*Sententia
Epicu-
reorum.*

Epicureorum sententia duobus modis explicari solet. Veteres plerique, ut Cicero, Horatius, & alii, sententiam Epicureorum intelligunt de voluptate corporea & sensibus externis oblectationem afferente Recentiores quidam conantur eos excusare, & per voluptatem eos intellexisse volunt, non voluptatem illam, quam homines cum bestiis habent communem: sed voluptatem animi puram & à rebus corporeis abstractam; qualis animo hominis oboritur ex cognitione rerum insignium, & actione rerum honestarum.

Si igitur Epicureorum sententia hoc posteriori modo intelligi posset, non esset usque adeo absurda; nam omnes fatentur illam animi oblectationem ex illis causis orientem, aut esse summum Bonum, aut saltem summi Boni individuum adjunctum, quemadmodum postea explicabitur.

*Sententia
Epicu-
reorum
refuta-
tur.*

Sin vero hæc Epicureorum opinio intelligatur de voluptate corporea, & sensibus externis oblectationem afferente, quemadmodum plerique veteres

res

res intellexerunt, tum sententia illa absurda est, & homine indigna, ut ex sequentibus rationibus liquet.

1. Summum Bonum est homini proprium: voluptas autem illa est homini cum bestiis communis.

2. Quidquid parit sui satietatem, tædium, & pænitétiā, illud non est summum Bonum: at talis est voluptas corporea: Ergo, &c.

3. Quidquid hominem ad honestas actiones ineptum reddit, immo & ad gravissima scelera excitat, illud non potest esse Bonum hominis, multo minus summum Bonum. Talis vero est voluptas corporea.

4. Summi Boni fruitio cum possidetur impediri non potest: at voluptatum fruitio vel morbis, vel senectute, vel aliis casibus impeditur.

5. Summum Bonum cum virtute pugnare non potest, & quo amplius eo fruimur eo meliores simus. At nimia voluptatū fruitio cum virtute pugnat, nempe cum temperantia, & fortitudine. Ergo, &c.

Obj. Illud est summū Bonum quod omnia animantia simul expetunt: At omnia animantia tam rationalia quam

B 2 irra-

irrationalia expetunt voluptatem. Ergo, &c.

Respondeo. 1. Negatur major, quia illud non potest esse summum Bonum hominis, quod homo una cum bestiis expetit: sed quod peculiariter tanquam homo debet expetere. Deinde respondeo ad minorem; Fatemur esse quidem aliquid in homine, quod ad voluptates fertur, nempe appetitum sensitivum; sed illud non est præcipuum quod in homine est: Summum vero Bonum hominis non debet queri in facultate hominis ignobiliore; sed in parte ejus nobiliore, quæ est ratio & mens, cui aliud multo excellentius bonum propositum est quam voluptas.

Hæ responsiones Philosophorum enervant plane argumentum Epicuri: Theologi vero etiam aliter respōdent, nempe in minore esse fallaciam accidentis. Nam quod homo ad corporis voluptates sua natura proclivis est, illud non habet ex prima sui creatione, in qua facultas sensitiva, menti sanctæ & ad imaginem Dei conditæ plene subiecta erat: sed ex corruptione & peccato, quod naturam hominis postea invasit. quo factum est, ut mens sua sanctitate desti-

destituta, sensitivæ facultati imperare nec velit nec possit, nisi illud vitium à Deo refranetur; quemadmodum id in quibusdam Ethnicis refranavit; vel nisi corrigatur per Spiritū Sanctum, quemadmodum fit in iis, qui per fidem in Christo regeniti sunt.

Refutatis sententiis manifesto absurdis, restat ut illas examinemus, quæ veritati magis sunt consentaneæ, & simul ostendamus qua in parte illæ sententiæ defectæ sint.

Stoici, Peripatetici, & Academici in hoc consenserunt, quod summum hominis Bonum in virtute sit quærédum. Argumēta quæ eos moverunt, hæc sunt.

*Sentētia
Stoico-
rum &
Peripa-
tetico-
rum.*

1. Illud est summum hominis Bonum, quod præstantissimam partem hominis maxime ornat & illustrat. At virtus mentem hominis, quæ præstantissima ejus pars est, maxime ornat & illustrat. Ergo virtus est summū Bonum.

2. Illud est summum hominis Bonum, quod hominem Deo quam simillimum reddit: hoc vero est virtus.

3. Illud est summū hominis Bonum, quod nullus Fortunæ casus ab homine auferre potest: at hoc est sola virtus.

4. Illud est summum hominis Bo-

B 3 num,

num, quod iunctissimum, honestissimum, & maxime laudabile est: hoc autem est virtus.

5. Denique, illud est maximum hominis Bonum, quod omnia minora Bona, honesta & vere bona facit. At virtus facit, ut divitiæ, honores, valetudo, &c. recte ab homine usurpentur. Ergo illud est maximum hominis Bonum.

Dissensus inter Stoicos & Peripateticos de summo bono.
 Haftenus ergo Philosophi inter se convenerunt. Sed inter Stoicos & Peripateticos quaestio nobilis movetur, sitne habitus virtutis maximum illud Bonum, an vero virtutis actio. Fatebantur quidem utrique, utrumque semper conjugii; nam actio virtutis nulla constans est nisi ex habitu proficiscatur; & habitus virtutis in mēte nullus esse potest, nisi actiones suas producat.

Contendunt tamen Stoici, si hæc duo inter se conferantur, eminere virtutis habitum: Peripatetici vero contra, antecellere virtutum actiones.

Stoicorum argumenta hæc sunt.

1. Illud quod à nobis potest auferri, vel ab alio impediri, illud non est summum, sed eo aliquid est majus. At actio & exercitatio virtutis potest tolli & impediri, habitus vero nunquam. Ergo
 non

non actio, sed habitus est summum illud Bonum.

2. Illud est maximum Bonum, quod ita est in nostra potestate, ut à nulla alia re pendeat: At solus habitus à nulla alia re pendet, actiones vero virtutum pendunt vel ab objectis necessariis, vel ab instrumentis; ut in pace fortitudini bellicæ non est locus; in paupertate liberalitati, &c. ergo, &c.

3. Summum Bonum totum simul possidetur, non per partes. At actiones virtutum simul possideri non possunt, quia nemo omnes virtutes simul exercere potest; habitus vero omnium virtutum simul possidentur. Ergo habitus, non actiones sunt summum Bonum.

Hæc sunt præcipua Stoicorum argumenta.

Peripatetici sua quoque habent, & non parvi momenti, quibus contra probant summum Bonum in virtutum actionibus, & non in habitibus consistere. Primaria hæc sunt.

1. Otiosus & dormiens non potest dici summe felix. Atqui otiosus & dormiens, virtutis habitum habere potest. Ergo in virtutis habitu non est sita summa felicitas.

B 4

2. Illud

2. Illud non est summum Bonum, cui aliud Bonum addi potest, quo fiat perfectius. At virtutum habitui addi possunt virtutum actiones, quibus ipsi habitus perfectiores & illustriores redduntur.

3. Summum Bonū propter se expetitur, & non propter aliud. At habitus virtutum expetuntur propter actiones.

4. Quod maximam jucunditatem & voluptatem animi habet adjunctam, illud est summum Bonum. At actiones virtutum, non habitus, maximam jucunditatem & voluptatem habent conjunctam.

5. Quod nos Deo similiores reddit, id pro maximo Bono est habendum. Sed actiones virtutum nos magis Deo similes reddunt, quam habitus; quia Deus in perpetua actione versatur. Ergo, &c.

Stoicorum & Peripateticorum consensus.

Hæ duæ sententiæ etsi diversæ videantur, non ita tamē pugnant, ut non aliquo pacto possint conciliari. Nam Stoici non sentiunt habitus virtutum sine actionibus esse summum Bonum: sed hoc tantum volunt, illos qui virtute sunt præditi, etsi exercitatio actionis æternæ impediretur, nihilominus tamen manere

manere felices: quia habitum virtutum & actiones earum internas, quæ nunquam impediri possunt, semper possident. Peripatetici quoque nullas veras actiones virtutum agnoscunt, nisi quæ ex habitibus suis proficiscuntur, & cum de actionibus loquuntur, in primis internas intelligunt, quæ nunquam impediri possunt, ac se ubi opus est etiam foris ostentant; & licet omnes simul adesse non possint, tamen propositum eas omnes suo tempore exercendi, à viro beato tolli non potest.

Hæc controversia igitur ita conciliari potest. Sed restat alia quædam quaestio inter Stoicos & Peripateticos agitata, de Bonis nempe corporis & fortunæ, qualia sunt bona valetudo, robor corporis, nobilitas, divitiæ, honor &c. An hæc etiam vere Bona sint appellanda, & an eorum possessio viro beato sit expetenda. Aristoteles ea esse vere Bona statuit, ac proinde etiam expetenda; & licet absentia eorum Bonorum, hominem virtute præditum non possit plane reddere infelicem & miserum: tamen statuit, felicitatem ejus per eorum absentiam obscurari; quia instrumentis destituitur ad quarundam vir-

*Alius
Stoico-
rum &
Peripa-
teticorū
dissen-
sus.*

B 5 tutum

tutum actiones exercendas: imo vero & statū felicitatis labefactari, si, quemadmodum Priamo accidit, grandia infortunia ingruant. Stoici vero hæc plane contemnunt, & ne inter bona quidem numeranda censent, quorum argumenta Cicero explicat secundo paradoxo.

Obj. Atqui inquit Peripatetici, ejusmodi bona fortunæ & corporis sunt utilia, immo nonnunquam necessaria ad quarundam virtutum actiones exercendas. Ergo bona illa fortunæ & corporis virtutem reddunt illustriorem.

Respondent Stoici. Primo per negationem consequentiæ; quia id fit per accidens, propter hominum pravam opinionem, quæ virtutem illustriorem judicat, cum pluribus innotescit, aut splendorem externum adjunctum habet. Deinde, etiamsi concedi possit & debeat, quasdam actiones externas virtutum, per absentiam horum Bonorum impediri: tamen internæ impediri non possunt; & rursus per ejusmodi Bonorum absentiam, suppeditantur occasiones, actionibus virtutum edendis, quæ magis illustres sunt & laudabiles quam illæ quæ impediuntur. E G.
homo

homo valetudinarius non potest exercere virtutem liberalitatis; potest tamen vir fortis etiam in adversa valetudine non minus laudabilia præstare, nempe corporis cruciatus fortiter & patienter ferre; item divitias & honores parvi facere, & paucis esse contentus; quæ virtutum actiones magis arduæ sunt, quam priores.

Hæc Stoicorum opinio valde mascula est, & à Christianismo non aliena, si nempe senserint hæc fortunæ Bona non esse Bona moralia, nec eorum absentiam, animi felicitatem tollere, imo vero & sæpius eam illustrare, ut in Hiobo, Davide, & aliis Sanctis videmus; Sed si intellexerint ea non esse Bona naturalia, quæ sobrie ac legitime expeti ac usurpari possint, injurii sunt in naturæ auctorem.

1. Quia à Deo sunt condita.

2. Quia à Deo sæpe conceduntur in præmium obedientiæ, & contraria mala vel pro afflictionibus & castigationibus, vel nonnunquam pro pænis infliguntur.

3. Denique, etsi homines pravi iis prave utantur, tamen id fit per accidens: boni vero iis bene utuntur, nempe ut

pe ut per ea aliis benefaciant, & suas actiones illustriores reddant.

*An voluptas
animi
sit sum-
mum
Bonum.*

Hactenus probatum est, summum Bonum consistere in virtute actiones suas suo tempore producente, cui virtuti tanquam individua comes, semper conjuncta est honesta quædam animi voluptas & tranquillitas. Nam qui virtutis habitum possidet, & eam cum occasio postulat etiam exercet, is animi quadam jucunditate perfunditur, & conscientia tranquilla fruitur; cum contra, actiones sceleratæ animi dolorem & ægritudinem secum trahant. Hinc nascitur nobilis quæstio inter ipsos Peripateticos, an essentia & forma summi Boni, consistat in illa animi tranquillitate, & voluptate quæ virtutem consequitur: an vero in ipsa virtutis forma & natura, quæ hanc animi tranquillitatem semper habet comitem.

Quidam magni nominis Philosophi atque etiam Christiani, statuunt virtutem quidem esse summum Bonum hominis: sed causaliter, ut loquuntur, quia nempe hanc animi tranquillitatem & jucunditatem parit; ipsam autem illam animi tranquillitatem & jucunditatem esse summum Bonum formaliter. Argumenta

gumenta quibus nituntur hæc sunt.

1. Quod omnes etiam Boni & virtute præditi appetunt, illud est superius Bonum quam ipsa virtus. Sed omnes Boni & qui virtutem jam possident, expetunt etiam illam animi quietem & voluptatem; contrarium vero dolorem ut malum fugiunt. Ergo illa animi tranquillitas est superius Bonum quam sit ipsa virtus.

Sed ad hoc argumentum respondetur, expeti quidem à virtute præditis hanc animi tranquillitatem, non tamen ut ipsum summum Bonum, sed ut summi Boni adjunctum & fructum, quemadmodum honor ab eisdem expeti potest; cum ipsum summum Bonum, vel ipso Aristotele teste, non tantum maxime sit jucundum, sed etiam maxime honorabile.

2. Illud quod propter se ita expetitur, ut propter nullum aliud expetatur, est summum Bonum. Hæc animi tranquillitas propter se ita expetitur, ut propter nullum aliud expetatur; virtus vero propter hanc animi tranquillitatem expeti potest. Ergo illa animi tranquillitas, non virtus, est summum Bonum.

Respon-

Respondetur ad hoc argumentum, minorem non esse simpliciter veram; quia etsi illa voluptas propter se etiam expetatur; tamen precipue expetitur ut virtutis fructus & testimonium; quemadmodum honor & vera gloria etiam expeti potest.

3. Animi tranquillitas, lætitia, gaudium, & voluptas animi, &c. in omnibus fere linguis pro felicitate & beatitudine usurpantur. Ergo in iis sita est summa fœlicitas.

Sed hic etiam responderi potest ad antecedens, esse metonymiam effecti pro causa, item adjuncti pro subjecto; cum animi illa tranquillitas pro felicitate sumatur, quia est felicitatis individuum adjunctum & effectum.

4. Deus ipse in sacris scripturis promittit voluptatem animi & gaudium cœleste, tanquam præmium & finem laborum nostrorum. Ergo summa felicitas hominis in eo consistit.

Responderi potest ad antecedens, verum quidem esse, hoc gaudium cœleste promitti in futura vita, & animi illam pacem & tranquillitatem in hac vita: sed plura quoque promittuntur, & quæ sunt majoris momenti, nempe Dei visio

visio & fruitio, item plena sanctitas, & gloria; ac proinde cum scriptura ita loquitur, synecdochice loquitur.

Propter hæc argumenta omnes vere philosophantes agnoscunt, in ipso summo Bono hanc animi tranquillitatem & gaudium reperiri: re tamen accuratius expensa, statuendum est, eam potius esse affectionem inseparabilem, & adjunctū proprium summi Boni, quam ipsius summi Boni formam: essentiam vero summi Boni consistere in virtute, tanquam hujus gaudii causa. Argumenta quæ id demonstrant hæc sunt.

*Virtus
ipsa, non
voluptas
ei
conjuncta,
est
summū
bonum.*

1. Quia non ab illo gaudio, aut animi voluptate nominamur Boni: sed à virtute. Illud autem est essentialiter Bonum, à quo Boni appellamur.

2. Quia homines vitiosi, qui intemperantiæ & injustitiæ habitum contraxerunt, etiam cum voluptate actiones suas exercent. si ergo in illa animi oblectatione consisteret forma summi Boni, etiam scelerati aliquam partem ejus aliquando possiderent.

3. Per quod animi illa voluptas consequitur, ut bona & laudabilis sit, illud est majus Bonum, quam ipsa voluptas. At à virtute voluptas illa animi consequitur

quitur

quitur ut bona sit & laudabilis: ergo &c.

4. Denique, quemadmodum omnibus rebus appetitum spectantibus, voluptas aliqua est conjuncta, ita etiam conjuncta est summo Bono. Sed voluptas quædam omnibus rebus appetitum spectantibus est conjuncta, non ut finis extremus illarum rerum: sed ut quædam affectio, per quam appetitus excitetur ad res illas tanto avidius expetendas.

Quemadmodum videmus in cibi & potus sumptione fieri, item in acquisitione honoris & scientiarum. Ergo etiam summo Bono hæc voluptas est conjuncta, ut ipsa virtus tanto ardentius à nobis expetatur; non ut animus simpliciter in illa voluptate acquiescat.

Definitio summi boni, ex sententia Aristotelis.

Ex iis igitur quæ dicta sunt, & hæcenus disputata, summi Boni definitio, secundum Aristotelem, talis est; Summum Bonum est *actio virtutis perfectissima in vita undique perfecta, quæ animum hominis jucunditate maxima perfundit, & ipsum hominem summo honore dignum facit.*

Virtus quæ hic perfectissima vocatur, duplex ab eodem statuitur, Contemplativa scilicet, & Activa.

Con-

Contemplativa in mente vocatur
Sapientia.

Activa in voluntate vocatur Iustitia.

Quæ duæ virtutum species, quo perfectius in uno homine conspirant, eo is felicior est & beatior; etsi sæpe contingat ut in uno sapientia, in altero iustitia magis emineat; qui nihilominus felices censentur, etsi imperfectius. Perfecta vero felicitas ex utraque conjuncta demum nascitur. De qua conjunctione utriusq; virtutis Aristoteles multis agit lib. 10. Ethicorum. Per *vitam vero perfectam* quid ab eo intelligatur, disputari solet; maxime autem probabilis est illa sententia, qua, per *vitam perfectam*, talis vita hominis intelligitur, quæ justo tempore perdurat, & toto cursu suo vitiosis actionibus non maculatur.

Hæc sententia Aristotelis si secundum mentem ejus sumatur, valde imperfecta est, sin vero mens ejus corrigatur, & verba sumantur in eum sensum quem ferre possunt, tum sententia hæc cum veritate conciliari potest.

*Corre-
ctio sen-
tentia
Aristo-
telis.*

Nam homo in eum finem est creatus à Deo, ut per actiones virtutum, tam mentis quam voluntatis, ipsi esset conformis. Sed hic rursū defectus est, quod
extrema

extrema hominis perfectio in hisce virtutum actionibus statuatur, quum hæc conformitas, quæ in hac vita postulatur, sit via tantum seu medium ad felicitatem futuram & æternam. Nec vero virtus ita propter se expetenda est, ut etiam non expetatur propter aliud, & quidem majus bonum; nempe ut per eam Deus colatur, proximus juvetur, & via sternatur ad felicitatem futuram.

Sententia Platonis, & Christiana cum ea consensus, aut dissensus.

Plato vero hic altius ascendit, qui summum Bonum consistere statuit in visione seu fruitione Dei. Virtutes vero, quæ hic haberi possunt, sensit esse media mentem nostram & voluntatem purgantia, ut tanto facilius & melius Deus à nobis videri, & nobiscum uniri possit.

Inter virtutes autem illas purgatrices, præcipuam statuit religionem & pietatem in Deum, quam Aristoteles hic plane præterivit.

Hanc Dei visionem & fruitionem appellavit Ideam, ut præstantissimi Platonici notant, quam mens nostra semper contemplari debet, ut semper felix esse possit. Ac proinde quæ hic ab Aristotele contra Platonem disputantur de Ideis, ac si Plato statueret felicitatem

con-

consistere in contēplatione formarum abstractarum, illa præter mentem Platonis ab eo dici videntur, quemadmodum Platonis libros legenti facile liquebit.

Hæc sententia Platonis optime congruit cum veritate Theologica. Nam sacra scriptura testatur summum hominis Bonum consistere in Dei visione & fruitione; quam visionem Dei necessario antecedit vera mentis illustratio & voluntatis purgatio, quemadmodum Christus Matth. 5. loquitur, *Beati mundo corde, quia Deum ipsum videbunt.* Sed hic erravit Plato, quod veram causam, per quam mens & voluntas nostra purgatur & præparatur, ignoraverit; quia sola Christi per fidem apprehensi gratia, & efficax ejus ad mentem & voluntatem nostram per Spirit. S. applicatio, vera causa purgationis hujus est. Quemadmodum Petrus testatur Act. 15. cum dicit *fide purgari corda nostra:* cujus gratiæ per Christum nobis partæ fructus & testimonia, sunt veræ & Christianæ virtutes, quarum multæ modum virtutum Ethicarum longe excedunt. Etsi & hoc fateamur, virtutes illas, seu, ut scriptura loquitur, bona opera, esse

ra, esse media per quæ nobis ad futuram ac cœlestem felicitatem est tendendum: quia licet *non sint causa regnandi, sunt tamen via Regni*, ut Bernardus pie & rotunde loquitur.

PARS SECVNDA.

Quæ agit de Virtutis natura in genere.

HACTENVS de prima hujus scientiæ parte egimus, nempe summo Bono, tanquam omnium actionum humanarum sine. sequitur jam ut ad alteram partem procedamus. in qua agendum erit de virtutibus & vitiis; quæ media sunt & via ad summum illud Bonum ducentia.

Id autem ut ordine fiat, 1. in genere de natura virtutis erit agendum, deinde in specie de singulis virtutibus.

In genere ad naturam virtutis recte intelligendam hæc sunt explicanda, 1. quodnam sit subjectum cui virtus primario inhaeret. 2. Quodnam sit objectum, circa quod præcipue versatur. 3. Quæ causæ ejus efficientes. 4. Denique,

niq̄ue, quæ sit ejus natura ac definitio,
& in quot genera dividatur.

Subjēctum virtutis omnes Philoso- *De sub-*
phi agnoscunt esse animam hominis. *jecto*
Id autē ut accuratius intelligatur, ejus *virtu-*
facultates *παχυλῶς κ̄ τύπων* nobis sunt *tis, nem-*
cognoscendæ. Nam exacta earum tra- *pe ani-*
ctatio ad Physicam spectat. *ma ho-*
minis.

Animæ humanæ facultates ab omni-
bus Philosophis statuuntur duæ; qua-
rum prima rationalis, Græce τὸ ἡγεμονι-
κὸν seu λογικὸν appellatur; altera vero
irrationalis, seu τὸ ἄλογον & τὸ ὑποηρε-
τικὸν.

Primæ facultati imperium; secundæ
obedientia convenit, in homine bene
constituto.

Rationalis facultatis duæ sunt par-
tes, intellectus scilicet, & voluntas.

Intellectus duplex est, Theoreticus,
& Practicus. Theoreticus appellatur,
qui res simpliciter ut veras cōprehen-
dit, sine ullo ad actionem futuram re-
spectu; Practicus, qui res comprehen-
dit, prout humanis actionibus subjēctæ
sunt.

Hic intellectus, cui reminiscētia sub-
servit, duobus modis res Ethicas com-
prehendit. 1. In genere, quatenus naturā
suā

suâ atque absolute sunt bonæ vel malæ; deinde in specie, quatenus intellectus res objectas cum suis circumstantiis, & comparate cum aliis, sibi bonas vel malas, ac proinde agēdas vel omitendas opinatur.

Prior vis, quæ in genere de rebus Ethicis judicat, est integrior; & homo etiam naturalis de bonitate vel malitia multarum actionum in genere rectius judicat; & hæc vis proprie conscientia, græce *συνίενσις* appellatur.

Altera vis, quæ in specie de singularibus actionibus judicat, & *judicium ultimum rationis practica* dicitur, est corruptior; quia ratio illa specialis affectibus suis seducta, sibi bonum & eligendum sæpe judicat, quod in se ac sua natura est malum, & malum esse judicatur. Quemadmodum illud Medææ ostendit,

Sed trahit invitam nova vis, aliudque cupido,

Mens aliud suadet. video meliora, proboque;

Deteriora sequor.

Secunda pars rationalis facultatis est voluntas, quæ est appetitus animæ rationalis persequens aut fugiens, quod ratio

ratio illa particularis fugiendum aut persequendum iudicavit.

Hæc voluntas, Græce βέλησις, vel respicit finem actionum, & proprie voluntas appellatur, vel respicit media ad finem assequendum ducentia, & vocatur arbitrium, Græce προαίρεσις, id est, præelectio. Nam voluntas proprie non deliberat de fine qua finis est, sed deliberat de mediis per quæ finis est assequendus; nempe, quænam ex mediis congruentissime eligat, ut finem suum assequatur.

Facultas rationis expers homini cum brutis est communis. quæ etiam duplex est, facultas scilicet cognoscens, & facultas appetens.

Facultas cognoscens seu sensitiva, est, vel sensuum externorum, vel internorum.

Externi sensus sunt quinque illi noti, nempe visus, auditus, odoratus, gustus & tactus; qui ideo externi vocantur, quia illorum instrumenta extrinsecus in corpore apparent, & objecta sua extrinsecus recipiunt.

Sensus interni dicuntur, quorum sedes est in ipso intimo cerebro, & quorum objecta etiam intrinsecus occurrunt.

runt.

runt. Suntque duplices, Memoria scilicet, & Phantasia.

Memoria est sensus rei præteritæ.

Phantasia, Latine imaginatio, est sensus rei præsentis; quæ etiam sensus communis appellatur, quia ab omnibus externis sensibus species abstrahit, easq; vel conjunctim vel separatim intra seipsam speculatur. Etsi aliqui sensum quoque communem vocent, judicium aliquod discretivum de rebus singularibus, quod in imaginatione fit, ex rebus per sensus receptis, quale etiam in bestiis reperitur.

Vis appetens in hac animi sensitivi facultate etiam duplex est, nempe τὸ θυμικόν, & τὸ ἐπιθυμητικόν.

Τὸ θυμικόν Latine ira, vel vis irascibilis, spectat ea quæ animo sunt gratiora, qualis est vindicta, honor, victoria, & similia.

Τὸ ἐπιθυμητικόν, Latine concupiscentia, vel vis concupiscibilis, spectat ea, quæ sensui & corpori gratiora sunt, in primis gustui & tactui. Prior vis facilius obtemperat rationi, quia rationi est vicinior. Posterior vero difficilius; ideoq; Aristoteles nō male notat, quod ira sæpe pro ratione pugnet contra concupiscentiam.

Hæc

Hæc est brevis delineatio omnium animæ humanæ facultatum, tam earum quæ subsunt, quam quæ imperant; ex quarum nonnullis inter se conjunctis oriuntur duæ facultates compositæ, nempe ingenium & indoles.

Ingenium proprie vocatur *promptitudo* vel *tarditas* facultatum cognoscensium & intellectivarum. Nam felici vel bono ingenio is dicitur præditus, qui prompte intelligit, prompte recordatur, & prompte judicat: malo vel infelici contra, qui difficulter recordatur, difficulter intelligit, & difficulter judicat.

Indoles vero proprie significat bonitatem vel pravitatem facultatum appetentium. Nam bona indole præditus dicitur, qui sponte quadam naturæ proclivis est ad illud quod honestum est & decorum: mala vero indole dicitur is præditus, cui voluntas & appetitus sensitivi magis ad malum feruntur.

Hactenus de virtutum subjecto egimus, sequitur jam ut de earum objecto agamus.

Objectum circa quod virtus Ethica præcipue versatur, omnium Ethicorum consensu, sunt affectus, seu animi per-

De objecto virtutis. nempe affectibus.

C

turba-

turbationes, quas Græci *πάθη* appellant. Nam in iis moderandis, & rectæ rationi subjiciendis, virtus præcipue occupatur.

Affectuum causas naturales inquirere proprie pertinet ad Physicum. Quibus vero rationibus in animis hominum excitentur, demonstrare, pertinet ad Rhetorem. Hic vero duo tantum quæ proprie Ethicam spectant, nobis tractanda sunt. 1. affectuum fontes & species sunt enumerandæ. 2. quæstiones nonnullæ movendæ sunt, de eorum pravitate aut bonitate.

Præcipua affectuum capita & quasi fontes, ex quibus reliqui omnes nascuntur, nonnulli statuunt voluptatem & dolorem; quia scilicet in omnibus affectibus, vel illorum alteruter, vel uterque reperitur; & quia ad dolorem vitandum, voluptatemq; assequendam, homines fere vel male vel bene agunt, ut Aristoteles hic quoque notat: Alii vero censent hæc potius esse affectuum omnium adjuncta, quæ tamen sæpe etiam causæ rationem habent. Quemadmodum in zelotypia, voluptas & dolor conjuncta sunt, & gravissimum affectuum, ut iræ, odii, desperationis,

tionis, &c. causæ. in misericordia, dolor est conceptus ex aliena miseria, & studium alterum juvandi; qui dolor, causa deinde est desiderii alienæ miseriæ succurrendi.

Stoici omnes affectus simplices re-
ducunt ad quatuor genera, quæ à Virg.
hoc versic. comprehenduntur: *Affe-
ctuum
divisio.*

*Hinc cupiunt, metuuntque, dolent,
gaudentque.*

nempe gaudium & dolorem, spem & metum.

Hæc Stoicorum divisio ex ipsis affectuum objectis est sumpta. nam omnes affectus oriuntur, vel ex eo quod homo sibi bonum, vel ex eo quod sibi malum opinatur. Bonum vero aut Malum illud est duplex, vel præsens, vel futurum.

Ob bonum præsens (ad quod etiam reducitur recordatio præteriti) homo gaudet. ob malum vero præsens, aut præteriti recordationem homo dolet. Rursus, bonum futurum homo sperat, malum vero futurum metuit. Nos ergo cum plerisque Ethicis, hanc quoque Stoicorum divisionem sequemur, & affectus omnes dividemus in primarios & secundarios.

Primarii sunt quatuor illi jam dicti.

C 2

Qui

Qui breviter sic definiiri possunt.

Gaudium seu voluptas, est delectabilis motus appetitus sensitivi, spiritus cordis excitans, propter bonum præsens vel præteritum. Dolor est tristis motus animi, spiritus cordis opprimens, propter malum præsens vel præteritum.

Spes est animi affectio, qua movetur appetitus ad bonum futurum expetendum, & patienter expectandum. Metus est animi affectio, qua homo de malo futuro sollicitus est, & propter ejus expectationem affligitur.

Haëtenus primarii affectus, sequuntur jam secundarii; qui rursus sunt duorum generum, aut leniores, qui Græce ἡδῆ appelluntur, aut acriores, qui πένθος vocantur.

Leniores sunt, amor, ira, misericordia, verecundia, indignatio, &c.

Acriores sunt, odium, invidia, furor, excandescencia, desperatio, &c.

Quorum omnium definitiones, ex ipsa vocum notatione satis notæ esse possunt.

Generalis ergo omnium affectuum definitio hæc esse potest, quod sint *passiones seu motiones appetituum, spiritus cordis contrahentes, aut excitantes, propter*

pter objectum, quod nobis vel jucundum vel molestum opinamur.

Restat jam, ut quæstiones nonnullas, quæ ad Ethicam spectant, moveamus.

Quæstiones nonnullæ de affectibus.

Et 1. quæritur an affectus sint in appetitu sensitivo, an in voluntate rationali.

1. Quæstio.

Respondeo, affectus eos esse in appetitu sensitivo, quos homo communes habet cum bestiis. sed quos homo peculiare habet, qui respiciunt bonum vel malum spirituale & æternum, illi præcipuam sedem in appetitu sensitivo habere nõ possunt, etsi appetitum sensitivum quoque afficiant; sed in voluntate rationali præcipue collocandi sunt, atque ideo quoq; in Angelis qui appetitu sensitivo carent reperiuntur. quales sunt amor Dei & proximi, odium peccati, & Sathanæ, spes vitæ æternæ, &c.

2. Quæritur an affectus sint opiniones, an vero qualitates naturales.

2. Quæstio.

Responsio. Stoici omnes affectus in opinione consistere contenderunt: sed illa opinio est falsa. Nam affectus sunt in corde, opinio in cerebro; deinde gaudium est ex spirituum in corde ex-

citatione; dolor nascitur ex nervorum distractione, aut cordis contractione, quæ non est opinio; & rationes quas sequenti quæstione afferemus, quibus probabimus affectus toto suo genere non esse malos, simul quoque evincunt in sola opinione illos non consistere; etsi negari non possit, quin ex opinione sola sæpe nascantur. Prout enim res cognoscenti facultati oblata, bonæ vel malæ, sive revera sive falso, apprehenduntur, ita quoque affectus moventur.

3. Quæ-
stio.

Præcipua vero controversia agitata inter Stoicos & Peripateticos fuit, an affectus toto suo genere sint vitiosi, ac proinde ex homine virtute prædito plane eradicandi. Hoc affirmabant Stoici; nos quidem fatemur cum Peripateticis, affectus sæpe modum excedere, & iudicium mentis pervertere: tamen toto suo genere malos esse negamus, ac proinde componendos esse & moderandos, non eradicandos. Rationes pro hac sententia hæc sunt.

1. Quia quidam affectus ab omnibus hominibus iudicantur boni, ut misericordia erga miseros, storgæ naturales inter parentes & liberos, &c.

2. Quia affectus possunt esse virtutum

tum

tum instrumenta. nam qui ex amore virtutis virtutem sectatur, & vitia fugit ex eorundem odio, majori studio id facit, quam sine illis affectibus.

3. Ipse primus homo cum affectibus creatus fuit. Ergo non sunt mali.

4. Deo affectus nonnulli ascribuntur, ut ira, misericordia, amor, &c. Ergo non sunt toto genere vitiosi.

5. Christus tristatus fuit ob mortem Lazari, Iohan. 11. lætatus fuit ob successum prædicationis Euangelii, Lucæ 10. misertus fuit turbæ cum inedia premeretur, Joan. 6. Matth. 15. Ergo, &c.

6. Denique, affectus multi nobis præcipiuntur à Deo, ut passim videre est, in primis Matth. 5.

Ex quibus argumentis invicte demonstratur, sententiam Stoicorum esse falsam.

Objectio. Quod rationem pervertit, & hominem à virtute avertit, illud est sua natura malum. At hoc faciunt affectus, ut experientia docet, Ergo, &c.

Respondeo ad majorem, fateri nos quidem in homine jam corrupto id frequenter fieri, semper tamen id fieri negamus. Nam qui benefacit parentibus ex amore parentum, aut virtutem se-

ctatur ex amore virtutis, aut malum fugit ex odio mali, is rationem non pervertit sed perficit. Causa vero cur affectus sæpe rationem pervertant, duplex affertur, una à Philosophis, altera à Theologis.

Philosophi affectus in homine tribus modis considerant.

1. In eo, qui virtutis aut vitii habitum nondum contraxit.
2. In eo, qui jam habitus vitiorum contraxit.
3. Denique in eo, qui jam habitum virtutis contraxit.

Si spectes eum qui necdum alterutrum habitum induit, statuunt Philosophi affectus hic se habere media ratione, id est, necdum bonos vel malos: sed tamen ad utrumque flexiles, instar equi qui frenum nondum est passus. quum ergo homo hic patitur affectus dominari rationi suæ, culpam esse non in affectibus, sed in ratione; quæ cum affectibus imperare debeat, se iis serviliter subjicit. Agnoscunt tamen in ejusmodi homine affectus magis inclinare ad malum quam ad bonum, tum quia exempla vitiorum magis obvia sunt quam virtutum; tum quia Deus virtutem

tem

tem in arduo locavit, ac proinde hostē ei proposuit expugnatu quidem difficilem, sed tamen expugnabilem, si homo quantum potest adnitatur.

Quod vero attinet illum hominem, qui jam habitum vitiorum contraxit, in eo affectus semper quidem pervertunt rationem: sed illud fieri censent non tam affectuum vitio, quam rationis, quæ cum habitum malum induit, vel affectus secum ad malum ducit, vel affectuum vitiosorum ductui se mancipavit.

Denique quod attinet eum, qui virtutis habitum jam contraxit, in eo affectus omnes bonos esse statuunt, & rectæ rationi morigeros; quia jam assueverunt sponte & libenter rectæ rationi recte monenti ac præeunti parere.

Theologi vero huic objectioni plenius possunt satisfacere, quia veram causam corruptionis nativæ norunt. Ea autem est duplex. Prima consistit in affectibus: altera in ipsa ratione. Quod affectus attinet, illi rationi rectæ immorigeri facti sunt, quia ipsa ratio sese à Deo avertit. Pœna ergo hæc juste menti inflicta est, ut affectuum rebellionem sentiat, quæ ipsa Deo rebellavit.

C 5

Alte-

Alteram causam diximus quærendam esse in ipsa ratione, quæ ea perfectione à Deo creata est, ut affectibus dominari possit. Jam vero, cum propter inobedientiam suam in multis cæca sit, atque imbecillior reddita, viribus quoque idoneis destituta est ad affectus subigendos, quorum contumaciam experitur, & nonnunquam improbat, sed ab iis seducta sæpissime sequitur. illud autem vitium institutione recta in actionibus externis quidem nonnihil emendari potest, in internis tamen & externis simul vere corrigi non potest, nisi à Dei spiritu mentem illuminante & affectus ipsos sanctificante.

De causis efficientibus virtutis. Sententia Medicorum.

De virtutum causis efficientibus varie olim disputarunt Philosophi. Galenus, & Medici qui illum sequuntur, contendunt causam virtutis esse temperamentum corporis, argumento ducto ab experientia. Biliosi enim fere sunt iracundi & vehementes; Melancholici tristes & cogitabundi; Sanguinei hilares & ductiles; Pituitosi desides & ignavi.

Sed hæc sententia Medicorum, non est simpliciter vera. Nam etsi fateamur temperamentum morbidum & vitiosum,

sum, & tale quod instrumenta evertit, necessario secum trahere mores hominis; cum videamus bilem in homine vehementer accensam agere eum in furorem, melancholiam nimiam in insaniam, pituitam supra modum redundantem in fatuitatem: tamen temperamentum naturale, quale in sanis corporibus reperitur, non necessario trahit secum mores hominum, etsi eos ad has vel illas perturbationes inclinet; quod tamen vitium assuetudine & doctrina corrigi potest, si externos mores spectes, si vero internos & spirituales, per solius Spiritus sancti efficaciam emendatur. Nam primo experientia testatur multos esse sapientes, fortes & castos, quorum tamen temperamentum cōtrarium videtur indicare. Deinde temperamentum hominis fere est immutabile, mores vero sunt mutabiles. Denique temperamentum est à natura; at virtus non est à natura, ut infra probabitur.

Secunda sententia est Stoicorum qui virtutes dicebant animo inesse à natura, cumque iis homines nasci, vitia vero inesse præter naturam, cum scilicet homines à naturæ bonitate desciscunt,

vel

*Senten-
tia Stoicorum.*

vel pravis exemplis seducti, vel prava adfuetudine corrupti. Atque ideo convenienter naturæ vivere, iis perinde erat ac secundum virtutem vivere; hanc sententiam refutat Aristoteles sequentibus argumentis.

1. Quidquid inest à natura, illud est invariabile, nec ulla adsuefactione tolli potest, quemadmodum si quis lapidem millies sursum projiciat, nunquam adsuefiet ut sursum tendat, quia contrarius motus ei à natura inest: at mores hominum mutari possunt, ac virtute præditus potest fieri vitiosus, & contra. Ergo virtus non inest à natura.

2. Quidquid à natura inest homini, ejus potentia à primo ortu ei perfecte inest, ut potentia audiendi, videndi, gustandi, &c. ac deinde suas actiones profert, non ex actionibus nascitur. At virtutum potentia à primo ortu non sunt perfectæ: sed paulatim per operationes acquiruntur, atque in iis proficiuntur. Ergo, &c.

3. Denique si virtus esset à natura, tum omnes aut saltem plerique essent virtute præditi, quemadmodum omnes aut plerique audiendi, & videndi potentiam habent. At minima pars hominum

minum est virtute prædita. Ergo, &c.

His causis igitur rejectis statuit Aristoteles, animum hominis, primo sui ortu, esse instar tabulæ rasæ, seu, ut nos loquimur, instar chartæ puræ, cui quidem ipsa virtus non est impressa, sed sola aptitudo seu habilitas ad virtutem aut ad vitium. Fatetur tamen alibi quædam principia virtutum, quæ sunt quasi earum semina, hominum animis esse ingenita, quorum adjumento deinde virtus à suis causis excitetur & formetur. Causam vero adæquatam & veram virtutis statuit assuefactionē seu exercitationem. Comparari enim virtutis habitū per crebram virtutis actionem; quemadmodum faber fabricando fit faber, reliquæque artes comparari solent crebris exercitationibus, & scientiæ crebris demonstrationibus. Ejus rationes præcipuæ sunt hæ.

Sententia Aristotelis de virtutum causis.

Prima, Quia Græca vox ἥθος, id est, mos, derivatur ab ἔθος, id est, consuetudo.

Secunda, Quia videmus multum interesse ad vitium aut virtutem, à quibus aliquis fit educatus, cum illi, qui à bonis & bene educati sunt, frequenter ad virtutem, qui vero à malis & ma-

& male, frequenter ad vitia se applicent.

Tertia, Quia legumlatores ut animos hominum ad virtutem adsuefaciant, præmia & honores beneficientibus solent proponere, male vero facientibus pœnam & ignominiam, quo eosdem à vitiis avocent.

Quarta, Denique experientia affert, nempe homines fortiter & prudenter agendo, fortes & prudenter fieri.

Objectio: Qui prudenter, fortiter, & juste agit, jam justus est. Ergo prudenter, fortiter & juste agendo non firmus justus.

Respondeo, negatur consequentia hujus enthymematis, quia actiones virtutum sunt duorum generum; quædam enim antecedunt habitum virtutis; quædam eum sequuntur.

Quæ habitum virtutis antecedunt, fiunt quidem per hominem: sed eas non producit homo tanquam illarum primaria causa, εἰδὼς, παρὰ τὸ ἐμὸν, καὶ ἀμετακινήτως, sciens, eligens, & immo-
te: sed vel alieno suasu & imperio, vel imitatione, vel metu pœnæ, vel desiderio præmii aut laudis; quemadmodum videmus eos qui artes mechanicas discunt,

cunt, actiones artis exercere antequam sint artifices, per quas paulatim habitum ipsum acquirant. Actiones vero virtutum, quæ habitum sequuntur, non tantum fiunt per hominem; sed etiam ab ipso tanquam primaria earundem causa: idque secundum normam non alienam; sed quam apud animum suum jam ipse concepit. Ex priori illo actionum genere nascitur habitus. Ex posteriori manifestatur & confirmatur.

Differentia vero actionum virtutis habitum antecedentium & sequentium hæc fere est.

1. Primo quod actiones quæ virtutis habitum sequuntur sunt perfectiores, & rationis rectæ præscripto magis conformes: quæ vero habitum virtutis antecedunt, sunt imperfectiores, & à virtutum perfecta norma nonnihil decedunt, qui defectus assuefactione continua paulatim corriguntur.

2. Secundo Actiones virtutis habitum consequentes constanter fiunt, & sine vitiorum interruptione. Quæ vero habitum antecedunt, sunt incōstantiores, & vitiis nonnunquam interruptæ.

3. Tertio, Actiones quæ habitum virtutis antecedunt, difficulter & laboriose fiunt.

Discrimen inter Actiones virtutis habitum antecedentes & consequentes.

fiunt. Quæ vero sequuntur, facile & sine labore.

4. Quarto, Deniq; actiones virtutis habitum consequentes comitē habent animi voluptatem atque hilaritatem: Quæ vero antecedunt, sæpe molestiam & dolorem.

Discrimen hoc patet in exemplo hominis temperantis & continentis, quorum utrique proprium est abstinere ab illicitis voluptatibus: sed cōtinens, quia nondum virtutis habitum adeptus est, cum molestia & labore id facit; temperans vero cum facilitate & hilaritate.

Idcirco etiam Aristoteles hic non male monet, ut illi qui virtutem nondum adepti sunt, & tamen ejus desiderio tenentur, se ipsos flectant & quasi cogant, etiam cum molestia, in partem vitio plane contrariam, & imprimis eam quæ à voluptate omni longissime distat, quia Natura maxime ad eam proclives sumus. Exempli gratia, si quis vino aut gulæ sit deditus, & tamen virtutis contrariæ desiderio teneatur, ut mediocritatem & temperantiæ habitum hic assequi possit, rebus gulam oblectantibus ad tempus plane abstineat; ita enim futurum est, ut tandem

dem in mediocritate consistat; sicut arbor, quæ incurva est, in contrariam partem flecti solet, ut recta fiat.

Ex his differentiis & adjunctis actionum, virtutem antecedentium & consequentium, quivis poterit deprehendere, quantum in virtute profecerit, aut quantum ab ea adhuc absit. Nam pro proportione, qua adjuncta illa, virtutis habitum comitantia, in se deprehendit, eadem etiam proportione in se deprehendet virtutis profectum aut defectum. De qua re exstat insignis tractatus apud Plutarch. cujus titulus est, *De profectu suo in virtute cognoscendo.*

Hanc ergo veram & adæquatam virtutis causam Aristoteles statuit.

Quæritur hic vero, an eruditio & doctrina non sit quoque inter causas, virtutem efficientes, ponenda.

Multi existimant virtutē doceri non posse, quia etsi intellectus de vera virtutis forma possit instrui: tamen voluntas per instructionem illam ad virtutem non possit flecti. Cum experientia testetur, multos doctrina insignes, esse tamen homines vitiosos.

*Ando-
ctrina
fit vir-
tutis
causa.*

Hoc etsi plane negari non possit, tamen censendum est, id potius fieri per acci-

acci-

accidens, nempe cum doctrina incidit in hominem perversæ naturæ. Alias, si doctrina per se consideretur, inter causas adjuvantes virtutis censenda est, quæ quidem non necessario virtutem ingenerat, sed tamen ad eam movet & inclinât voluntatem hominis. Juxta illud Ovidii;

—*Didicisse fideliter artes,*

Emollit mores, nec sinit esse feros.

Rationes autem quibus doctrina hominem, doctum potius, quam indoctum, ad virtutem stimulat, potissimum hæ sunt.

Ratio 1. Quia per scientias animus hominis adsuefit, ut suas cogitationes avertat à rebus corporeis & affectuum objectis, atque ita præciduntur occasiones, quibus homo ad vitia pellici solet.

2. Quia, qui rerum naturas & causas novit, res æstimare potest prout sunt, ac proinde magna magnificare, vilia vero contemnere; & quæ vulgi opinione terribilia sunt aut admirabilia, terrore & admiratione sæpe esse indigna novit.

3. Quia in cognitione rerum naturalium & supernaturalium multæ causæ
suppe-

suppeditantur, quibus homo ad virtutem accendi, & à vitio averti solet. Nam qui Dei naturam & excellentiam intelligit, desiderat ei esse similis; qui omnia quæ sub sole sunt propter hominem à Deo creata novit, is etiam accendetur ut benefactori suo gratus sit atque serviat. Sic, qui in brutis ipsis videt virtutum imagines, in quibusdam temperantia, in aliis fortitudinis, & castitatis, in omnibus naturalem instinctum & industriam ad illa munia obeunda, quæ ipsi sunt propria, is facile adducetur, ut cogitet iniquum fore & hominis natura indignum, si ipse officio suo desit.

4. Denique doctrina præscribit formam veram virtutis, proponit exempla virorum laudatorum, item præmia ac gloriam, quæ eos est secuta; & contra, ignominiam & tristes exitus eorum, qui sceleribus se dediderunt; quibus rebus mens humana, nisi plane perversa sit, facile in amorem & admirationem virtutis rapitur, & à vitiis avertitur.

Hæc est ergo sententia Peripatericorum. Causam videlicet principalem & adæquatam virtutis, esse assuefactionem; adjuvantem vero & inclinantem, doctrinam, & naturæ seu indolis bonitatem.

*Vera &
Chri-
stiana
senten-
tia, de
causa
adæ-
quata
virtu-
tis.*

tatem. Quæ sententia aliquo pacto est vera, cum Sapiens Proverb. 22. vers. 6. dicat, *Instrue puerum pro ratione via ipsius; etiam quum valde senuerit, non recedet ab ea*: sed tamen imperfecta, quia summam & præcipuam verarum virtutum causam omittit, nempe gratiam & auxilium Dei. de quo Aristot. cap. 9. hæsitanter loquitur: quam tamen Plato, Pythagoras, & plerique Philosophi veteres cōstanter agnoverunt. nam illi omnes virtutem tam eximium esse bonum agnoverunt, ut naturæ hujus inferioris sortem superet, ac proinde divinitus nobis contingere debere judicarent, ac proinde eam à Deo assiduo esse petendam. Plutarchus in libro *τῆς παιδείας ἀγωγῆς*, tum demum virtutes perfectas in animis hominum oriri fatetur, cum naturæ bonitas, assuetudo recta, & divini numinis favor simul in uno homine conspirant. Imo ipsi Poëtæ, ut virtutem divinitus contingere indicent, passim heroibus divos vel divas peculiare assignant, quibus à vitiis avertantur, & ad virtutem civilem ac bellicam excitentur.

Illa igitur tria si conjungantur, vera & Christiana sententia sic formari potest.

test. Nempe quod virtutes quidem civiles & extrinseca forma laudabiles, in homine oriantur ex causis jam dictis: sed ut virtutes spirituales & Christianæ in animis hominum ingenerentur, oportet corruptam hominis naturam à Dei spiritu intrinsecus emendari, seu, ut Scriptura loquitur, purgari ac renovari, idque per gratiam nobis à Christo partam. Deinde per eandem gratiam oportet homines moveri ad fidei & charitatis actiones exercendas.

Incrementum vero harum virtutum etiam quidem est ab eadem gratia, ita tamen ut earum crebra exercitatio & mediorum, quæ eas excitant, usurpatio, necessaria sint instrumenta, per quæ Deus collatam gratiam nobis vult augere. quemadmodum Christus parabola talentorum demonstrat, & dicto Iohan. 15. *Omnem palmitem in me ferentem fructus, Pater meus purgabit, ut plures fructus proferat.*

Explicatis causis externis virtutum, consequens est, ut jam de earundem natura, ac forma agamus. quæ virtutis definitione continentur.

De definitione & forma virtutis.

Virtus ab Aristotele definitur, *Habitus ægapekng's, seu electivus, in mediocri-*

diocri-

*mediocritate positus, quo ad nos, & prout
vir prudens definiuerit.*

Habitus esse probat Aristoteles,
tum quia est qualitas animi crebro usu
acquisita, ut supra probatum est, tum
quia nulla est ex tribus reliquis specie-
bus qualitatis. Nam non est potentia na-
turalis, cum supra probatum sit virtu-
tem non esse à natura, nec est affectus
seu patibilis qualitas, quia affectus sæpe
sunt mali, virtus autem semper est bo-
na. nec est figura, ut notum est, unde
relinquitur, quod sit habitus.

Vocat autem habitum *electivum*,
quia virtus non exercetur temere aut
fortuito: sed certo consilio & ex deli-
beratione. Quemadmodum infra la-
tius explicabitur, cum de virtutum
principiis agemus.

Forma virtutis, secundum Aristote-
lem, consistit in *mediocritate quoad
nos*. Quod ut intelligatur, sciendum est;
Quemadmodum falsum est multiplex,
verum autem unicum & simplex; ita
etiam malum esse varium & multiplex,
bonum autem in media malorum tur-
ba unicum & simplex. Ut ergo bonum
illud in unoquoque genere inveniatur,
oportet id quaeri & eligi ex magno ma-
lorum

lorum numero. & quemadmodum in circulo centrum unicum est in medio circuli, reliqua vero omnia puncta extra medium, centra non sunt, sed à centro recedunt; ita etiam secundum Aristotelem virtus est quærenda in medio vitiorum, vel potius, in medio affectuum, non in eorum extremitate.

Medium autem illud in quo virtus quærenda est, statuitur duplex. Arithmeticum, & Geometricum.

Arithmeticum vocatur, æqualitas excessuum, ut inter tria & novem medium numerus est senarius.

Geometricum medium vocatur, æqualitas proportionum seu rationum nulla excessuum habita ratione: ut numerus quaternarius est medius inter binarium & octonarium, quia sicut quaternarius est duplus ad binarium, ita octonarius est duplus ad quaternarium: etsi ratione excessuum octonarius longius distet à quaternario quam quaternarius à binario.

Hic ergo quæritur, an virtus consistat in medio Arithmetico an Geometrico; & recte respondet Aristoteles, virtutem non consistere proprie in medio Arithmetico, sed in medio Geometrico;

trico; quia virtus non semper æqualiter recedit ab utroque extremo, sed sæpe fit, ut propius accedat ad vitium quod in excessu est, quam ad vitium in defectu, & contra. Exempli gratia, fortitudo propius accedit ad audaciam, quam ad meticulositatem; contra temperantia propior est abstinentiæ, quæ in defectu est, quam intemperantiæ, quæ est in excessu.

Atque hæc vicinitas major aut minor esse potest, prout occasiones & objecta singularia id exigunt.

Quæ circumstantiæ & occasiones singulares hoc versiculo cõprehenduntur;

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Quæ circumstantiæ diligenter expendendæ sunt, ut actio virtutis secundum rectam rationem, & medium illud proportionale dirigatur.

Sed quia rursus hic nova se manifestat difficultas, quo pacto, tum in affectibus, tum in circumstantiis omnibus, medium illud Geometricũ seu proportionale possit inveniri, ideo addit Aristoteles in virtutis definitione, *prout vir prudens defini-verit.* Quibus verbis notat, medium illud non esse quærendum

dum in ipsa affectuū natura, nec etiam in vulgi iudicio : sed illud metiendum esse, ex recto sensu, & iudicio viri prudentis. Quod iudicium viri prudentis tribus modis haberi potest, vel ex consilio eorum prudentium qui inter nos vivunt; vel ex ipsorum scriptis & tractatibus de virtute; vel denique ex eorum exemplis. Hæc sententia Aristotelis, nonnihil dicit de virtutis forma : sed tamen animo hominis virtutis veræ studiosi satisfacere non potest, propter sequentes causas.

1. Quia in actionibus singularibus, & subitaneis, nec consilium, nec exemplū viri prudentis semper haberi potest.

2. Quia ipsi illi prudentes, quos Aristoteles hic nominat, de ipsa virtutis forma sæpe inter se dissentiunt. Sic Plato dissentit ab Aristotele, an vindicta privata sit licita, nec ne, Aristotele id statuente, Platone autem negante. Cato dissentit à Cicerone an se ipsum potius interficere, quam superesse casui Reip. sit actio fortitudinis, nec ne; Cato prius illud iudicante, Cicerone negante.

3. Quia illi ipsi Prudentes & Sapientes, de quibus agit Aristoteles, rationis

D cæcita-

cæcitatem & naturæ corruptionē maxima ex parte ignoraverunt. Unde factum est, ut cæcæ rationis ductum secuti, sæpe vitium pro virtute, & virtutem pro vitio habuerint.

*Qua sit
vera
virtutis
forma.*

Ut ergo animus hominis omni dubitatione liberetur, ex religione Christiana statuendum est, veram normam virtutis esse Dei legem, quæ in se continet perfectissimum omnium virtutum exemplar. Ergo vera & unica virtutis forma consistit in cōgruentia seu convenientia actionum & habituum cum Dei lege. Quemadmodum vitii forma consistit in discrepantia eorundem à Dei lege.

Quia tamen Lex Dei in genere quidem præcepta virtutum præscribit, & ad actiones singulares non semper descendit, ideo ut circumstantiarum quoque ratio haberi possit, secundariæ normæ actionum virtutis erunt exempla laudata hominum sanctorum, quorum vitam & res gestas sacra Scriptura nobis commēdat. Exempla vero laudata quæ apud ethnicos occurrunt, aut præcepta quæ de virtutibus reliquerunt, à nobis non sunt plane rejicienda; modo cum præceptis & exēplis sacris non pugnent.

Post

Post naturam virtutis communiter explicatam, quæstiones nonnullæ moveri solent, quæ virtutem in genere concernunt.

Quæstiones nonnullæ de virtute in genere.

Quarum quæstionum prima est, An omnis recessus à medio sit vitiosus.

Ad quam Aristoteles non male respondet, omnem quidem recessum à medio esse vitiosum: sed si is exiguus sit, cum ita à virtute absorberi, ut vel non appareat, vel omnem saltem actionis laudem non tollat.

1. Quæstio.

Secunda Quæstio est Stoicorum, An omnis recessus à medio sit æqualiter vitiosus. Hoc paradoxon defenderunt Stoici contra omnes reliquos Philosophos, argumento non magni ponderis adducti; quia peccare sit transilire lineas justitiæ; quicumq; ergo illas transiliat, sive parum, sive multum, à definitione virtutis æqualiter recedat. Exemplo utantur hominis qui ex ripa in fluvium decidit. nam sive is prope ripam mergitur, sive in medio fluvio, æque tamen mergitur. Sed hæc sententia est nimis dura & paradoxa. quia licet omne vitium recedat à medio, tamen omne vitium non recedit æqualiter à medio. nam qui homini perperam maledicit,

2. Quæstio.

D 2 rece-

recedit quidem à medio justitiæ: sed qui hominem necat, multo magis ab eo recedit; atque ideo etiam inæquales pœnæ ab omnibus Legumlatoribus adversus inæqualia peccata sunt constitutæ, & sacra Scriptura hic etiam manifesta est. Nec exemplum allatum ejusdem est generis: quia qui mergitur, ab aqua mergitur: quæ ubique ejusdem naturæ est: cum recessus à medio ubique ejusdem naturæ non sit, ut jam ostensum.

3. *Quæ-
stio.*

Tertia Quæstio. Cum virtus in medio duorum vitiorum consistat: quaeritur, an alterum extremum magis pugnet cum altero, an vero cum media virtute.

Respondeo. Si considerentur gradus affectuum, in quorum medio virtus consistit, extrema magis cum extremis sibi oppositis pugnant, quam cum mediis virtutibus. Sic plus iræ & furoris est in audacia, quam in fortitudine; atque hoc respectu timiditas magis pugnat cum audacia, quam cum fortitudine: sed si pugna consideretur absolute, & secundum qualitatem; vitium quodvis extremum magis pugnat cum media virtute, quam cum extre-
mo

mo sibi opposito; cū virtus sit in genere boni, omne vitium in genere mali.

Quarta Quæstio. Quæri hic etiam solet, an virtutes omnes necessario vinculo inter se connectantur, ita ut qui unam vere habet, etiam necessario omnes reliquas habeat, & qui omnes non habet, nullam habeat.

4. Quæstio. An virtutes omnes necessario connectæ sint.

Responsio. Hæc quæstio varie disputata fuit, tum inter antiquos, tum inter recentiores. Quidam, quos Scotistæ sequuntur, virtutes nullo vinculo necessario cōnecti asserunt, & unam ab uno, aliam ab alio haberi posse. Rationes eorum hæc sunt.

1. Prima petitur à causa efficiente virtutum. Potest enim fieri ut aliquis assuefactus sit ad unam virtutem, fortitudinem aut temperantiam puta: qui non sit assuefactus ad alias.

2. Secunda: Si virtutes inter se necessario conjungerentur, una virtus haberet ab altera suam formam, & essentiam. At hoc est falsum; nam unaquæque virtus habet suam essentiam à propria sua forma. Ergo, &c.

3. Experientia testatur, & exempla in omnibus historiis, multos fuisse viros fortes, qui tamen fuerunt intempe-

D 3 rantes;

rantes; & contra, multos temperantes, qui fuerunt timidi, multos prudentes qui fuerunt iniusti. Ergo, &c.

4. Si nulla virtus sit vera virtus, nisi quæ conjuncta est cum reliquis omnibus virtutibus, tum nulla est vera virtus in mundo, quia

Vitius nemo sine nascitur: optimus ille est,

Qui minimis urgetur.

Hæ rationes videtur habere magnum pondus; contraria tamen sententia est verior & receptior. Nam nulla vera est justitia, quæ non sit conjuncta cum prudentia, & ita deinceps.

Rationes quæ hoc evincunt præcipuæ hæ sunt.

Ratio 1. Nulli habitus contrarii possunt recipi in eodem subjecto simul & eodem tempore. At omnis virtus est habitus cuius vitio contrarius. Ergo non possunt simul esse in eadem voluntate vel appetitu.

2. Vnus homo non potest simul esse probus & improbus, bonus & malus. At à quavis virtute vera homo vocatur probus & bonus, & à quovis vitio malus & improbus. Ergo, &c.

3. Vnus & idem homo non potest simul

simul esse felix & infelix. At omnis virtus vera reddit hominem felicem, omne vitium reddit hominem infelicem. Ergo &c.

4. In singularum virtutum habitu requiritur, ut actiones suas constanter & sine impedimento interno producat. At hoc fieri non posset, si virtus conjuncta esset cum vitiis. Nam timiditas impedit actiones justitiæ, ebrietas prudentiæ, avaritia fortitudinis, &c. Ergo vitia vera non possunt conjungi cum virtutibus.

5. Denique verbum Dei omnes virtutes manifesto simul requirit, ut sint veræ virtutes. Nam qui amat Deum (inquit Ioh. i. epist. 3.) non potest odisse proximum suum; & qui dicit se habere fidem, & opera charitatis non edit, is mendax est, inquit Iacobus, cap. 2.

Hæ rationes firmæ sunt & irrefutabiles. Quia tamen argumenta supra posita non sunt parvi momenti, ideo distinctionibus aliquot est opus, ut veritas recte cognosci & defendi possit.

Nam virtutes aliæ perfectæ sunt, aliæ imperfectæ. Aliæ sunt virtutes veræ, aliæ tantum specie tenus. Aliæ sunt magis conspicuæ, aliæ sunt minus conspicuæ.

D 4 Agno-

Agnoscamus ergo in quibusdam extare quasdam virtutes una cum vitiis: sed illæ potius sunt virtutum simulacra, quam veræ virtutes. Quemadmodum in Alexandro magno fortitudo, vera fortitudo non fuit: sed potius animi quædam ferocia, & gloriæ immodica appetitio. Sic in Catone non fuit vera constantia: sed animi quædam pertinacia.

Agnoscamus etiam in hac mortali vita non reperiri virtutes omni gradu perfectas; ac proinde fieri posse, ut nonnunquam actiones aliquæ interueniant, quæ vitiis nonnihil sunt contaminatæ, propter imperfectionem habituum: contrarios tamen habitus in uno homine esse posse negamus.

Deniq; etiam agnoscamus fieri posse, ut una virtus in uno homine magis conspicua sit, quam alia; vel quia ad unam magis se exercuit, quam ad aliam; vel quia aptiora instrumenta corporis aut fortunæ, ad unam quam ad aliam est adeptus; vel quia munus & tempus, in quo vivit, occasiones illustriores adfert ad unam potius, quam ad aliam exercendam. Hinc tamen non sequitur reliquas virtutes in eo non esse, etsi
obscu-

obscurius insint. Et per has distinctiones satis responderi potest argumentis Scoti antea allatis.

Ultima quaestio, quae de virtute in genere hic movetur, est, utrum virtus recipiat magis & minus, id est, an intentior fieri possit, aut remissior.

5. Quaestio. An virtus recipiat magis & minus.

Stoici, quemadmodum omnia peccata paria esse contendebant, ita etiam virtutem in medio individuo sitam esse volebant, à quo si vel minimum recederetur, omnis actio fieret vitiosa; ac proinde nihil justius esse justo, nihil prudentius prudente, nihil sapientius sapiente. Imo eo usque arrogantiae devenerunt, ut dicerent inter virtutes Dei & hominis nihil interesse, nisi quod ex in Deo essent à natura, in homine vero per industriam comparatae. Sed haec sententia absurda est & blasphema.

Ratio 1. Quia experientia testatur in una & eadem virtute unum hominem magis profecisse, quam alterum; immo unum & eundem hominē quotidie in eadem virtute proficere.

2. Deinde, omni qualitati est commune quod recipiat magis & minus. virtus autem est qualitas.

3. Denique, quia virtus in hac vita

D 5 imper-

imperfectior est quam in futura, ut Paulus testatur 1. ad Corinth. 13.

Objectio: Si virtus recipit magis & minus, sequitur id fieri, quia cum suo contrario miscetur. At absurdum est virtutem misceri cum vitio. Ergo, &c.

Resp. 1. Negamus minorem. nam nulla virtus in hac vita ita pura est, ut non aliquid vitii illi adhæreat, idque vel plus vel minus, prout aliquis in virtute plus vel minus profecit: vocatur ea tamen virtus, non vitium, à qualitate dominante; & qui paululum à recto exorbitat, non ideo vitiosus dicendus est. Quemadmodum, exempli gratia, aqua calida licet minus caleat, quam fervida, propter imperfectam frigoris expulsionem, tamen non frigida, sed calida est appellanda, quia calor in ea supra frigus dominatur.

2. Negatur etiam consequentia majoris, quia forma virtutis non est constituta in puncto individuo: sed habet aliquam latitudinem, in qua latitudine remissior vel intentior esse potest, quemadmodum sanitas in corpore. Sic virtus in Adamo ante lapsum fuit vera virtus, & sine vitiorum commixtione, & tamen minus intēsa fuit quam
beato-

beatorum Angelorum, aut quam ejusdem Adami virtus nunc est in cœlo.

In definitione virtutis, una ex præcipuis conditionibus fuit, quod *habitus* eius sit *αγαπητικός* seu *electivus*, id est, ex libero consilio & electione operans, non coacte, nec ex necessitate extrinsecus illata; nam virtus coacta virtutis nomen amittit.

Hoc ut recte intelligatur, Aristoteles præmittit tractationem de spontaneo & invito, quæ breviter nobis etiam est examinanda.

Invite agere dicitur is, qui contra inclinationem suam ad aliquid agendum movetur.

De spontaneo & invito.

Illud spontaneum & invitum, Græce *ἐκείσιν* & *ἀκείσιν*, duplex est. nam, vel sequitur naturam rerum sine ullo sensu, aut cognitione ejus, quod fit, vel sequitur sensum & cognitionem.

Primo modo sponte agunt, vel invite, res brutæ & sensu carentes: ut lapis sponte cadit deorsum, coacte fertur sursum, planta sponte sibi nutrimentum attrahit, coacte ex terra eradicatur & marcessit.

Spontaneum & invitum quod sensum & cognitionem aliquam sequitur, rursum.

rursum.

rursum est duplex: vel enim tantum sequitur sensum externum & internum cum sola cognitione boni particularis; vel sequitur rationem & cōsiliū cum cognitione boni universalis. Priori modo sponte bos sequitur pabulum suum, invitus ad maētationem ducitur. Avis sponte volat per aërem, invita cavæ includitur. Et hoc spontaneum proprie instinctus appellatur.

Spontaneum vero & invitum, quod rationem sequitur & consilium, idque cum apprehensione aliqua boni universalis, sunt actiones, quæ ab homine, quatenus est homo, proficiscuntur, ideoque de eo proprie nobis sermo deinceps est habendus.

Homo igitur invite dicitur agere duobus modis, vel per coactionem, vel per inscitiam. Quæ duo si recte intelligantur, eadem opera etiam intelliguntur, quomodo sponte & libere agat.

De invito quod per coactionem fit. *Ἀνάσσειον* seu invitum quod per coactionem fit, definitur ab Aristotele principio lib. 3. Ethicorum, *id, cuius principium, seu causa extrarem est, ita ut illud quod agit vel patitur, nihil ad agendum vel patiendum conferat.* Ergo ut aliquid invitum dicatur, duo requiruntur.

I. Ut

1. Ut causa actionis vel passionis sit extra rem quæ agit vel patitur.

2. Deinde, ut res quæ agit vel patitur nullam inclinationem ad actionem vel passionē illam habeat. Nam exempli gratia, si lapis ex turri deorsum projiciatur, causa quidem hujus jactus est extra rem, quia tamen lapis sua sponte ad casum illum inclinat, ideo hic casus non est proprie coactus; sed si navis aliqua vi tempestatis coacta contra voluntatem Vectorum in scopulos agatur, ejusmodi est invita.

Illud invitum seu involuntarium rursum duplex est: vel merū, vel mixtum.

Mere involuntarium est, cujus principium seu causa est mera vis, & proprie violentum appellatur: quemadmodum homo contra voluntatem suam ad supplicium rapitur. Hoc violentum voluntati inferri non potest. Nam etsi homo cogi possit ut patiatur quæ nō vult: tamen cogi non potest, ut velit aut probet quod non vult; ideo voluntas ab hoc violento est plane libera.

Alterum involuntarium, mixtum dicitur, in quo scilicet partim vis, partim voluntas locum habet. Quod fit cum homo ad aliquid faciendum vel omit-

tendum.

tendum movetur, spe majoris boni, vel metu majoris mali. Sic mercator cogi potest, ut jacturam faciat suorum bonorum, ne naufragium subire cogatur. Sic homo cogitur ad latronem vim inferentem occidendum, ne ipse ab eo occidatur.

Hæ actiones dicuntur invitæ si causam extrinsecus moventem spectes; Sin vero causam proximam & internam spectes, plus habent voluntarii quam involuntarii; quia nisi voluntas consentiat ad hæc facienda, membra corporis illud nunquam exequentur; ac proinde ejusmodi actiones nō carent omni laude si bonæ sint, nec omni vitio si malæ; atque ideo rerum circumstantiæ diligenter hic sunt expendendæ.

2. *Quæ-
stio.*

Hic movetur valde elegans Quæstio, nempe quatenus agere liceat metu majoris mali, vel spe majoris boni.

Et recte hic respondetur per distinctionem boni & mali. Malum enim est duplex (quemadmodum & illi oppositum bonum) nempe malum turpe, & malum triste.

Malum triste vocatur, quod dolorem infert, & à Theologis appellatur malum pœnæ.

Malum

Malum turpe vocatur peccatum seu vitium, & à Theologis appellatur malum culpæ.

Inter hæc malorum genera triplex institui potest comparatio; vel malorum tristium inter se; vel malorum turpium inter se; vel denique malorum tristium cum malis turpibus.

Si mala tristia inter se conferantur, & ex duobus aut pluribus unum proponatur eligendum, semper licet minus malum præponere majori. Et hic proprie locum habet dictum commune, *inter duo mala minus est eligendum*. Quemadmodum liquet in exemplo supra posito, mercatoris, cui jactura bonorum, vel vitæ facienda est.

Sin mala turpia inter se conferantur, nullum eorum sub electionem cadit, ac proinde voluntas omnia debet respicere, nullum ex iis sequendum sibi proponere; & si contrarium fiat, voluntas hominis non potest esse sine vitio. E. G. vel prodendus tibi est amicus, vel mentiendum. Vulgo mendacium solent præponere: sed vitiose, quia neutrum est faciendum. solet tamen inter homines aliqua venia & misericordia exiguum

guum

guum delictum sequi, per quod immanis aliqua pœna evitatur.

Tertia comparatio potest institui inter malum triste & malum turpe. Si utrumque vitari non possit, viro bono eligendum est malum triste, ut vitetur malum turpe. E. G. Regulo fides fuit fallenda, vel redeundum ad parata supplicia Carthaginem. Recte fecit quod præposuerit, etiam durissima supplicia, perfidiæ, quæ ei fuisset committenda. Nam nulla tormenta tanta sunt, quæ voluntatem hominis cogere possunt aut debent, ad peccata vel scelera committenda.

2. *Quæ-
stio.*

Quæritur hic etiam an ea quæ homo facit voluptate seductus, possint dici involuntaria; cum voluptas videatur hominem potentius trahere, quam vis extrinsecus illata. Sed recte hic respondet Aristoteles, hæc invita dicenda non esse, sed voluntaria; quia voluntas est affectuum domina, non serva; & si voluntas rationalis se affectibus aut voluptatibus mancipet, tum præter officium facit, ut quæ se sponte sua ex domina servam facit.

*De in-
vito
quod
per
ignorã-
tiam fit.*

Hactenus prima species involuntarij est explicata, nempe quæ per vim aut

COA-

coactionem fit: restat ut altera explicetur, quæ oritur ex inscitia, seu ignorantia.

Hoc ut recte intelligatur, ignorantia est distinguenda. Alia est enim ignorantia juris universalis. Alia est ignorantia facti, aut circumstantiarum ejus.

Ignorantia juris universalis seu communis non reddit hominum actiones involuntarias, quia omnes homines tenentur scire, quid juris communis sit, & possunt scire, si diligentiam debitam adhibuerint; ideo hæc ignorantia vocatur lata culpa, item ignorantia affectata; atque hæc species ignorantia vitium actionis non excusat. Exempli gratia, si quis hominem occidat ut injuriam sibi illatam ulciscatur; aut aliena rapiat, ut vitam suam sustentet: hic non solet excusari à pœna, etsi causetur se opinari rem illam non fuisse illicitam. Sic si civis in civitate peccet adversus jura municipalia, idq; per ignorantiam eorum, is excusari non solet, quia ea scire debuit & potuit.

Secunda species ignorantia vocatur ignorantia τὴν κατ' ἐνάστα, id est, facti, aut potius circumstantiarum facti, quando scilicet facti species ignoratur, vel facti
cir-

circumstantiæ. Ut si quis in prælio existimet se ferire hostem, & interim occidat fratrem suum, in contraria parte militantem. Hæc actio invita est, quia ex mera ignorantia profecta: ideoque excusationē inter homines mereri solet, divina lege hic etiam dispensante.

Ut vero ignorantia hæc justam excusationem habeat, duo requiruntur. 1. Ut ignorantia hæc non sit affectata, aut ex negligentia contracta. 2. Requiritur, ut pœnitentia sequatur tale factum. Nam si pœnitentia factum tale non sequatur, facti vitium non erit mere involuntarium; quia etsi voluntas hoc factum non antecesserit, tamen postquam commissum fuit, voluntas id comitatur. Exempli gratia si quis post sepem, ubi homines ambulare non solent, existimet se videre feram, eamque jaculo transfigat, interim tamen forte ibi agentem hominem occidat; hoc factum ex ignorantia contigisse, & involuntarium esse recte dicitur, si auctorem cædis statim facti pœniteat: sed si auctor facti mox superveniens animadvertat se occidisse inimicum suum & ejus morti illætetur, factum illud non est mere involuntarium, quia fit
volun-

voluntarium per voluntatem comitan-
tem.

Quæritur hic ab Aristotele an ea quæ ^{1. Quæ-}
fiunt per iram & ebrietatem, ex igno-^{stio.}
rantia fieri recte dici possint; quum in
ira atque ebrietate mens hominis ita
obnubilari soleat, ut quid agat nesciat,
& quum ejusmodi facta, pœnitentia fe-
re sequatur. Aristoteles hic per distin-
ctionem respondet; aliud, inquit, est
agere per inscitiam, aliud agere inscien-
tem. Ebrius vel iratus insciens quidem
agit, sed non per inscitiam: differentia
utriusque hæc est:

Quod per inscitiam dicitur agere is,
qui ad ignorantia sua, tanquam causa
impellente, ad agendum movetur. In-
sciens vero dicitur agere is, qui quidem
dum agit, ignorat quid agat, ita tamen
ut causa actionis aliunde oriatur. Hinc
liquet hominem ebrium vel summe
iratum, non agere invitum, quia prin-
cipium ebrietatis atque iræ, cui igno-
rantia comes est, quemadmodum etiam
iræ & ebrietatis incrementum, fuit in
hominis potestate.

Ignorantia ergo quæ iram & ebrie-
tatem sequitur, est adscititia & evita-
bilis.

Du-

2. Qua-
stio.

Dubitatio hic tamen oritur, an illa quæ per iram & ebrietatem fiant, non mereantur aliquam excusationem.

Respondetur, si privatæ injuriæ spectentur, homines libentius solent ignoscere iis, qui per iram aut ebrietatem injuriam intulerunt, quam iis qui illam intulerunt sobrii, & animi sui composites: quia facilius persuadetur, injuriam illam non proficisci ex odio destinato in eum, cui injuria est illata; tum etiam, quia major dolor & pœnitentia illorum facta sequitur. Sin vero publicæ considerentur offensæ, sentit Aristoteles ex sententia Pittaci legislatoris, ejusmodi homines duplicem pœnam mereri; quia Remp. duplici damno afficiunt. Nam per ebrietatem aut animi sui impotentiam, aliis sunt malo exemplo, & simul peccant adversus alias leges quibus Reip. pax conservatur.

Plato tamen hic paulo mitior est, existimatq; pœnas publicas in ejusmodi delictis mitigari posse, modo non orientur ex habitu ebriositatis aut iracundiæ. Causas sententiæ suæ has reddit.

Prima, quia illi, qui ex ira & ebrietate in leges peccant, non ita sunt obstinati.

stinati in malo, atque illi qui id faciunt animo sobrio & deliberato.

Secunda, quia major dolor & pœnitentia illorum facta sequitur, ac proinde major spes emendationis in futurum de iis concipi potest.

Hæc de spontaneo & invito in Ethica utiliter præcipiuntur, quia actionum humanarum conditionem multum variant. restat jam ut de illis principiis humanæ mentis agamus, in quibus spontaneum & invitum sedem habet, & quæ actiones ipsas ad habitus formandos producant, aut ex habitibus jam formati foras educunt. ipsi enim habitus sicuti in hisce principiis quoque sunt, ita ab hisce principiis ad actus excitentur necesse est.

*De
princi-
piis pro-
ximis
huma-
narum
actionū,
volun-
tate, cō-
sulta-
tione at-
que ele-
ctione.*

Hæc principia sunt, intellectus, voluntas, consultatio, & *αἰσθησις* seu electio. Intellectus enim rem agendam vel omittendam primo intelligit: voluntas deinde eam appetit ut bonam, aut averfatur ut malam: vis consultatrix postea deliberat de mediis, per quæ bonum acquiri, malum vero vitari possit: ac denique facultas *αἰσθησις* ex variis propositis mediis eligit illud, per quod bonum propositum commodissime

sime

fine acquiratur, malum vero quam commodissime vitetur.

De horum principiorum objectis hic nonnulla quærentur, quæ breviter à nobis absolvenda sunt.

*De intellectu
objecto.*

Quin intellectus objectum sit veritas, nemo ambigit. veritatem autem hic non speculativam, sed practicam intelligimus, quæ boni ac mali notionem in se quoque comprehendit; nam utrum res bona an mala sit, non tantum in genere sed etiam sibi, ac proinde & agenda aut omittenda judicat intellectus, non autem voluntas hominis.

*De voluntatis
objecto.*

Voluntas vero malum ut malum appetere non potest, quia id cum ipsius natura pugnat. bonum enim appetit, & malum averfatur. sed bonum illud ut & malum duplex est, nempe vel verum, vel apparens. Hinc fit ut sub specie boni sæpe malum appetat, & bonum sub specie mali nonnunquam averfetur.

Objectio. At videmus tamen homines sceleratos in malum quod malum esse agnoscunt ruere, & contra, bonum quod bonum esse agnoscunt averfari, quemadmodum illa Medæ sententia demonstrat, *Video meliora, proboque; dete-*

deteriora sequor. Respons. Verum quidem est eos nōnunquam appetere mala, quæ in genere mala & inhonesta esse norunt, sed illi ipsi illud malum, quod appetunt, sibi bonum jucundum, aut utile judicant, sive ad explendam vindictam, sive voluptatem, sive averfandum dolorem, molestiam, &c. Hinc fit ut obscurata notitia generali, ultimum judicium rationis practicæ ab affectibus seducatur, & voluntati id tanquam majus bonum proponat, quod in se tamen mali rationem habet. Quare recte judicat hic Aristoteles, bonum esse commune objectum voluntatis bonæ, & malæ: sed hanc esse differentiam, quod voluntas bona cum recto judicio rationis rectæ, voluntas autem mala, cum pravo judicio rationis, ab affectibus seducta, conspiret; sicut gustus corruptus cibos pravos, bonos; & contra bonos, pravos & ingratos judicat.

Voluntatis ergo objectum proprium est bonum; non quodvis tamen bonum, sed illud tantum quod habet rationem finis ad quem media dirigenda sunt: media vero ipsa sunt objectum consultationis & ἀγαθήσεως sive electionis.

ctionis. Nam, qui finem aliquem jam vult, de mediis consultat, & ex mediis variis unum aut plura eligit; atque ideo consultatio & electio circa eadem subjecta versatur; ita tamen ut consultatio præcedat, electio sequatur.

1. Objectio. At fines non minus quam media sub deliberationem & electionem cadunt. Ergo non tantum media. Resp. Id verum esse de finibus subordinatis, non de extremis: subordinati autem fines aliquando mediorum rationem habent. Sicuti Hercules non deliberavit utrum felix esse vellet nec ne, sed an per viam virtutis, an vero voluptatis ad felicitatem esset ipsi contendendum: sic Dux exercitus non deliberat, utrum victoriam velit nec ne, sed qua ratione & via eam consequi possit.

2. Objectio. At non videtur in omnibus actionibus virtutis deliberatione esse opus. Respondeo. Quædam sunt, de quibus non deliberatur nisi à stolidis. Ut 1. de necessariis & immutabilibus. 2. De iis quæ nostri respectu eveniunt casu aut fortuna. 3. De rebus leviculis & nugis. 4. Denique de omnibus quæ non sunt in nostra potestate.

Deli-

beri appellantur quivis actus voluntatis, qui à ratione diriguntur. sic Angeli in cœlo libere & tamen semper bene operantur; voluntas hominis libere vult ultimum finem & beatitudinem suam. *Tertio* liberum sumitur pro eo quod nemini subest, aut à nemine pendet. Hoc modo solus Deus liber est seu *ἄπειρος*, & absolutus suarum actionum Dominus. *Quarto* vox libertatis sumitur pro potestate rem propositam admittendi vel recusandi, sequendi vel fugiendi.

Hæc postrema libertas duplex statuitur, nempe specificationis, & exercitii. *Specificationis* vocatur à Scholasticis, potestas ex diversis propositis rebus unam cōsultatione prævia eligendi, alias prætereundi aut recusandi. *Exercitii* vero vocatur, potestas rem unam propositam eligendi vel rejiciendi; ab aliis vocatur libertas contrarietatis, & contradictionis. Et de hoc postremo libertatis genere nobis proprie agendū est.

Non disputamus autem hic anxie unde sit ut homo potius quam reliqua animantia hac libertate sit præditus, quia Deo auctori naturæ placuit hominem his dotibus præ cæteris ornare; interim

terim tamen nec causa proxima, quæ à nonnullis affertur, contemnenda est. Nempe id ideo fieri, quia mens humana non est corporea, nec à corpore necessario dependet, sicut reliquarum animantium formæ; quum ergo soluta sit & libera à corporeis nexibus, etsi corpori sit conjuncta, hinc est, quod corpori & ejus affectibus dominari possit, nisi se in ejus voluntariam servitutem addixerit.

Non disputamus hic etiam fusius, in quam facultate hujus libertatis propria sedes sit, in intellectu scilicet an in voluntate: quum in utramque partem argumenta non exigui momenti sint. Interim tamē recepta ac vulgatioꝝ sententia, & S. Scripturæ loquendi modis convenientior est, propriam ejus sedem esse in voluntate, cui hæc facultas insita à Deo est, ut se in utramque partem flectere possit: etsi & hoc certum sit, voluntatem in se esse cæcam, ac proinde sine intellectus indicio ac judicio nihil eligere aut respuere posse; cujus intellectus indifferentia (circa diversa enim media se extendit) causa quoque est, cur voluntas actus suos variare possit. atque illud est, quod in scholis dicunt,

libertatem esse in intellectu radicaliter, in voluntate autem formaliter.

Tota vero difficultas, quæ hic diligentius est expendenda in hoc versatur, quousque se extendat ea libertas, quæ se in hisce principiis seu facultatibus animæ manifestat. Ut autem hæc difficultas plene tollatur, duobus modis hæc quæstio intelligenda est; primo, respectu Dei & ejus providentiæ, quæ supra voluntatem est; secundo, respectu objectorum, circa quæ voluntas versatur.

*Quo-
modo
volun-
tatis li-
bertas
conve-
niat cū
Dei pro-
videntiæ.*

De primo quæritur, an voluntas ita sit libera, & suarum actionum Domina, ut Dei voluntati & gubernationi in omnibus actibus suis non subfit.

De hac quæstione in diversas plane sententias Philosophi antiqui iverunt. Nam Epicurei, etsi Divinitatē aliquam verbo agnoscerent, ejus tamen providentiam negabant, atque omnia temere ac casu fieri contendebant; ac proinde voluntatem hominis divinæ gubernationi subesse negabant: quemadmodum Horatius ex Lucretio hanc eorum sententiam his verbis effert; *Namque deos didici securum agere ævum.* Sed illi, ab omnibus reliquis Philosophis reje-

rejecti sunt. imo & Cicero de iis recte
judicat, cum verbo Deos faterentur,
re ipsa tamen eos sustulisse; quia Deus
sine cura & providentia intelligi non
potest.

Platonici & Aristotelici saniores, a-
gnoscebant quidem Deum omnia re-
gere & providentia sua universa in sua
natura continere, ab illo tanten regi-
mine eximebāt actiones singulares hu-
manæ voluntatis, quas ἐφ' ἡρέιν, id est,
in nostra tantum potestate esse contem-
debant.

Stoici contra universa & singula re-
cte quidem divinæ gubernationi subji-
ciebant, sed rursus in alterum extre-
mum peccabant; quia discrimen cau-
sarum necessario & contingenter a-
gentium tollebant, & omnia inevita-
bili fato, & causarum naturali nexu
contingere asseriebant.

Philosophorum ergo sententiis mis-
sis, vera & Christiana sententia hæc est: *Christi-
stiana*
quod omnes actiones humanæ, tam bo- *senten-
tia de*
næ quam malæ, tam universæ quam *Dei pro-
videntia.*
singulæ, divinæ providentiæ & guber-
nationi subjiçantur, & ab eadem re-
gantur, secundum decretum ejus æter-
num, & scientiam infallibilem. Nam

E 3 præ-

præter Scripturam, quæ id multis in locis perspicue testatur, ratio id ipsum quoque necessario evincit. Sequeretur enim illa, quæ secundum Dei decretum non fierent, existentiam habere extra Deum, ipso vel ignorante, vel negligente, vel invito: quorum nullum Deo sine blasphemia adscribi potest. Fiunt ergo omnia ipso sciente, volente & regente; voluntate scilicet & rectione, qua bona facit & promovet, mala vero juste permittit, & in fines à se præstitutos ordinat.

1. Objectio. At si hæc ita se habeant, quomodo homo liber est in actionibus suis, aut quomodo laudem meretur in bono, & pœnam in malo?

Respondeo. Hæc difficultas tanta est, ut quidam, quia hæc inter se conciliare non possunt, vel cum Peripateticis Dei gubernationem in actionibus singularibus negent, vel cum Stoicis omnia fato fieri asserant. Sed etsi hæc difficultas tolli non posset, non ideo negandum esset quod in Scriptura perspicuum est, quia non posset à nobis solvi quod difficile est. Videtur tamen ingeniis moderatis hoc modo satisfieri posse, si videlicet dicamus, decretum Dei de re-
rum

rum contingentium, & ab hominis libertate pendentium determinatione, non excludere, sed includere libertatem & contingentiam: quia Dei sapientia tanta est, ut decreto suo naturam causarum inferiorum non violarit, ac proinde non tantum rem ipsam, quam sibi præstituit, semper assequatur, sed etiam modum secundum quem eam contingere voluit: ac proinde statuerit, ut causæ necessariæ necessario actiones suas producerent, causæ vero contingentes contingenter, & ex prævia electione. Atque ideo homo libere agit quod agit, quia Deus decrevit, ut actiones has potius, quam illas libere ageret.

2. Object. At decretum determinans voluntatem hominis ad has potius producendas quam illas; plane videtur tollere omnem libertatem voluntatis, in actionibus producendis: quum hoc libertatis sit, non ab alio determinari, sed à se.

Resp. Fateor hoc esse libertatis absolutæ, non determinari ab alio, sed tantum à se. verum hæc absoluta libertas in solum Deum cadit: sufficit vero ad libertatem creaturæ, si ipsa se deter-

E 4 minet,

minet, ut causa proxima suarum actionum; & interim determinetur à Deo ut causa suprema, & qui proprios suos motus etiam creaturæ relinquit; quem admodum August. recte loquitur: de Civit. Dei lib. 7. cap. 30.

3. Objectio. At hæc vix possunt intelligi. Resp. Fateor, & hoc libenter, ab intellectu finito vias & modos agendi potentia ac sapientia infinita perfecte capi non posse; nec tamen hinc sequitur rem hanc sic se non habere. Nam omnes (nisi sint Turcis & Ethnicis deteriores) agnoscunt, Deum præscivisse ab æterno determinationem voluntatis humanæ in omnibus actionibus suis. Quis vero hominum intelligere queat, quomodo Deus certum eventum in causis indeterminatis præviderit? Imo vero explicet mihi quis, quomodo Deus infinito scientia suæ lumine sine violatione libertatis humanæ hoc præviderit, ego ei eadem opera explicabo, quomodo Deus decreto sapientissimo suo id ab æterno decreverit, & sine violatione libertatis ejus in tempore exsequatur.

Altera quæstio, cujus antea mentionem fecimus, & ab Aristotele hic agitur,

*Quæ
sint li-
beri ar-
bitrii
vires in
bono &
malo.*

ratur, est. An voluntas ex natura sua eandem habeat potestatem ad bonum, quam habet ad malum.

Non agimus hic de homine per Christi Spiritum regenito; de cujus ad bene aut male agendum facultate agere, proprie Theologorum est; quia regeneratio res est supernaturalis, quæ homini animali plane ignota est. Agimus ergo de homine naturali & extra statum regenerationis considerato; quales omnes gentiles Philosophi, & eorum discipuli fuerunt.

Quæritur ergo de his, utrum tam sit in ipsorum potestate bene agere quam male, & contra.

Aristoteles adversus Stoicos atque alios id probat sequentibus argumētis.

1. Quia alioquin legumlatores perperam beneficientes præmiis, malefacientes pœnis afficerent.

2. Quia objurgationes & reprehensiones frustra adhiberentur.

3. Denique quia pœnitentia & dolor non sequeretur malefacta, tranquillitas animi & lætitia benefacta.

Interim tamen & hoc fatetur; eos qui ex ignorantia, cujus sibi causa sunt, aut ex habitu vitioso male agunt, non

E 5 posse

posse non male agere; & tamen iuste reprehendi ac puniri; quia principium ignorantiae atque habitus pravi in ipsorum fuit potestate; & quia singulares actus pravi, non sunt eo modo necessarii, quo habitus ipsi pravi, ex quibus actus proficiscuntur.

Hæc argumenta non sunt nullius adversus Stoicos momenti. ut tamen hæc quæstio Christiane intelligatur ac solvatur, distinguendum est inter bonum, & bonum. Nam aliud bonum est supernaturale & spirituale: quod nempe cum vita futura certam relationem habet; quale est vera resipiscentia, vera fiducia in Deum per Mediatorem Christum, vera charitas erga Deum & homines, vera spes futuræ & æternæ vitæ, &c. Ad hoc bonum homo non renatus nullas plane vires habet, quia *homo animalis non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei, imo ne potest quidem ea percipere, quia spiritualiter judicatur*, I Corinth. 2. ac proinde hoc bonum nobis per media supernaturalia revelari, & revelatum per Christi gratiam communicari debet.

Aliud bonum est naturale ac Politicum, quod relationem habet cum vita
homi-

hominis in hoc mundo viventis; quo animus hominis intra se Deo proprie non obedit, aut futurum atque æternum præmium respicit: sed per quod virtutes atque artes œconomicas & civiles exercet; quibus hæc vita & hominum societas conservatur, & præmia caduca respiciuntur. Ad hoc bonum assequendum fatemur homini naturali aliquam adhuc libertatem & facultatem esse residuam, sicuti argumenta ab Aristotele allata atq; exempla multorum laudatorum Ethnicorum, & ipsorum scripta ostendunt, & ipsa etiam S. Scriptura in Phariseis testatur. Interim tamen & hoc hic tenendum (quod Plato, Pythagoras, Plutarchus, aliique coguntur agnoscere) naturam ad hoc bonum per se assequendum valde esse debilem, & non posse ad aliquem ejus eminentiorem gradum pervenire, nisi divino adspirante auxilio, quod Theologi auxilium speciale vocant. Quemadmodum de Saule historia S. testatur, quod spiritu Jehovæ initio regni sui fuerit indutus; & Cyrus idcirco vocatur unctus Jehovæ; & Basaleel ac Chiram structores tabernaculi ac templi, à Spiritu Dei ad hæc opera extruenda pecu-

peculiariter ornati dicuntur fuisse. ac proinde & hoc bonum à Deo est petendum : eoque magis à Christianis, qui hoc etiam ad fines supernaturales referre didicerunt.

PARS TERTIA.

Qua agit de virtutibus singularibus.

Explicatis iis quæ ad virtutis naturam in genere constituendâ necessaria sunt, consequens est ut de singulis virtutibus & ipsarum proprietatibus speciatim agamus.

Virtutes quæ huic scientiæ subjiciuntur, vel sedem habent in voluntate & affectibus, vel sedem habent in intellectu. Priores proprie Ethicæ, posteriores *Alexandri* seu intellectuales appellantur, de quibus postea.

Virtutes quæ in voluntate & affectibus sedem habent, ab Ethicis nonnullis non male dividuntur in semivirtutes & plenas virtutes.

De semi-virtutibus. Semi-virtutes appellantur *Alexandri* quædam seu dispositiones, & virtutum quædam rudimenta, quæ per se quidem lau-

laudabiles sunt; sed tamen integram virtutis formam nondum habent. Et licet Aristoteles ante virtutum perfectarum tractationem de iis non agat, sed alibi per occasionem; nos tamen de iis hoc loco tractandum esse iudicamus, quia ab imperfectioribus ad perfectiora evidentior est progressus.

Dividuntur autem in naturales, & acquisitas.

Naturales sunt, affectus quidam laudabiles, qui hominem ad virtutes civiles inclinant, à Cicerone virtutum igniculi, & semina frequenter appellati.

Etsi enim Aristoteles animum hominis rasæ tabulæ comparat, in qua nihil inscriptum est, sed virtutes & vitia per adsuetudinem rectam vel pravam insculpi possunt; tamen cap. ult. 6. libri Ethicorum, & alibi eos videtur agnoscere. & illorum sententia sine dubio est verior, qua cum Platonice eos animis hominum innasce statuitur, cum Paulus Rom. 2. 14. 15. diserte testetur, *opus legis scriptum esse in hominum cordibus, & eos natura que legis sunt facere.* Sunt ergo illæ quædam reliquæ imaginis Dei, à Deo in natura quamvis corru-

corru-

corrupta insitæ, non tantum ad Deum cognoscendum; sed ut rerum honestarum & turpium discrimen quoque ei esset notum; & ut Societates hominum, à bestiarum conventibus distinguerentur. Vnde etiam videmus quosdam ad hanc potius virtutem proclives esse, quam ad aliam. Alios aptiores ad fortitudinem bellicam, alios ad Iustitiam civilem, alios ad contemplationem & literas: alios denique ad artes Mechanicas. Ideoque Lacedæmonii legem satis laudabilem constituerant, qua jubebatur, ut puer, cum ea esset ætate, vti certum vitæ genus ei esset deligendum, coram Magistratu sisteretur; atq; ibi diligenter attenderetur, ad quodnam vitæ genus magis esset idoneus, & quinam boni instinctus vel mali in eo deprehenderentur, ut mali suppressi, & corrigi, boni vero iuvari atque excitari possent.

Alterum genus semi-virtutum adseueritudine comparatur, & nihil aliud est quam imperfecta acquisitio virtutum. Quarum genera tot statui possunt, quot sunt virtutes perfectæ; commode tamen ad hæc tria reducuntur, Continentiam scilicet, Tolerantiam, & Obedien-

dientiam; quarum prior moderatur appetitum concupiscendi, secunda irascendi, tertia utrumque.

De continentia quæ concupiscentiæ *De continētia.* appetitum etsi imperfecte moderatur, multis agit Aristoteles lib. 7. Ethicor. ejusq; idem objectum esse docet, quod temperantiæ.

Continentia ergo, græce ἐγκράτεια, est proba animi constitutio, qua voluptatibus illicitis abstinetur, quia recta ratio eis abstinendum docet, etsi concupiscēdi appetitus in contrariam partem trahere nitatur.

In viro continente autem tria concurrunt. 1. recta ratio, quæ quid decorum & honestum sit cognoscit. 2. concupiscentiæ rebelles motus. 3. earum tamen repressio, & saltem in plerisque, quibus multitudo hominum succumbit, victoria.

A temperante differt; quod ille motus rebelles concupiscentiæ jam edomuit, ac proinde facilius & cum jucunditate quadam voluptatibus abstinet; ut qui hostem jam devicit, adversus quem continens adhuc pugnat, & quem cum labore & molestia ut plurimū superat.

Continenti opponitur incontinens,

Græce

Græce ἀκρατής, qui à levioribus etiam concupiscentiæ motibus vincitur, iisque, etsi rationi ejus repugnent, sponte tamen cedit atque indulget.

Ab intemperante incontinens, secundum Aristotelem differt, sicuti morbus incurabilis à curabili, & semper durans ab eo qui per intervalla recurrit. Intemperans enim habitu vitioso laborat, & ratio ejus cum affectibus pravis semper conspirat. incontinens vero rationem illam generalem, saltem actu primo, adhuc integram servat, & quia ex infirmitate aut temeritate peccat, in viam facilius revocari potest: quoniam ipsius actiones pravas pœnitentia fere sequitur.

De tolerantia.

Altera semivirtus est tolerantia, Græcis dicta καρτερία, cui opponitur molities seu μαλακία, quæ tolerantia irascendi appetitui eodem modo moderatur, quo continētia appetitui concupiscendi; perfert enim dolores quibus plerique homines succumbunt, quia recta ratio perferendos suadet, etsi id ab eo fiat cum labore & molestia.

Eodem modo differt à fortitudine, quo continentia à temperantia; & molities tolerantia opposita eodem modo differt.

differt ab ignavia & timiditate, quo incontinentia ab intemperantia.

Tertia semivirtus statuitur obedientia, de qua Aristoteles libr. i. cap. 4. ubi hanc dispositionem in idoneo Ethices auditore requirit. Est autem recta animi affectio, qua se sapientiori & recte monenti subjicit, eique obedit, quia recta ratio obediendum iudicat; etsi habitum virtutum illarum (ad quas eum hortatur) nondum plene possidet. Et hæc proba animi dispositio est instrumentum, & via per quam reliquarum virtutum habitus paulatim acquiruntur. Quamobrem & Aristoteles Hesiodi testimonium in hunc finem affert: quo primas bonitatis partes ei assignat qui ex se & per se sapit; secundas vero, qui recte monenti obtemperat.

ἔτ' μὲν πανάρετος ὅς αὐτὸς πάντῃ νοήσει,

Φροσάμενος τὰ κ' ἐπέτα εἰς τέλος ὧσιν ἀμείνω.

Ἐθλὸς αὖ κακῆιν ὅς δ' ἐπιόντι πίθη).

Ὅς ἢ κε μήτ' αὐτὸς νοήσει, μήτ' ἄλλῃ ἀκῶν

Ἐν θυμῷ βίαλη), ὅδ' αὐτ' ἀρξήσιν αὐτῶν.

Hæc

Hæc quæ ab Aristotele de tribus his semivirtutibus dicuntur, ea mente quæ ab eo dicuntur, à veritate non sunt aliena: interim tamen & illud hic adnotandum est, continētiam, tolerantiam, & obedientiam talem in Scripturis nobis præscribi, quæ inter perfectas & maxime arduas virtutes merito censendæ sunt; de quibus latius agere ad Theologos pertinet.

Semivirtutibus hisce sic breviter expositis, reliquum est ut ad ipsas virtutes explicandas deinceps procedamus.

*Virtutū
perfectarum
divisio.*

Virtutes Ethicæ dividuntur à variis authoribus varie.

Danæus & nonnulli alii virtutes dividunt secundum ordinem decalogi, nempe in eas quæ spectant Deum, & in eas quæ spectant proximū. Quæ Deum spectant continentur quatuor primis decalogi præceptis. quorum primum mandat cultum Dei internum, nempe ejus rectam cognitionem, fiduciam in ipsum, charitatem, &c. reliqua externum; qui opere & facto præstatur, præcepto secundo; qui verbis, præcepto tertio; qui ceremoniis religiosis, præcepto quarto. Virtutes quæ proximum spectant continentur reliquis sex. In-

ternus

ternus affectus erga proximum dirigitur præcepto ultimo. Externæ vero actiones, reliquis: quarum nonnullæ versantur inter superiores & inferiores, præcepto quinto; inter omnes univérse, reliquis; respectu vitæ, præcepto sexto; respectu pudicitia, præcepto septimo; respectu bonorum externorum, præcepto octavo; respectu denique famæ & nominis ejus, præcepto nono. Hæc divisio sane pulcherrima & perfectissima est, utpote à Deo ipso divina plane methodo profecta; sed quia hæc magis est Theologica, ideo hanc in præsentia non sequemur.

Stoici veteres, quos Cicero in officiis sequitur, diviserunt omnes virtutes in quatuor species; nempe Prudentiam, Iustitiam, Fortitudinem, & Temperantiam, quas virtutes cardinales vocabant, sub quibus reliquæ omnes continentur.

Nos vero, quia hætenus Aristotelis vestigia secuti sumus, ea etiam deinceps sequemur; ut ita, quantum natura hominis, Dei verbo destituta, hic consequuta sit, melius discamus. Errores tamen si qui occurrunt, ad verbi Dei normam corrigemus.

Vir-

Virtutes Ethicæ quæ ab Aristotele explicantur, ab eo referuntur lib. 2. cap. 7. pertractantur vero postrema parte lib. 3. item lib. 4. & 5. Referuntur autem ab eo sequentes.

1. Fortitudo. 2. temperantia. 3. liberalitas & magnificentia. 4. modestia & magnanimitas. 5. mansuetudo & clementia. 6. affabilitas. 7. veracitas. 8. comitas. 9. affectus laudabiles, nempe verecundia, & nemesis. 10. denique iustitia.

Hæ virtutes etsi ad certa genera reduci possint; quia tamen id ab Aristotele non fit, sed tantum recensentur, nos etiam sola enumeratione contenti erimus; earumque naturam summatim explicabimus, & quæstiones quæ de iis moventur breviter adnotabimus.

De Fortitudine.

Fortitudo, *ἀνδραγαθία*, si vocis usum spectes, vel corporis est, vel animi. Fortitudo corporis in lacertis, & viribus consistit, sed talis leonum quoque & taurorum est. Hæc proprie virtus non est, sed virtutis hujus nonnunquam insigne instrumentum. Fortitudo animi vel Christiana est, vel Civilis. Christiana, quum

quum homo nullum dolorem, aut pericula fugit, quo Deo obediat, ejusque veritati testimonium præbeat, atque hæc maxime in Martyribus eluxit.

Civilis ab Aristotele definitur, mediocritas *ἡ ἐν μέσσοις καὶ φόβῳ*, id est, circa ea quæ fiduciam aut metum gignunt, proprie vero circa pericula, quæ vir fortis opportune subit, & generose perfert, quia honestum est, & quia turpe est non subire atque perferre.

Objectum fortitudinis est duplex, internum, atque externum. Internum objectum, sunt vehementes iræ & doloris perturbationes, quas fortitudo reprimat, ne modum excedant, si forte per externa objecta acius irritentur. Nam

Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit

Mœnia, nec virtus altius ire potest.

Cui & ipse Sapiens attestatur Proverb. 16. 32. *Melior est longanimus robusto, & qui dominatur in animum suum, eo qui capit civitatem.*

Externum objectum rursus duplex est, commune, vel bellicum.

Commune, vocantur quævis mala
aut

aut infortunia, quæ in vitam communem hominum incidunt. Qualia sunt jactura bonorum, ignominia, morbi, mors amicorum, &c. Etsi ergo Aristoteles hæc ad proprie dictam fortitudinem non referat, tamen qui hæc moderate perfert, fortis omnino vocatur, & dicendus est: quemadmodum & ille qui mortem naturalem aut casualē, ut vocant, non nimium extimescit: quia vir probus Dei Providentiæ se modeste subjicit, & in vitæ futuræ beatitudinem oculos conjicit. Bellicum objectum, sunt pericula & mors bellica. Quia autem fortitudo viri civilis in bello maxime elucet, maximeque honoratur, & hæc æquitatis causa evidentius suscipi potest, idcirco Aristoteles in hujus explicatione maxime insistit, & hanc fortitudinis speciem præcipue cōmendat.

Extrema quæ cum hac virtute pugnant, & inter quæ fortitudo media est, sunt, in defectu *timiditas seu meticulositas*, ἀλιεία, in excessu *temeritas seu audacia*, ἤρσις. *Timidus* quemvis dolorem metuit & fugit, *audax* vero in quævis pericula inconsiderate ruit. *Timidus* propter periculorū metum officium

cium deserit; *audax* & temerarius fine necessitate, ex animi quodam fastu, quævis discrimina adit. Fortis autem, etsi doloris sensu non caret, pericula necessaria non fugit, sed honestatis causa ea libenter subit; & quia non nisi prudenter ab eo suscipiuntur, ideo ea constanter perfert, & quo magis ingruunt eo generosius iis it obviam, quamdiu vires locum habent, aut mori honestum est. Unde & recte colligitur viro forti nonnunquam licere honeste fugere, sine turpitudinis aut timiditatis nota: si morte sua patriæ magis prodesse non possit, quam vita: tum enim fugit non quia mortem metuit, sed ut se ad majus bonum reseruet.

Temerarius vero, pericula quidem animosè subit, sed illis præter expectationem ingruentibus facilius cedit, & in fugam inhonestam conjicitur, quia certa ratione ac debito fine ab eo non sunt suscepta; quapropter etiam *θρασύδελτοι* ab Aristotele appellantur, quia audaces sæpe simul sunt timidi.

Vt vero fortitudinis natura eo evidentius liqueat, Aristoteles hic quædam fortitudinis simulachra à vera fortitudine distinguit. i. maxime vicina
for-

Forti-
tudinis
quædam
simulachra.

for-

fortitudini veræ est, fortitudo eorum, qui metu ignominia & reprehensionis, aut spe honoris fortiter pugnant. 2. qui ob metum disciplinae militaris. 3. qui ob peritiam rei militaris confidentius agunt, aut propter vires corporis, & armorum quibus tecti sunt. 4. qui ex impetu naturæ id faciunt, ut ob iram, dolorem, aut libidinem. 5. qui ex ignorantia virium hostilium fortiter agunt. 6. qui ob metum servitutis, aut spem prædæ. Hi omnes enim cum propter ipsam honestatem non pugnent, vere fortes non sunt, ac proinde, causa quæ eos ad fortiter agendum movet cessante, deficiunt, aut animo despondent. Hæc omnia ab Aristotele recte dicuntur, nisi quod honestas ipsa ei extremus semper sit scopus, cum tamen vir vere fortis Ecclesiæ defensionem, Deique super omnia gloriam sibi in omnibus propositam habeat.

Sequuntur jam aliquot quæstiones, quæ ab Aristotele & aliis hic proponuntur.

*Quæ-
stiones
de forti-
tudine.*

Quæritur an viro forti nihil liceat metuere? & respondetur, non tantum licere, sed etiam honestum esse ut quædam metuat: qualia sunt, 1. res turpes, inf-

infamia, dedecus uxoris aut liberorum, &c. 2. res adeo formidolosæ, ut earum impetus humanas vires longe superent, fulmina videlicet, terræ motus, inundationes maris & similia : quæ tamen ita non sunt metuenda, ut propter metum pusillanimus quis judicetur, aut officium deserat.

2. Quæritur, utrum viro forti liceat metuere mortem? respondet Aristoteles, virum fortē molestius ferre mortem naturalem, aut ex naufragio, & simili casu, quia in illis tantus virtuti non est locus: imo & vulnera, ac quamvis mortem posse metuere, etiam bellicam, sed ut oportet, quia illa virtutum omnium, & bonorum est privatio, etsi honestatis causa eam nihilominus constanter subeat.

Hæc responsio aliquo modo tolerari potest, si affectum naturalem in homine spectemus, quia omnis mors præter naturam est, & violenta corporis atque animæ divulsio. Videmus quoque Davidem, atque Ezechiam, viros fortissimos mortem immaturam à Deo esse deprecatos; quia per vitam suam, se Ecclesiæ, & Dei gloriæ magis servituros judicabant. Alioquin vero citra

F

has

has considerationes, cum mentem ad mundi miserias, peccati inhabitantis molestias, Dei voluntatem, vitæque futuræ felicitatem convertunt; inprimis si per mortem suam Dei veritatem & gloriam sint illustraturi, mortē etiam cum gaudio expectant: quia mors ipsorum, siue naturalis, siue violenta, siue bellica, non est bonorum omnium finis, aut virtutum extinctio, ut hic perperam asserit Aristoteles; sed est verorum & perfectorum bonorum initium, & omnium Christianarum virtutum perfectio, ac consummatio.

3. Ultima quæstio, & inter Philosophos olim controversa, est: An liceat viro forti sibi manus inferre. Stoici id licere iudicabant, ut Cato Uticensis suo exemplo probavit; & videtur illis pars aliqua esse fortitudinis mortem contemnere.

Aristoteles tamen hic rectius sentit, & Pythagoræi, qui statuerunt id plane esse illicitum, & sicuti miles de statione, aut præsidio discedere non debet, nisi ab Imperatore evocetur, aut discessus tempus ab Imperatore constitutum advenerit, ita etiam homini non licere ex hac vita abire, nisi à Deo ipso

EVO-

evocetur: quæ sententia Christianæ veritati consentanea est.

1. Quia præceptum generale est, non occides; si autem alterum occidere non licet, multo minus seipsum; cum regula dilectionis proximi sit sui ipsius dilectio.

2. Quia ratio præcepto huic Genes. 9. vers. 6. addita, communis est adversus inferentem aliis & sibi necem, *Qui effuderit sanguinem hominis, per hominem sanguis illius effunditor, quia ad imaginem suam hominem fecit Deus.* qui ergo se occidit, imaginem Dei in se violat.

3. Ephes. 5. vers. 29. *Nemo propriam carnem odio habet:* Ergo multo minus occidit.

4. *Αὐτοφονίας* exempla quæ in scripturis exstant, condemnantur à Scriptura.

5. Denique ipse Aristoteles & hanc rationem affert: quod qui ob pauperatatem, aut amorem, aut molestum aliquid, sibi manus infert, non fortis sed potius timidus fit; quum mollitudinis sit laboriosa fugere.

1. Object. At fieri potest, ut quis, ad malum evitandum, quod morte majus
F 2 est,

est, id faciat: ut Lucretia, ad ignominiam Numantini ac servitutem effugiendam. Ergo ex dilectione propria id fit, quæ minus majori anteponit. Respons. Ignominia quam Lucretia, si contra voluntatem suam vim passa est, metuere potuit, & servitus Numantinorum, mala sunt tristia seu pœnæ, non turpia seu culpæ. *Αὐτοφονία* vero non tantum est malum triste, sed etiam turpe; quia contra Dei & naturæ Legem est, ac proinde hoc illo semper est præferendum. Deinde vel signum extremæ superbiæ, ut in Catone & Numantinis, qui se hostibus validioribus subiicere noluerunt; vel extremæ pusillanimitatis & desperationis, quemadmodum in Saule, Achitophele, Iuda, &c. Qui hoc pacto spem veniæ à Deo cōsequendæ cum vita sibi præciderunt; & ut angores ac furias conscientiæ evaderent, pœnas infernales in se accelerarunt.

2. Object. Malum triste est præferendum malo turpi. Ergo & virgini, ut manus stupratoris effugiat, mortem propriam eligere licet. Resp. N. consequ. quia stupri violenta perpetratio non est scelus tuum sed alienum, mors vero
à te

à te tibi illata est scelus tuum, non alic-
num.

3. Object. At in historiis sacris & prophanis exempla extant, quæ ab omnibus laudantur: si nempe per mortem tuam patriæ magnum aliquod bonum concilies: ut Curtii, qui liberavit morte sua urbem peste: Samsonis, qui morte sua vindicavit Israël. Resp. Non sunt facienda mala, ut eveniant bona. Quod vero exemplum Curtii attingit, id imitari non licet, quia ex postulato dæmoniaci oraculi id factum, & quia ex gloriæ solo appetitu profectum. Samsonis vero, qui Hebr. 11. inter fideles Judices recensetur, alia ratio; quia extraordinarium hoc fuit, ac proinde imitari non licet, nisi hæc tria concurrant. 1. Vocatio ad ejusmodi publicam vindictam exercendam. 2. Evidens bonum patriæ & religioni inde oriturum. 3. Instinctus divinus & extraordinarius. Quæ tria in Samfone sunt conspicua.

De Temperantia.

SECUNDA virtus est temperantia, Græce σωφροσύνη, quæ τὸ ἐπιθυμητικόν, seu concupiscendi appetitum moderatur.

Est autem temperantia, virtus qua

F 3 me-

mediocriter, & ut oportet appetuntur aut fugiuntur res illæ, quæ voluptate sensus afficiunt.

Voluptates autem illæ considerantur vel communiter in omnibus sensibus, vel speciatim in sensu gustus & tactus.

Temperantia, quæ moderatur voluptates, ex visu, auditu, & odoratu nascentes, proprio & speciali nomine caret; quia vitia hic minus noxia sunt, & conspicua. & hic quoque tamen modus est adhibendus, aut facile in utramque partem peccabitur. Nam si quis nimium delectatur picturis, floribus, spectaculis, &c. aut avium cantu, ac musica, item odorum diversa copia, is in hanc virtutem peccabit: si quis vero nullo harum rerum sensu afficiatur, in alterum extremum incidet.

Quæritur hic, an voluptas animi quæ ex virtutum actionibus nascitur, hujus quoque virtutis objectum sit. Et ex sententia Aristotelis eam non esse hujus virtutis objectum constat, quia nemo re honesta nimium delectari potest, ac proinde nec intemperantia uti. Potest tamen fieri, ut homo etiam una aliqua virtute nimium delectetur. ut si quis ex
con-

contemplatione rerū naturalium tantam voluptatem capiat, ut reliqua vitæ officia negligat; quod quibusdam Philosophis, & Anachoretis contigit: aut ut ex nimia suarum virtutum admiratione evanescat, atque insolescat; quod Ciceroni aliisque contigit. Sed hoc potius vitium adversus omnium virtutum connexionem, quam adversus singularem aliquam virtutem peccat.

Proprium ergo & præcipuum hujus virtutis objectum est voluptas, quæ sensum tactus aut gustus afficit, nec tantum externum, sed etiam internum, qui ex imaginatione nascitur, item ex sermonibus, & gestibus impudicis.

Temperantia, quæ moderatur voluptati gustus, proprie sobrietas & frugalitas appellatur; cujus contrarium in excessu est *ζαπριυαργία*, helluatio, seu voracitas, & ebrietas; in defectu nimia abstinencia.

Temperantia, quæ moderatur voluptati tactus, vocatur pudicitia, castitas, five in conjugio five extra conjugium servetur; cujus contrarium in excessu est obscenitas & impudicitia, &c.

Extrema inter quæ temperantia est media, sunt, in excessu *ἀκολασία*, intem-

perantia, in defectu vero stupor seu *ἀναισθησία*, id est, insensatio. Sed pauci in hoc extremum peccant; atque ideo Socrates eum qui nullo earum rerum sensu afficeretur, vel Deum esse dixit, vel truncum.

*Remedia ad-
versus
intem-
peran-
tiam.*

Quia vero corrupta hominum natura ad hunc excessum valde proclivis est, idcirco & à Philosophis & Theologis Christianis, quædam remedia suggeruntur, per quæ hoc vitium expugnandum est. Remedia autem illa vel sunt humana, vel sunt divina.

Humana sunt, consideratio infamiæ, quæ ejusmodi vitia comitatur, vitatio occasionum, scriptorum, sermonum impudicorum, quibus homo ad hæc vitia pellici solet, & contra inter sobrios & pudicos conversatio. Nam *φθείρουσιν ἢ τὴν χενοῦ ὀμιλίαν κακῆν*. *Corrumpunt bonos mores conversationes pravae.* 1 Cor. 15. 33. Denique diligens consideratio exemplorum; quæ in historia & vita communi nobis demonstrant, quanta mala secum trahat intemperantia, & quæ contra animi ac corporis bona comitari soleant temperantiam.

Divina sunt, seria præceptorum di-
vino-

vinorum aduersus hæc vitia meditatio, cultus divini diligens observatio, ardentibus & continuæ ad Deum preces, ieiunia religiosa & similia; quæ Dei verbû nobis proponit, ut hoc pacto mens Deo potius atque eius voluntati, quam mundo & carni servire possit.

De Liberalitate, & Magnificentia.

Tertia virtus, de qua Aristoteles initio libri 4. agit, est liberalitas, Græce ἐλευθεριότης.

Est autem ea, Mediocritas in recipienda atque eroganda pecunia, ut in his nihil committatur, nisi quod honestum & decorum est.

Objectum ergo huius virtutis sunt *χρήματα* seu pecuniæ. per pecunias autem hic nō tantum nummi intelliguntur, sed quævis opes, seu quicquid nummis æstimari potest.

Officia propria hominis liberalis sunt *juste accipere & recte erogare*, seu donare, & sumptus facere. Accipit ergo liberalis, non nisi unde debet: id est, ex rebus propriis; non nisi *uti debet*, id est, ea moderatione & mensura, qua debet; non nisi *à quibus debet*, id est, non ex lenocinio, alea, fœnore, aut alio turpi

F s atque

atque odioso quæstu, sed ex honesto labore, functione, mercimonio, hæreditate, reditu, &c.

Alterum officium viri liberalis est *recte erogare*, seu donare, & sumptus facere; & in hoc liberalitas maxime elucet; quia qui recte accipit, iuste potius, quam liberaliter agit; qui vero recte erogat, iuste partis utitur, beneficus est, maximamque laudem & gratiam inter homines meretur.

In recta autem erogatione hæc fere à Philosopho observantur. 1. Ut non detur nisi personis honestis & honestatis causa. 2. Ut detur quantum oportet, & ubi oportet. 3. Ut detur quibus & quando oportet, nempe qui opis nostræ plurimum indigent, aut qui id de nobis sunt promeriti, aut quos communitas & societas vitæ nobis maxime commendat. & ne nimia cunctatione beneficii gratia aut splendor pereat. 4. Ut detur *ἡδύως καὶ ἀλύπως*, cum hilaritate & sine dolore. Dolore vero afficitur (decenti tamen) liberalis; si sentiat, non recte collocata quæ dedit, aut non datum esse ubi dandum fuit. Potius tamen dolet propter posterius. 5. Ut detur pro facultatibus, id est, ne
fons

fons ipse, unde datur, exarescat: ac proinde is cui minores sunt facultates, pauciora det; cui majores, plura. Quia liberalis actio, non tam ex multitudine rerum quæ dantur, quam ex animo & habitu dantis, metienda est: unde & fieri potest, ut qui pauciora dat, magis sit liberalis, *ἐὰν δὲ ἐλαττόνων δίδῃ*. si è minoribus facultatibus det. unde & Sapiens Proverb. 11. 25. *Animus beneficus pinguis efficitur, & qui ubertim comunicat, idem amplius profundet.* Et rursus cap. 22. 16. *Qui opprimit tenuem ut amplificet rem suam, & qui dat diviti, tandem ad egestatem deveniet.*

Extrema, inter quæ virtus hæc est *Extrema que*
 media, sunt duo; in excessu nempe *ma que*
αἰσῶλια, prodigalitas, in defectu vero *cū hac*
αὐεὶλθεῖλια, seu avaritia: quarum natura *virtute*
 ex virtute antea descripta satis patet. *pugnāt.*

Avarus enim aut accipit quæ non oportet, aut unde non oportet, aut non eo modo & mensura qua oportet; vel contra non erogat, ubi debet, quando debet, & uti debet.

Notat tamen & hoc recte Aristoteles, duo esse avaritiæ genera, quorum unum altero est deterius, neutrum tamen

men

men cum virtute conjunctum. Deterimum est eorum qui injusta & turpia lucra sectantur, eademque avide retinent. Alterum vero eorum, qui ab inhonestis quidem & alienis abstinent, sua tamen avidius quam decet retinent, & parcus quam conveniat erogant, siue donandum, siue sumptus faciendi sint: qui proprie parci, tenaces, sicci, & cumini-sectores vocantur.

Prodigus vero contra plus erogat quam oportet, & in quos non oportet. Unde saepe fit ut prodigus etiam sit avarus; quia, ut prodigalitati suæ superesse possit, injuste unis extorquet, quod aliis donet, aut in sumptus supervacuos profundat.

Recte & hoc à Philosopho notatur, illum ad prodigendum magis proclivē esse, qui opes ab aliis accepit, quam qui industria & labore suo eas acquisivit: Quia omnes sua magis amant, & à se profecta, quam alieno labore parata, aut aliunde profecta. Deinde & prodigum liberali esse similiorem, quia in multos beneficus videtur. Deniq; prodigum facilius reduci à vitio suo ad liberalitatem; avarum vero esse incurabilem; quia, cum nummo & cum ætate, ha-

te, habendi amor fere crescit: *Et qui pecuniam amat, non satiatur pecunia,* Eccles. 5. v. 10.

Ejusdem naturæ cum liberalitate est *De Magnificencia*, Græce μεγαλοπρέπεια, *gnificencia.* ac circa idem fere subiectum versatur, nempe circa pecunias, aut potius circa sumptus.

Occupatur autem non circa res exiguas aut mediocres, sed circa magnificas & illustres, ideoque proprie Magnatum est, Magistratum, & Principum. Etsi enim homo vulgaris hujus etiam virtutis habitum habere potest, tamen actiones ejus exercere vix potest, nisi valde raro, ut in nuptiis.

Definitur autem, moderatio animi in magnis sumptibus faciendis occupata, ut in iis assequamur, quod honestum est, ac decorum.

Objectum hujus virtutis duplex est, divinum, aut humanum: divinum in operibus divinum cultum spectantibus versatur, humanum in operibus humanis; utrumque non tam in pecuniæ expense multitudinem, quam in operis pulchritudine, decore, & majestate consistit.

Ad divina opera referuntur ab Aristotele,

stotele, Deorum Heroumque dedica-
tiones, templorum exstructiones, sacri-
ficia, similesque solennitates; ad huma-
na vero, ludorum exhibitiones, præfe-
cturarum aditiones, epularum publi-
carum donationes, &c.

Nos ad divina referre possumus Tē-
pla, Xenodochia, Nosocomia, Colle-
gia, Academias, & reditus, ad eorum
sustentationem, qui in ea recipiuntur,
idoneos. Ad humana autem, ædificia
publica, aulas Principum, convivia pu-
blica, legationes, aut legatorum ex-
ceptiones, & inaugurations Principum,
remuneraciones, congiaria, alias-
que donationes à Rep. aut Principe pu-
blice factas, &c. aut etiam à privatis at-
que opulentis in usum privatum extru-
cta, aut exhibita; modo conditionem
& fortunas eorum non excedant.

Contraria huic virtuti, in defectu est
μνηρονηρία, pusillitas, quando in deco-
re deficitur, aut cum animo anxio &
querulo sumptus fiunt. in excessu *βα-
ναισία*, que est jactantia, & ostentatio in
rebus non necessariis, qualis Cleopa-
træ fuit, cum Antonium convivio ex-
ciperet, & unionem immensi pretii li-
quefactum ei propinaret; aut in ædifi-
ciis

ciis legationibusque omnem modum
excedens splendor, opumque profusio.

De Magnanimitate, & Modestia.

Magnanimitas, Græce μεγαλοψύ-
χια, est virtus, quæ in magnis ho-
noribus appetendis, fugiendis, & ge-
rendis, constanter eligit id quod deco-
rum est.

Objectum ergo hujus virtutis sunt,
τιμὴ καὶ ἀριμία, id est, honor, & hono-
ris privatio: non tamen quivis, sed ma-
ximus tantum. *Subiectum*, est animus
in quo omnium virtutum est culmen.
inde fit ut magnanimus quibusvis ho-
noribus dignus sit, cum nullū pretium
fit majus honore, & nulla merces vir-
tuti completæ adæquari possit.

Propria hujus virtutis plurima ab A-
ristotele hic colliguntur; quorum quæ-
dam animum viri Magnanimi spectant,
quædam actiones, quædam externos
ejus gestus.

Animum ejus præcipue spectant:
1. quod sicuti magnis dignus est, sic
etiam magnis se ἀξιοῖ, dignum censet,
καὶ ἀξίως ᾗ, cum dignitate tamen. 2. si
honores debiti à bonis cōferantur mo-
derate, gaudet, ὡς τὸ οἰκείων τυγχάνων, ἢ
καὶ

κῆλαπτόνων, tanquam ad se pertinentia adeptus, vel meritis minora. 3. ἔτ' ὀτυχῶν περὶ χαρῆς ἐστὶ, ἔτ' ἀτυχῶν περὶ λύπης, nec in secundis insolescit, nec in adversis animo frangitur; quia res externas despicit utpote virtute sua minores. 4. ἔδὲ θαυμαστικὸς, nullarum rerum admirator, quia nihil ei magnum. 5. ἔδὲ μνησικακός, nec injuriarum memor, quia eas contemnit. 6. nec valde curat utrum laudetur an vituperetur, utpote recte factorum sibi semper conscius, & sibi αὐτάρκτης, id est, se ipso contentus. Denique δὲ ἐργλίεργος αἰχμώετα, ἀντιδουρικὸς παλίωνων, pudet eum si beneficium accipit, & majori mensura conatur rependere, ut semper sit superior; ideoq; beneficiorum quæ accepit mentionem ἀηδῶς, sine voluptate, quæ vero in alios contulit, ἠδέως, cum voluptate audit.

Ad actiones ejus referuntur fere sequentia. 1. Ad honores expetendos ἄργος ἐμειλιτῆς, tardus est & cunctabundus; nisi forte valde sint magni, & ardui, ac laborum pleni. 2. ὀλίγων πραγμάτων, μεγάλων ἢ ἐὼς ὀνομασῶν, paucas res aggreditur, sed magnas, & memorabiles. 3. φανερόμισθος, καὶ φανερόφιλος, aperte

aperte amicus aut inimicus; amicus puta bonorum, inimicus pravorum; quia latenter hæc agere metuentium est. 4. quæcunque agit, aperte agit & loquitur, ideoque, κατὰ φρονητικὸς καὶ ἀληθῆ-
 πικὸς, contemptor puta gratiæ aut ingratia hominum, ac verax, dissimulare nequit, nisi forte apud multitudinem, atque ideo non nisi cum amicis conversari potest. 5. rursus ἐδὲ ἐπαμει-
 νικὸς ἐστὶ ἐδὲ κακολόγος. nec laudator aliorum, nec maledicus, ne in inimicos quidem, εἰ μὴ δι' ὕβριν, nisi ob contumeliam. 6. nec petax nec querulus: bona fortunæ si adsint, ad beneficentiam refert, si absint, non valde requirit, atque ideo pulchrorum potius, quam utilium possessor. 7. Inter Illustres magnus est, inter medios medius, nec cum imbellibus, sed cum fortibus contendit. 8. nec φιλοκίνδυνος nec μικροκίνδυνος, sed μεγαλοκίνδυνος, nec pericula amat, nec parva aggreditur, sed magna tantum, atque in iis ἀφειδῆς βίη, vitæ suæ non parcus. 9. Honores magnos à bonis oblatos suscipit non tanquam æquivalens pretium virtutis suæ, sed quia majora ei dari nequeunt; minores vero & vulgares contemnit tanquam

quam

quam se indignos, sicuti & repulsam, quia ipsum iuste non tangit. 10. denique cum homines potentes, divites, & nobiles, virtute non præditi, Magnanimum hac in re imitentur, quod alios præ se contemnant ac despiciant, solus Magnanimus *δικαίως καὶ ἀφρονεῖ*, quia *ἀληθῶς δοξάζει*, iuste, inquit, alios despicit, quia iudicium ejus est secundum veritatem; quum reliqui iniuste hoc faciant, quia virtute illa carent.

Hæ sunt ergo ex sententia Aristotelis actiones viri Magnanimi. Addit denique eorum externos gestus magni quoque animi signa præ se ferre, in incessu nempe tarditatem, in habitu gravitatem, in voce & oratione constantiam.

*Extrema quæ
cū hac
virtute
pugnāt.*

Extrema cum hac virtute pugnantia sunt, in defectu *μικροψύχια*, id est pusillanimitas, cum quis magnis bonis dignus, se tamen indignum iudicat, quia seipsum ignorat, ac proinde sibi ipsi deest. Hic tamen malus non est, nec stolidus, sed potius piger, & ignavus. Alterum extremum in excessu est *χωνότης*, id est, animi elatio atque arrogantia, qui cum magnis dignus non sit, magna tamen appetit, ac vestium splen-

splendore, externo fastu, verborumque
jactantia se dignum videri vult, aut in
honoribus jam acquisitis insolenter se
gerit.

Eorum quæ de viro Magnanimo di-
cta ab Aristotele sunt, nonnulla vere
dicta sunt, alia recta explicatione mol-
liri possunt, si tamen omnia ὅλως quis
consideret, nonnulla hominis natura-
lis Pharisaicum fastum omnino sapiunt.
ac proinde à vera Christiana magnani-
mitate sunt aliena.

*Sententia
Aristo-
telica
corre-
ctio.*

Nam quod τὸ πενήθον, humilitatem
omnem à viro Magnanimo alienam
judicat, & eum facit aliorum ὑπερόπλην
& κατὰ φρονητικόν: id est, despectorem &
contemptorem, id plane est Pharisai-
cum. *Nam melius est submissum esse
spiritu cum mansuetis, quam pariri
spolium cum superbis*, ait Sapiens Pro-
verb. 16. vers. 19. Quod vero ipse se qui-
busvis honoribus dignum judicat, &
propria virtute omnia minora æsti-
mat, aut beneficia ab aliis accipere, &
accepta agnoscere præter decorum ar-
bitratur, id supra sortem humanam est.
Rursum quod magnanimum non vult
esse ἀνθρωπολόγον nulliusque laudato-
rem, id ferri potest, si adversus adula-
tionem

tionem intelligatur: alioqui videmus viros vere Magnanimos in Scriptura sacra, alienas potius quam suas virtutes, modeste tamen, ubi opus est, prædicare: secundum præceptum Sapientis, *laudet te os extranei, non autem os tuum, alieni, non autem labia tua.* Proverb. 27. 2. Quod *maledicum* vel in hostes neget, id recte, sed quod adjūgit, *nisi ob contumeliam*, à fermento humano est: scriptura vero jubet etiam benedicere iis, qui maledicunt, aut ignominiam inferunt; Matth. 5. vers. 44. nisi id de contumelia in Deum, aut injuria publica intelligatur: quam vir Magnanimus impunitam non relinquit, non tamen ex affectu privato, sed ex vocatione publica, tanquam minister Dei, & gladio à Deo instructus. Rom. 13.

Magnanimitas vera & Christiana. Esto ergo nobis vir magnanimus, qui honoribus magnis est dignus; & se iis non plane indignum sentit; si nempe dignitatem & *ἰσχυρότητα* inter homines confideres; si vero confiderentur ut divinitus collata beneficia, nemo ad hæc est idoneus, ut Paulus de Apostolatu N. Test. loquitur 2 Cor. 2. & 3. & David ac Salomon de munere regio 2 Sam. 7. & 1 Reg. 3. capite. Imo & opibus, magno

magno licet cum labore suo à se partis, Iacob se indignum profiteatur, atque eas ad Dei solius benignitatem refert. Genes. 32.

Deinde & vir magnanimus honores, quibus aliquo modo par est, ad quos per Dei gratiam se magis idoneum reddere potest, non nisi modeste appetat; si honores illi non conferantur, repulsam facile ferat, & in vocatione præsentis acquiescat. *Nam stulti ipsius indignatio eodem die agnoscitur, tegit vero ignominiam sapiens.* Proverb. 12. 15. si vero conferantur, in iis gerendis animum modestum, & tamen magnum ac constantem ostendat, omniaq; non ad propriam, sed ad publicam utilitatem, & Dei gloriam referat; iudicia vero ac strepitum malignum multitudinis parvi faciat, modo recte factorum conscientia ipsi constet; injuriarum memor non sit; in adversis non frangatur animo, in secundis non insolescat; vitæ suæ quoque non parcat, si ea pro Dei gloria, Ecclesiæque ac patriæ conservatione sit profundenda. Res vero suas non prædicet, nisi ut Deus per eas glorificetur; alienas non deprimat, sed suo loco & tempore Dei gratiam in iis quoque

quoque agnoscat. τὰ ἑξῆς, res externas non nimis magni faciat, sed iis æquo animo careat si absint, quia vera hominis felicitas in iis sita non est; si vero adsint, iis cum gratitudine erga Deum, & beneficentia erga proximum moderate utatur.

Quo vero major est, & melior, eo coram Deo se magis humiliet, & proximum se minorem, modo pium & probum, non despiciat. quia nihil humani à se alienum sentit, ac proinde veræ humiliationis materiam in se semper agnoscit. quæcunque vero bona in se sentit, ea Dei dona esse novit & indèbita, in eumque finem à Deo ipsi tributa, ut ea in commune conferat, eoque juret, tueatur & foveat, pro vocatione sua, quibus præfectus est, aut quos Deus ipsi singulariter commendavit; ut pauperem, viduam, peregrinum, oppressum. Hæc est vera magnanimitas, quam pii Reges ac Principes, item Prophetæ & Apostoli in vita sua passim expresserunt, & nobis imitandam commendarunt.

De Modestia. Eadem est ratio & natura Modestiae, quam Aristoteles nonnunquam *σωφροσύνην* vocat, etsi cap. 4. eam proprio

proprio nomine carere asserat.

Differentia tantum in eo est, quod illa circa honores magnos, hæc circa minores & mediocres versetur, eosque ut oportet, & unde oportet appetat, atque eo quo decet modo gerat, ac proinde quæ antea dicta sunt, huc quoque κατ' ἀναλογίαν pertinent.

Hujus extrema sunt in excessu ambitio, græce φιλοψυχία, in defectu ἀφιλοψυχία, seu honorum cōtemptus; quia vero in excessu hic sæpe peccatur, ideo ipsa virtus ἀφιλοψυχίας voce frequenter appellatur.

Quæritur hic an honores appetere liceat, aut quosvis oblatos recipere. *Quæstio.*

Resp. 1. non quosvis licere appetere, sed illos tantum, quibus gerendis te parem & idoneum cognoscis, aut saltem à viris bonis & peritis idoneus judicaris. sicuti Paulus 1 Timoth. 3. v. 1. ait eum qui Episcopi munus desiderat, pulchrū opus desiderare; deinde vero subjungit cōditiones quæ in futuro episcopo sunt necessariae. 2. ut debito modo petantur, non per aliorum calumnias, obre-tationes, aut largitiones, aut nimium auide & immodeste; utque etiam repulsam, si forte patienda sit, æquo animo fe-

mo feras. 3. finis præcipuus non sit propria utilitas aut honor, sed reipub. commodum, Ecclesiæ ædificatio, & Dei gloria. Eadem quoque ratio susceptionis honorum, ab iis qui conferre possunt, oblatoꝝ: nisi quod viri magni sæpe etiam oblatos subterfugerint, donec à Deo, Regibus, aut Rep. ad graviora munera acceptanda quasi fuerint coacti: imo & plane recusarint, si Deo aut Ecclesiæ se in iis servire non posse animadverterent, quemadmodum Daniel munus Satrapæ à Nebucadnesare oblatum accepit, à Balthasare oblatum recusavit.

De Mansuetudine & Clementia.

Virtutes antecedentes vitam publicam ut plurimum respiciunt; quæ sequuntur, in communi hominum conversatione magis locum habent. Ac prima quidem versatur in iræ, & aliorum ex ira surgentium affectuum moderatione. Vocatur autem hæc virtus græce *πραότης*, Latine mansuetudo & clementia: quæ tamen duo hac ratione videntur distingui, quod Mansuetudo iram in animo hærentem magis respiciat, Clementia vindictam & pœnam quam

quam homo ex ira inferre solet. item quod Mansuetudo de privatis potius dicitur, Clementia de principibus & magistratibus.

— Est ergo Mansuetudo, mediocritas in affectu irascendi, qua non irascimur nisi ut oportet, quibus oportet, & propter quæ oportet; hoc autem τὸ δέον Aristoteles definitu valde difficile esse agnoscit, quia circa singularia fere versatur, ac proinde exiguum excessum hic non usque adeo reprehendendum iudicat.

Officia huius virtutis duo sunt, unum internum, alterum externum.

Internum est iram cohibere ne exsurgat; aut si irascendum, non nisi ob justas causas exsurgat, id est, adversus vitia, aut ea impedimenta, quæ virtutum actionibus, Dei gloriæ, tranquillitati Reip. aut proximi nostri salutis adversaria sunt, unde & non absurde ira fortitudinis cos appellatur, & pro ratione pugnare dicitur, adversus alias perturbationes & concupiscentias. Deinde & hoc est officium huius virtutis, ut iræ frenum injiciat ne modum excedat, aut rationem obfuscet, aut ultra tempus justum duret.

G

Exter-

Externum officium est, diligenter providere, ne cuiquam injuriam aut pœnam injustam atque immoderatam ex ira inferamus, aut ab aliis læsi vindictam illicitam exerceamus aut appetamus. & hoc est quod Apostolus monet, *irascimini & nolite peccare.* Ephel. 4. 26. & Sapiens Proverb. 14. 29. *tardus ad iram abundat intelligentia, præceptum autem excitat stultitiam.*

Extremum, quod hic in excessu est, varia habet nomina, quia hujus vitii varii sunt gradus. 1. *ὀργιλία*, iracundia, eorum qui facile irascuntur & facile iram deponunt. 2. *πικρότης*, implacabilitas; est iræ conceptæ continuatio, estque eorum quorum ira est *δυσδιάλυτος*, non facile solvitur, sed tempore ut concoquatur opus habet. 3. est *χαλεπότης*, sævitia, quæ est iræ continuatæ furor & gravitas, nec cessat nisi vindictâ exercitâ. huc quoque odium referri potest.

Adversus hoc extremum, præceptum notabile est, quod Athenodorus Philosophus Augusto dedit; ut si quando iram animo oboriri sentiret, non loqueretur, antequam omnes literas Alphabetti apud se revolvisset; ut interea scilicet
animi

animi impetus residere, & cum iudicio responderi posset: & quod Ambrosius Imperatori Theodosio dedit, ut nullum mandatum Imperatoris, de pœna capitis alicui infligenda, executioni mandaretur, nisi post 30. diem à mandato edito; ut interea, desæviente animi irati æstu, iustitia mandatorum perpendi, & ipsa mandata si necesse esset revocari possent. *qui enim ad pœnam accedit iratus, vix mediocritatem, qua hic requiritur, tenebit, ut recte Cicero notat.*

Alterum extremum in defectu est ἀοργησία, id est, nimia lenitas & indulgentia. quod extremum etiam vitari debet, inprimis ab iis qui aliis præsumunt, quia omnem disciplinam labefactat, & occasionem sceleribus multiplicandis præbet. Nam

Oderunt peccare mali formidine pœna.

Ideo & Eli punitus à Deo fuit quod adversus filiorum crimina nimis lenem se præbuisset, & David multa mala in familia, & regno suo propterea est perpessus.

Quæritur hic an vindicta sit licita? *Quæ Aristoteles etsi fateatur hominẽ mansiones.*

G 2 suctum

suetum non esse *πρωρητικὸν ἀλλὰ συγ-
γνωμνικὸν*, libentius ignoscere, quam
ulcisci aut punire; iudicat tamen, non
propellere injuriam, aut perferre igno-
miniam petulanter illatam, quam *πυ-
πηλακισμὸν* vocat, esse servile. Sic & Ci-
cero sentit offic. 1. *Esse ulciscendi &
puniendi tempus, imo se haud scire, an
satis sit eum, qui lacefferit, injuriis sua
pœnitere, ut & ipse ne quid tale com-
mittat, & ceteri sint ad injuriam tar-
diores.*

Plato tamen lib. 1. de Rep. hic me-
lius sentit, vindictam esse illicitam, hoc
argumento. Quod eos in quos exerce-
tur peiores facit, illud non est proprium
virtutis; quia virtus eos in quos exerce-
tur bonos facit, nō malos. Atqui omnis
vindicta illos in quos exercetur reddit
peiores. vel enim meticulosos & igna-
vos reddit, vel eos denuo ad iram &
odium excitat. Inde concludit, ulcisci
non esse virtutis, sed vitii.

Hæc sententia Platonis cum divina
veritate consentit, cum hac tamen di-
stinctione, quod alia vindicta sit divina
& publica, alia humana & privata. Pu-
blica & divina Magistratus est, *qui mi-
nister Dei est & ultor ad iram, ei qui
quod*

quod malum est fecerit, Rom. 13. v. 4. qui propterea non tantum iuste potest, sed etiam pro muneris ratione delinquentes coërcere, & pro delictorum gravitate punire debet. Nam nimia clementia adversus pravos, est crudelitas adversus bonos. Sed hic semper videndum, ut modus non excedatur, & ut nihil quam bonum publicum respiciatur.

Vindicta humana vel privata est, quam privatus adversus privatum exercet, vel persona publica ex affectu privato. Hæc à Deo est prohibita, tam in veteri quam Novo Testamento; nisi forte in extremo necessitatis casu, qui vocatur inculcata tutela; cum quis alteri noxam infert, non ex odio aut affectu privato adversus eum, sed ut vim à se suisque amoliat, nulla scilicet alia vim evadendi ratione obvia. Sic Deus concessit Exod. 22. ut, si fur de nocte in ædes cujusquam irrumpere conetur, Patrifamilias eum liceat arcere, etiam quando aliter non potest, cum ipsius cæde. Sic Christus permisit discipulis suis ut gladios in suo comitatu gèrent, quod sane non concessisset, si omnis propria defensio esset illicita;

G 3 tametsi

tametsi Petrus deinde eo fit abusus, ac propterea à Christo reprehensus. Nam Magistratui etiam injuriam inferenti, privata authoritate per vim resisti non potest.

De Affabilitate.

TRes virtutes, quæ reliquæ sunt, præcipuæ spectant conversationem civilem in colloquiis & congressibus. affabilitas nempe, veracitas, & comitas.

Affabilitas seu humanitas, græce proprio nomine caret; etsi alibi virum humanum *σεμνὸν* vocet Philosophus. Est autem virtus *ὁμιλητικὴ*, qua in sermonibus, congressibus, & omni conversatione civili, nos faciles aut difficiles, blandos aut severos præbemus, prout decorum & honestas postulat.

Objectum ergo hujus virtutis proprium est illa sermonis & morum civilitas, quæ inter cives, & civium diversas condiciones ac gradus requiritur. Alio enim gestu sermone ac vultu conveniendus Magistratus, alio parentes, alio liberi, alio servi, aliter agendum cum notis, aliter cum ignotis, aliter cum inferioribus, aliter cū superioribus. Cum superioribus modeste & blande. *sermonem*

monem enim blandum & cor fidele amat Rex, inquit sapiens, Proverb. 22. 11. cum inferioribus graviter & humaniter, cum æqualibus amice. Voluptatem aut molestiam aliis affert, prout rei necessitas exigit. Quibus cōdelectari pulchrum non est, se aut ægre ferre, aut saltem non condelectari, *ἀλαεσμῶς* tamen, id est verecunde & prudenter ostendit: quemadmodum & sapiens monet, *Spernente proximum suum demente, vir prudens surdum agit*. Proverb. 11. vers. 12. quibus delectari pulchrum & honestum est, iis modeste quoque *σωηδωΐ*, seu ex iis voluptatem se capere demonstrat.

Hæc virtus amicitiae valde est affinis, eoque tantum ab illa differt, quod amicitia cum singulari amore & affectu sit conjuncta, hæc vero virtus erga omnes æqualiter se gerat.

Huic virtuti in excessu duo opponuntur, *ἀρεσκῶς* & *κῶλαξ*. *ἀρεσκῶς* dicitur blandus, qui in omnibus placere & obsequi studet, tantum ut placeat, & neminem offendat. *κῶλαξ* vero, id est, adulator & assentator, qui id quæstus atque emolumentum causa facit. Differt vero adulator à viro humano. i. quod

Adulator non minus in re inhonesta quam honesta obsequatur, & assentetur. 2. quod in rebus frivolis & levibus magis quam in seriis & gravibus. nam sicuti simia affectat gestus humanos externos & leviores, quia veros exprimere non potest; ita nec adulator humanitatis veram formam, sed aliquam tantum ejus imaginem. 3. quamdiu emolumenti spes durat, assentatur & obsequitur adulator; ea si deficiat, etiam ipse deficit; vir vero vere humanus sibi perpetuo est similis.

In defectu opponitur *δυσκολος* & *δυσσευς*, morosus & contentiosus. Morosus in congressibus & alloquiis difficilis est, & tetricus: Contentiosus, in consiliis, deliberationibus, & colloquiis *ἀντιδής* & perpetuus oblocutor. Morositas autem hæc, si ex melancholico temperamento est, venia majore digna, & Medico potius quam Ethico opus habet.

De Veracitate.

SECUNDA virtus *ὁμιλητικὴ* est veracitas, voce tamen generaliore, quemadmodum & Græce *φιλαλήθεια*. Est autem illa, rectus animi habitus, quo quis
veri-

veritatem in vita & sermone suo constanter refert.

Objectum ergo hujus virtutis est veritas, non Logica aut Metaphysica, sed civilis & ad hominum vitam relata: nec tamen quælibet, nam quæ in judiciis, testimoniis, aut contractibus versatur, illa proprie ad justitiam pertinet. Hic vero cõsideratur veritas, prout in communi conversatione spectari solet, & opponitur fictioni in sermone & vitæ forma.

Est ergo viri veracis officium, primo in vita & sermone suo talem se gerere sine fictione, aut dolo, qualis est, nec simulare quæ ipsi non insunt, nec dissimulare quæ ipsi insunt, nisi propter justas causas; inclinatur tamen magis ad defectum, quam ad excessum. *Nam cohibet sermones suos vir sciens, & frigidus est spiritu vir intelligens. Prov. 17. 27.*

Deinde in sermonibus suis veritatem ingenue & constanter proferre, ubi proferenda est; silere vero ubi silentio est opus, nunquam tamen mendacium eloqui.

Extremum in defectu est ἐργόμεια, dissimulatio; nempe quum quis dissimulat aut negat sibi inesse quæ ta-

G 5 men

men manifesta in ipso sunt. quo etiam refertur versipellitas, quæ candori opponitur, quum scilicet aliud in lingua promptum, aliud in pectore occultum geritur, aut ex sermone alicujus nunquam colligi potest, quid in animo ipsius sit reconditum.

Objectio. At videtur esse viri humilis, virtutes quæ in se sunt minuere, in aliis vero augere, sicut Socrates facere solebat. Imo & Christiana caritas hoc videtur postulare, ut aliena vitia tegantur, & ex modestia alius alium se præstantiorem existimet, Philip, 2. vers. 3. Resp. modeste de se & nō supra id quod oportet sentire & loqui, virtutis esse fatemur, ex charitatis quoque judicio semper meliora sperare de aliis, proximiq; infirmitates silere & tegere. Modo hæ conditiones diligenter observentur. 1. ut absit omne mendacium. 2. ut absit omnis hypocrisis; quæ aliud videri vult, quam loquitur, & dona quæ in se sunt, minuit, ut eo magis ab aliis laudentur & augeantur. 3. ut id fiat in bonos fines, quemadmodum Socrates videtur fecisse: nempe, ut redargueret fastum Philosophorum sui temporis, ipse se hoc unum scire professus est, quod

quod nihil sciret. Si vero aliquis vires suas minuatur, aut in se esse dissimulet, quæ tamen insunt, ut officium patriæ aut amicis debitum fugiat, is à vera modestia recedit, & in vitium antea propositum recedit.

Alterum extremum in excessu est ἀλαζονεία, arrogantia, & μαζιότης, id est, vanitas. Arrogantes sibi tribuunt & sumunt quæ non insunt, sive honoris adipiscendi causa, sive lucri; de quibus sapiens, *velut vapores & ventus, quibus non adest pluvia, est vir qui se jactat de dono falso.* Proverb. 25.14. Vani vero & nugaces inconstantes sunt in sermonibus suis, & vera ac falsa miscendi finem non faciunt, ut omnium rerum videantur cōscii & periti, de quibus idem Sapiens. Eccles. 5. 7. *ut multitudini somniorum vanitas, ita verbis multis.*

Quæstiones hic nonnullæ ab Ethicis moventur, quæ à nobis breviter sunt examinandæ.

I. Quæritur, an viro veraci fabulis aut ironiis uti liceat in sermone suo, quum à veritate manifesto discedant? Resp. si fabulæ narrentur ut res veræ, aut ironiis utamur ut fallamus, illicitæ sunt, & contra officium viri boni: sed si narren-

narrantur ut fabulæ, & ironiæ ut ironiæ efferantur, tum plane illicitiæ non sunt, quia sub hujusmodi figuris & involucris veritas efficacius exprimitur, & persuadetur. Unde & sacra Scriptura iis nonnunquam utitur, & cum sacra Scriptura viri pii & graves.

2. Quæritur. An nunquam liceat mentiri, ne quidem in bonos fines. Sunt quidam etiam Christiani Philosophi qui nonnulla mendacia, in primis quæ vocant officiosa, licita esse volunt, quando nempe quis in bonos fines mentitur, & ut proximo aut patriæ profit, aut etiam religioni; quæ hodierni nonnulli Pontificii pias fraudes appellant. Sed nos, etsi agnoscamus non omnia mendacia esse æque gravia, tamē pace aliorum, cum Augustino sentimus, omnia plane esse illicita. Rationes vero hæc sunt :

1. Quia omne mendacium pugnat cum natura Dei, qui veritas est, & mentiri non potest. Ergo & cum ejus lege.

2. Quia repugnat præcepto nono & multis generalibus præceptis, ut Psal. 5. vers. 7. Proverb. 19. vers. 5. Ephes. 4. vers. 25. Jac. 3. vers. 14. &c.

At inquirunt, hic de testimonio & menda-

mendacio agitur quo proximus læditur. Respondeo, cum lex generalis sit, nec hæc exceptio in Scriptura usquam occurrat, nobis quoq; distinguere non licet.

3. Quia mēdacium est ex Diabolo, qui pater est mendacii, & cum mendacium loquitur, ex seipso loquitur, Joan. 8. 44.

4. Mendacia officiosa expresse reprehenduntur. ut Gen. 18. vers. 15. *Sara mentiens negabat se risisse, quia timebat*, & tamen reprehensa propterea fuit ab Angelo, cum ex metu & pudore solo sine cuiusquam noxa, ut reprehensionem evaderet, mentita esset.

Imo ipse Aristoteles sine exceptione hic mendacium condemnat, & viri boni proprium esse dicit, *φιλαληθῆ, καὶ ἀληθοῦς λόγον εἶναι.*

1. Object. At per mendacia sæpe magna bona procurantur, aut mala avertuntur. Respond. Regula immota est quam Apostolus adfert, Rom. 3. vers. 8. non licet facere mala ut eveniant bona.

2. Object. At in S. Scripturis laudantur quidam, qui ob bonos fines mentiti sunt. Respond. Fateor quidem personas

nas

nas laudari, & eventus bonos; sed propterea modus quo eos procurarunt, non laudatur. Est ergo fallacia à dicto secundum quid ad dictum simpliciter. Deinde non vivitur exemplis solis, sed legibus.

3. Quæritur, an jocosa mendacia sint licita. Respons. Nequaquam: nam si officiosa non sint licita, ut probatum: Ergo multo minus jocosa. Deinde Scriptura omnem *μωρολογίαν* & stultum sermonem condemnat. Ephes. 5. vers. 4. & omne verbum *δρῶν*, otiosum. Matth. 12. vers. 36. Ergo multo magis mendacium.

4. Quæritur: An ob bonas causas dissimulare veritatem nunquam liceat. Respond. Id quandoque licere: Vel ut periculum manifestum vitetur, exemplo Samuelis. 1 Sam. 16. qui cum ad Davidem ungendum Bethlehemum proficisceretur, ex jussu ipsius Dei prætexuit aliam causam, & tamen veram, nempe celebrationem publici convivii & sacrificii in eadem urbe: Vel ut aliquid bonum Patriæ, aut aliis procuretur; quemadmodum legimus Davidem astu fuisse usum in bello adversus hostes suos; & Principes pios, insidiis locatis,

catis, atque aliis stratagematis etiam ex Dei mandato fuisse usos, ut victorias ab hostibus reportarent; & Regina Esther Hamanem cum Rege ad convivium vocavit, dissimulata vera ejus causa, ut populum suum liberaret. Imo vero & Salomon testatur, Proverb. 25. vers. 11. *Quod fatuus totum suum spiritum simul exhalat. Sapiens vero eum reprimit pone.* Hac tamen cautione id faciendum, ne 1. id fiat per mendacia. 2. cum proximi nostri noxa aut scādalo. 3. violatione juris gentium. 4. læsione divinæ gloriæ, aut detrimento Ecclesiæ; ubi pietatis, aut veritatis professio à nobis juste exigitur.

De Comitatu.

VLtima virtus, quæ conversationem externam in civitate spectat, vocatur comitas, festivitas, & urbanitas. Aristoteles hac virtute præditum ἐπιδήξιον, χαρίεντα, & εὐτεράπελον vocat. Apostolus vero Paulus, Ephes. 5. vers. 4. εὐτραπέλιαν in Christiano condemnat. Quia tamen omnem urbanitatem Scriptura non condemnat, sed aliquam tantum, nos paucis illam ex ea limitabimus.

Est

Est ergo comitas seu urbanitas, animi mediocritas, qua in facetiis & jocos observatur, quod honestum est ac decorum.

Licere enim viro gravi nonnunquam frontem exporrigere, atque animum in facetias & jocos liberales solvere, siue ipse proferat, siue ab aliis prolato audiat, patet exemplo Isaaci, Gen. 26. v. 8. ubi ludit cum Rebecca uxore sua: Elia, 1 Reg. 19. 18. qui jocosè ludificatus est Bahalitis: Salomonis qui Prov. 17. 22. testatur, *Quod animus latus facit medicinam corpori, sed spiritus contritus exsiccat ossa.* Attamen non nisi sub his conditionibus.

1. Ut diligenter perpendatur, quid deceat personam & munus ejus qui jocos usurpat, & ejus apud quos usurpantur; multa enim decent juvenes, quæ non decent senes, & contra; multa licent inter familiares, quæ inter alienos, & in dignitate constitutos non licent.

2. Ut diligens habeatur ratio temporum & negotiorum, in quibus occupamur: nam joculari aut ludere in rebus tristibus, aut cum deliberatur de negotiis seriis, & salutem communem spectantibus,

stantibus, aut cum vacatur divino cultui, omnino præter decorum est.

3. Diligenter vitanda sunt omnia petulantia, obscæna, profana, contumeliosa, aut abusum sacrarum dictionum atque historiarum præ se ferentia.

4. Maxime verò conveniunt viro honesto illi joci, qui eruditionem conjunctã habent, quales sunt Apophthegmata elegantia, historiæ jucundæ, &c. acute & festive dicta, & similia. Atque ideo hic quoque sapiens testatur: *Quod animus prudentis quarat scientiam, os autẽ stolidorum pascatur stultitia.* Prov. 15. 14.

Extrema quæ cum hac virtute pugnant, sunt, in excessũ *βαμρολογία*, scurrilitas, cum aut nimium affectantur facetiæ, aut etiam in rebus inhonestis & fesceninis; aut cum intempestive & indecore usurpantur, qui vero ex hujusmodi vitæ genere sibi victum, aut utilitatem quærunt, parasiti vocantur. In defectu *ἀγρίότης*, rusticitas, eorum, qui omni conversatione & quovis tempore quosvis etiam honestos averfantur. Scurrilitas tamen hic magis à medio recedit, quam Rusticitas.

De

*De quibusdam affectibus virtuti
affinibus.*

HÆ sunt virtutes perfectæ, de quibus Aristoteles lib. 3. & 4. Ethicorum agit, quibus subjungit affectus quosdam, qui inter duo extrema quoque versantur, & cum virtute magnam cognationem habent, etsi proprie dicta virtus non sunt. Est autem ea Verecundia, & Nemesis.

De verecundia. Verecundia græce *αἰδώς*, est laudabilis affectus animi, quo timemus dedecus aut infamiam ex aliqua actione turpi orituram, aut erubescimus eandem, si aliquid forte indecens aut turpe commissum sit.

Verecundia valde similis est timori, circa quem fortitudo versatur, nisi quod timor est ex periculis, verecundia ex facto turpi, timor fere pallorem, verecundia ruborem producit.

Quia vero verecundiæ objectum est, metus infamiæ aut reprehensionis, ex actione turpi oriens, hinc colligitur primo, eam non esse virtutem per se, sed per accidens; quia à peccando avertit, & pœnitentiæ, post turpe aliquod commissum, est signum; Deinde non esse

esse cuiusvis ætatis, sed proprie juvenum qui affectibus aguntur; nam virtute præditus non verecundatur, quia nihil turpe committit, aut à se commissum iri debet metuere: nemo enim nisi volens male agit, quod vir bonus velle non potest. Hoc autem de virtute quidem perfecta est verum, de ea tamen, quæ in hac vita obtinetur, minime, quia etiam vir probus à peccato præveniri, & pudendum quid ac pœnitendum admittere potest. Interim tamen non male dicitur hic ab Aristotele, hanc virtutem esse maxime laudabilem in adolescentibus, quare & à Socrate, virtutis purpura appellata fuit.

Huic opponitur *καταπολις*, in defectu, id est, nimium pavidus, qui omnia veretur, & ad quosvis hominum congressus pavescit. In excessu vero *ἀναισχως*, seu impudens, qui nempe frontem ita perfricit, ut nullam infamiam metuat, & hic excessus magis à medio recedit, & est incurabilior: iuxta illud usitatum;

Cui pudor perit, is perit antequam perit.

Secundus affectus laudabilis est *Nemesis*, quæ est justa quædam indignatio, *De Nemesis.*

tio, & dolor mediocris conceptus apud animū viri boni, ob honores aut com-
moda tributa indignis & sceleratis, aut
negata iis qui virtute præditi, iisque di-
gniores sunt. De hac tamen observan-
dum est præceptum Sapientis, Prov. 24.
19. *Ne accendaris ira propter maleficos,
nec in videas improbis. nam non erit finis
malo, sed lucerna improborum extin-
guetur.*

Extrema in hoc affectu sunt invidia,
φθόνος, quæ omnium felicitatibus in-
dolescit, & ἐπιχουρηγία, malignitas,
quæ ob mala aliis evenientia gaudet &
voluptatem capit.

Hæc ergo sunt media & extrema,
quæ in affectibus ab Aristotele hic con-
stituuntur. Vnum vero ab eodem c.6.
l. 2. observatum, à nobis hic adno-
tandum est. Extremorum scilicet non
esse media, nec mediorum esse extre-
ma. id est, sicuti fortitudo, temperan-
tia, mansuetudo, &c. nunquam mala
esse potest: sic vitia illis contraria nun-
quam fieri bona; ac si nempe aliquan-
do, & cum modo liceret inebriari, aut
scortari, aut invidere, &c. Nam hæc ex-
trema sunt vitia; & quocunque modo
aguntur aut modificantur, semper ex-
trema

trema ac vitia manent. Absurdum est ergo, & cum omni ratione pugnans, quod Mitio ille apud Terentium asserit, non esse peccatum in Adolescente scortari, potare, &c. si illud caute & cum modo faciat.

De Iustitia.

Postrema virtus moralis, de qua Aristoteles toto libro 5. agit, est Iustitia, Græce δικαιοσύνη, cujus contrarium est ἀδικία seu iniustitia.

Iustitia est duplex: universalis, aut particularis.

Iustitia universalis omnes virtutes complectitur, juxta versiculum antiquum, ἐν ᾗ δικαιοσύνη συνηθῶδω πᾶσ' ἀρετή' εἰ. *Iustitia in sese virtutes continet omnes.*

Iustitia hæc à virtute differt sola relatione, quia virtus per se consideratur & possidentis perfectionem respicit, animique ac affectuum omnium in eo rectam dispositionem. Iustitia vero relate in usu & fructu, quem in republica erga alios præstat.

Quapropter Iustitia merito omnium virtutum præstantissima censetur; quia multi in rebus propriis virtute uti possunt,

sunt,

sunt, qui in rebus alienis & communibus non possunt. unde & Biantis illud à Philosopho laudatur, *δεξιὸν τὸ ἀνδρα δείξει, Magistratus ostendet virum.* quoniam magistratus functio requirit, ut aliis atque in commune omnibus consulatur.

Definitur autem hæc justitia, proba voluntatis affectio, qua apti & prompti sumus ad res iustas constanter agendas.

Res iustæ vocantur hic *τὰ νόμιμα*, id est, jus ipsum, secundum quod in rep. vivendum & agendum est. Proprium enim Legislatorum est per omnia officiorum & virtutum genera definire quid æquum, justum, & utile sit, tam civitati integræ, quam singulis ejus membris.

Dividit autem Philosophus cap. 7. hoc jus, in *φυσικὸν* & *νομικὸν*, naturale & legitimum. Naturale vocat, quod ubique eandem habet vim, & non quia sic videtur aut non videtur. Legitimum vero, quod initio quidem liberum est, postquam vero constitutum fuit, observari necesse est. Ut minâ captivum esse redimendum, hac aut illa ulna esse metiendum. Primum ubique est idem; secundum pro ingeniorum, locorum, &

& statuum differentiis variare solet.

Objectio. At omne jus videtur tantum esse legitimum, quia quod naturale est, immutabile est; sicuti ignis tam apud Persas, quam apud Græcos urit: Leges vero inter diversas gentes variabiles sunt. Respondet Philosophus, primo Majorem nō esse universalem, quia quædam naturalia per pravam consuetudinem mutari possunt, ut dextra manus natura robustior est sinistra: prava tamen consuetudo in nonnullis contrarium efficit. Deinde ad Minorem: Natura non æstimanda est ex quorundam & paucorum, sed ex plurimorum & optimorum judicio. Plurimi autem & meliores in leges naturales omnes, saltem quoad substantiam, cōsentiunt, etsi in circumstantiis possit esse nonnulla varietas.

Huic justitiæ universali opponitur, injustitia universalis, quæ ab Aristotele *ἀδικία* vocatur, quando nempe adversus legum præscripta flagitiose agitur & vivitur.

Ad justitiā universalem pertinet æquitas: Græce *ἐπιείκεια*, tanquam ejus quædam nobilior pars, de qua Aristot. cap. 10.

Est

Est vero æquitas, emendatio quædam legis, vel potius defectuum qui in lege sunt, & opponitur τῷ ἀκέραιον δικαίῳ, id est, summo juri.

Sumitur autem τὸ ἀκέραιον δικαίον, seu summum jus duobus modis. Vel pro interpretatione calumniosa legum. cujusmodi est, quod refert Strabo, cum Thraces aliquot dierum pacti inducias noctu populabantur Bœotorum agros: aut cum Popilius in conditionibus pacis factæ cum Antiocho scripsisset, dimidium navium Romanos Antiocho relicturos esse; postea naves dissecuit; quarum dimidiam partem Antiocho reddidit, reliquum incendit. Hæc est calumniosa interpretatio juris, quia verba præter communem hominum consuetudinem capiuntur. Tales sunt, reservationes mentales Iesuiticæ atque Anabaptisticæ, ab ethnicis ipsis tanquam injustæ condemnatæ.

Alter modus est magis proprie dictus, cum summum jus sumitur pro rigida juris interpretatione aut exactione, quæ etsi simpliciter injusta non est, tamen mitigatio est laudabilior, idque vel in casibus lege expressis, vel à lege omissis locum habet.

In

In casibus lege omissis, Iudex tanquam viva lex, ex æquo & bono iudicat, quia recta ratio hic instar legis est, & si id ipsum fuisset legislatori propositum, eodem modo quoque de eo legem tulisset.

In casibus lege expressis; cum non ad literam lege expressam, sed mentem legislatoris attenditur. Quum enim lex generalis sit, aut saltem de eo, quod ut plurimum fit; singulares circumstantiæ factum lege mandatum aut vetitum multum variare possunt: quæ à iudice expendi omnes debent, & tamen in lege omnes exprimi non possunt.

Est ergo bonum & æquum, secundum Aristotelem, *Emendatio legis ea parte qua deficit, quia universaliter lata est.* Exempli causa; Lex lata est ne quisquam peregrinus murum urbis ascendat: peregrinus ascendit murum, & strenue cum civibus urbem adversus hostem defendit. si summum jus spectetur, pœnam meretur: si æquum & bonum, potius præmium.

Inter Christianos vero *ἐπιείκεια*, seu æquitas hæc etiam latius se extendit, nempe *quicquid tibi non vis fieri, alteri ne feceris: & diliges proximum tuum*

H *sicut*

sicut te ipsum. Prius gentilibus quoque usurpatum, posterius Christianis est proprium.

Hæc ab Aristotele diversis locis libri quinti tradita spectant justitiam universalem, quæ sequitur particularis.

*De Iustitia particulari.
De injuria.*

Justitia particularis certam atque à superioribus virtutibus distinctam justitiæ speciem constituit.

Probat id Philosophus ex ejus opposito, quod est *πλεονεξία*, seu cupido plusquam justum est habendi. cujus vocis vim Latini per vocem *injuria* fere exprimunt. etsi enim ea vox latius quoque pro quovis injustitiæ genere sumi possit, speciatim tamen pro eo genere injustitiæ fere sumitur, quod cum alterius damno ac noxa conjunctum est.

Id hinc quoque liquet, quod omnia reliqua injustitiæ genera adversus aliquam aliam virtutem pugnant: sola vero *πλεονεξία* cum nulla alia virtute speciali pugnat, quam cum justitia. Unde Philosophus evidenter concludit, hanc virtutem cum qua *πλεονεξία* & injuria pugnat, esse justitiam specialiter dictã.

Definitio justitiæ particularis.

Definitur vero, constans voluntas suum cuique tribuendi.

Versatur hæc virtus inter plus & minus,

nus, tanquam extrema. Et medium
 ejus est *τὸ ἴσον*, seu æqualitas illa, quæ
 inter cives pro ratione meriti cujusque,
 aut inter res pro ratione pretii cujusque
 obtinere debet. Nam qui plus boni u-
 surpat, quam par est, aut minus one-
 rum vel mali fert, quam oportet, is
πλεονέκτης & injurius est; quia minus
 mali aut damni ferre, quam oportet,
 est plus boni retinere, quam oportet;
 quum inter duo mala aut damna mi-
 nus malum boni rationem habeat. Un-
 de & querelæ & pugnæ inter cives na-
 sci solent, cum æqualibus æqualia non
 tribuuntur, aut hic plus mali atq; one-
 rum, ille minus quam par est in se ad-
 mittit aut fert.

Justitia hæc particularis est duplex:
 vel distributiva, Græce *Διανεμητικὴ*: vel
 commutativa, Græce *Διπρακτικὴ*, &
διορθωτικὴ, id est, correctiva.

Justitia distributiva versatur in recta *De Ju-*
 distributione munerum, item præmio- *stitia*
 rum & pœnarum in civitate, sine qua *distri-*
 justitiæ parte vincula civitatum dissol- *butiua.*
 vuntur. Nam quemadmodum leges
 sunt nervi civitatum, sic præmia tribu-
 ta bonis, & pœnæ malis, sunt nervi &
 firmamenta legum.

In hac iustitiæ parte τὸ ἴσον, seu æqualitas non debet exigi ad proportionem Arithmeticam, sed ad proportionem Geometricam. de quarum differentia libro secundo actum, cum de virtutis forma egimus. Proportio autem geometrica est duplex: nempe conjuncta aut disjuncta. Conjuncta dicitur, in qua tantum tres sunt termini: nempe sicut se habent duo ad quatuor, sic se habent quatuor ad octo. Disjuncta vero est, in qua sunt quatuor termini expressi: ut, sicut se habent duo ad quatuor, sic se habent tria ad sex. Utrumque enim est in proportione dupla.

Disjuncta hæc proportio hic proprie locum habet. Nam *primo* in distributione munerum, qualis est proportio muneris ad munus, talis debet esse proportio personæ ad personam, cui munera tribuuntur: Bellicum ad personam bellicosam, Scholasticum ad personam Scholasticam; idq; diverso gradu & respectu, prout muneris gravitas, & personæ dignitas inter se respondent; & sic de cæteris. Atq; hæc personarum cum muneribus proportio, est fundamentum recti status Rerumpubl.

Sic in distributione præmiorum aliorum,

rum, puta gloriæ, spoliū, agrorum, pecuniarum communium, quæ ratio est personæ ad personam, & meriti ad meritum, eadem quoque esse debet rerum ad res. Sic Triumphus debetur Consuli, iusto exercitu hostili devicto; Ovatō Prætori, minori victoriā potito. Agamemnoni prærogatiua in spoliū distributiōe debebatur quidem propter dignitatis *ἰσπεξίτων*, ita tamen ut Achilles plurimum meritis non defraudaretur suo. Qui seruauit Principem, alio præmio afficitur quam qui ciuem; alio ingenuus, si Patriæ proditiōnem detexit, alio seruus. atque ita deinceps.

Difficultas hic nonnulla ex textu Philosophi oritur, de pœnis, quæ propter delicta infliguntur, an eæ ad commutatiuam an distributiua iustitiā pertineant; ac proinde an proportio Geometrica an Arithmetica in iis seruari debeat. Et sane videtur Philosophus eas ad commutatiuam referre, cum delicta illa ad contractus clandestinos & violentos refert, & exempli causa asserit, perinde esse, utrum vir probus hominē prauum defraudet & ipsius uxorem adulteret, an vero contra vir pra-

An pœna pertineant ad iustitiā commutatiuā an distributiua.

us hominem probum, aut uxorem hominis probi.

In contrariam vero partem faciunt sequentia. 1. quod ad eandem speciem virtutis referri debeant pœnæ, ad quam referuntur præmia. 2. quod cap. 5. diserte adversus talionem Pythagoricam Philosophus disputet; & pro argumento affert, quod qui pulsat personam quæ cum magistratu est, percussione liber esse non potest, sed gravius puniendus. 3. quia nec jura humana nec divina in delictis hujusmodi omnibus, æqualem pœnam ad proportionem Arithmetica constituerunt. Alia enim pœna afficitur qui Regem lædit, alia qui subditum. Alia pœna Deus in Vet. Test. affici jussit eum qui Principi in populo male diceret; alia eum qui privato. Alia qui filiam Sacerdotis violasset; alia qui communis civis. Alia pœna, qui hominem furatus esset, alia qui pecus; alia qui pecuniam interdicti rapuisset, alia qui profanam.

Ut ergo Philosophus hic secum & cum veritate conciliari possit, dicendum est, alia delicta esse privata, alia publica. Delictorum publicorum vindicta omnino ad distributivam justitiam

tiam spectat, & secundum proportionem geometricam exercenda. David enim ignominiam legatis suis ab Ammonitis illatam publico bello ultus est, non tantum reciproca ignominia: Samuel. 10. Et in Perduellionis crimine voluntas pro facto habetur: in reliquis non item.

Delicta vero privata ad utrumque justitię genus referenda videntur. Quatenus enim publicum magis aut minus lædunt, eatenus ad justitiam distributivam & proportionem Geometricam exigenda: quatenus vero inter privatos consistunt, & privatam tantum noxam inferunt, eatenus ad commutativam justitię speciem, & proportionem Arithmeticam sunt referenda, ut ita & privatis, & reip. simul satisfiat. Exempla ab ipso Philosopho allata hanc distinctionem innuunt. Nam qui personam in magistratu constitutam percutit, gravius in publicum peccat, ac proinde gravius puniendus; quum contra qui adulteratur sive sit uxor viri probi sive improbi, & qui defraudat alium sive probum sive improbum, eandem noxam publico, & privatam injuriam æqualem inferat, ac proinde

de æqualem pœnam mereatur.

*De ju-
stitia
commu-
tativa.* Justitia commutativa seu correctiva
proprie versatur in recta institutione
commerciorum & contractuum, qui
inter cives exerceri solent.

Contractus illi à Philosopho statuun-
tur duorum generum: nempe volunta-
rii, & involuntarii. Voluntarii sunt,
quos voluntas antecedit. Quales sunt
venditio, emptio, mutuum, fidejussio,
commodatum, depositum, locatio,
conductio.

Involuntarii sunt vel clandestini, vel
violentii. *Clandestini*, ut furtum, adul-
terium, veneficium, lenocinium, servo-
rum seductio, dolosa cædes, falsum te-
stimonium. *Violentii*, ut verbera, vin-
cula, mors, rapina, mutilatio, convi-
tium, contumelia.

Horum contractuum primi proprie
contractus sunt, quia ex utriusque par-
tis consensu fiunt, ac proinde proprie
justitiam commutativam spectant; re-
liqui analogice tantum & secundum
quandam similitudinē, quatenus cum
damno & lucro alterius, & privata in-
juria, ex qua voluptas capitur & pœna
redditur, conjuncti sunt, ut supra di-
ctum. Nam qui injuriam inferunt, lu-
crum;

crum; qui patiuntur injuriam, damnum accipere similitudine quadam dicuntur. In hac justitia permutativa, seruanda est proportio Arithmetica, quæ æqualitatem rerum simpliciter spectat. Nam in rerum permutatione res per se æstimandæ sunt citra personarum respectum.

Atque ideo, si quis hic injuriam est passus, iudicem adit, qui propterea *δισταστής* græce, quasi *δισταστής*, id est, æqualiter dividens, item *μεσότης* vocatur, quia se medium interponit. Ut cui plus quam oportet accessit, id ab eo dematur & alteri reddatur. Atque ita τὸ ἴσον seu æqualitas reducatur. Sicuti qui duas lineas, quarum una altera est longior, æquare vult, uni detrahare debet, quod alteri apponat.

Quia vero in rerum permutatione res non sunt ejusdem & æqualis pretii, ideo nummus inventus est, cujus beneficio rerum pretia inter se comparari possint, & per sui multiplicationem aut detractionem ad æqualitatem reduci. Ut quia medimnus tritici pluris valet quam calceus; & rusticus calceo, calcearius tritico opus habet: idcirco triticum & calceus cum nummo com-

H 5 paran-

parantur, atque ita ad certam analogiam ipsorum pretia reducuntur; ut vel permutatio analogica institui possit, vel nummus rei permutandæ vicarius succedat.

Quæstiones, quæ hic moventur, hæc fere sunt: *Primo* quæritur, utrum lex talionis quæ græce τὸ ἀντιπεπονηθὸς vocatur sit justa? Pythagoræi affirmabant, simpliciter justum esse, ut quæ quis fecit, eadem patiatur & ipse. Sed certum est legē talionis nec semper justam nec semper injustam esse. Nam primo hoc nunquam justum est in criminibus, quæ meræ pœnæ rationem habere non possunt. ut si quis adulterium cum alterius uxore commisit, non ideo adulterium cum stupratoris uxore permitti potest. Deinde ne quidem in aliis delictis, quæ meræ pœnæ rationem subire possunt, id semper est justum; ut si quis percussit magistratum, sola percussione simili per judicem puniendus non est, ut antea visum. Tertio multum refert utrum quis sponte an ex ignorantia alteri injuriā intulerit, quarum circumstantiarum rationem judex habere debet, ut jus rectum exerceatur. Deus tamen jus Talionis in homicidio atque homi-

homicidii gradibus in sua Republica instituit, & fere in omnibus recte constitutis Rebus pub. usurpatur: ac proinde & hoc justum esse, extra omnem controversiam est; modo circumstantiæ ipsæ facti inter se convenient, sicuti antea est dictum, & non à privatis in privatos, sed à magistratu in delinquentes exercentur.

Secundo quæritur, An quicumque injuriam alteri facit, injustus sit? Respondet Aristoteles, non semper esse injustum qui injuriam facit, quia ut quis dicatur injustus, requiritur, ut ex habitu id faciat & ex electione, non ex ignorantia aut animi perturbatione aut coactione.

Tertio quæritur à Philosopho, an jus herile, paternum, & maritale, sit vere jus? Respondet, non esse vere jus, sed tantum secundum quandam similitudinem, quia verum jus est inter æquales tantum & liberos, adeoque reciprocum, quibus sola Lex & non alterius voluntas dominatur. Deinde quia nemo in sua membra proprie jus habet, aut in res suas est injurius: filius autem est portio quædam patris sui, donec ab eo per emancipationem est separatus. Ser-

vus

vus vero est vivum domini instrumentum. Inter uxorem tamen & maritum major æqualitas est, ac proinde & jus inter eos magis, quam inter filium aut servum versatur: jus autem non civile, sed œconomicum. Hæc videntur λεπτολόγως à Philosopho dici, quia quum jus maritale, paternum, & herile certis etiam legibus divinis & humanis adstringatur, non minus inter eos jus & injuriam versari negandum est, quam inter magistratum legitimum & subditos, ubi æqualitas personarum non est, nec jus per omnia reciprocum.

Quarto quæritur, an quis volens injuriam pati possit? Et respondetur, quod accuratius loquendo nemo volens injuriam patitur, quemadmodum nemo invitus injuriam facit: nam injuria habitum, habitus electionem præsupponit. Per accidens tamen fieri potest, ut quis injuriam volens ac lubens ferat, quando nempe minorem injuriam admittit, ut majorem evadat: sicuti viator volens permittit se spoliari à validiore latrone, ne vitam amittat. sed tum injuria habet rationem alicujus boni.

Quinto quæritur, an quispiam sibi ipsi inju-

injuriam facere possit. Et respōdetur, id fieri non posse, quia volenti non fit injuria, & quia in injuria uni decedit quod alteri accedit, quę duo simul in eundem hominem non cadunt: item, quia nemo sibi injurię species infert. Nemo enim res suas furatur, aut suam uxorem adulterat, nec videtur conveniens ut unus & idem sit agens & patiens.

Objicitur tamen: Quid si quis in rerum communium distributione minorem debito portionem sibi retineat, se ipsum defraudet, ac proinde injuriam sibi ipsi faciat? Sed respondetur, eum qui hoc ex certo consilio facit non inferre sibi injuriam, quia portionem neglectam cum meliori commutat, atque honestatis ac benignitatis laudem inde reportat: si quis vero id ex ignavia quadam, animi simplicitate, aut metu faciat, is damno quidem sese afficit, non tamen injuria, propter causas supra dictas.

Secundo objicitur, quod, qui seipsum occidit, sibi ipsi injuriam inferat, quia contra leges id facit. Respondetur à Philosopho, hunc quidem injuste facere, non tamen injuriam sibi inferre, sed potius Reipublicę, ideoque & à
 Repu-

Republica post mortem puniri.

Christiane tamen loquendo, is sibi quoq; injuriam facit, non tantum quia contra legem naturæ sibi noxam infert, sed etiam quia animæ suæ velit nolit nocet. nec vero illud cum ratione pugnat, ut quis diverso respectu & volens patiatur & nolens.

Queritur denique, injuriamne pati, an injuriam inferre sit majus malum? Et respondet Philosophus, utrumque esse malum, *Φαῦλον*. quia qui injuriam patitur, minus habet; qui infert, plus habet quam par est: virtus vero est in medio, sicut sanitas in medicina. Interim tamen recte asserit, pejus esse injuriam facere quam pati. quia qui injuriam infert, malitiosus est & odiosus: injuriam vero pati sine malitia & injustitia quis potest. per accidens tamen fieri, ut quis patiendo injuriam, majoris mali causa sit, quam inferendo: nempe propter grande aliquod malum, quod ex ejusmodi injuriæ perpeffione nasci potest. quemadmodum licet Pleuritis sit majus malum quam afflictio cruris, tamen per accidens hoc illo majus fieri potest. ut si quis in bello ex afflicto crure tardatus, ab hoste occidatur.

Hæc

Hæc responsio Philosophi excusari potest, si per τὸ φαῦλον, cū dicit *utrumque esse malum*, intelligatur malum non turpe, sed triste. Nam certum est omnem injuriæ perpeſſionem non esse malum turpe. Imo vero in Martyribus & vere Christianis ea maxima est virtus, & supra captum hominis naturalis.

Fatendum tamen & hoc cum Philosopho, injuriam pati non semper esse licitum. nempe si per injuriam inferatur malum turpe, quod à te amoliri potes: quemadmodum virgini honestæ potius moriendum, quam stuprum patiendum. In malis vero tristibus semper quoq; injuria ferenda non est. Nam magistratui ideo à Deo est concessus gladius, ut publicam injuriam à se & subditis avertat: & privatis eadem, ubi per justa media id fieri potest, à se & suis est arcenda. nunquam tamen per injusta media, aut ex privatæ vindictæ cupidine id licet. Matth. 5. vers. 39. & 44.

Hæc à Philosopho toto libro quinto fere tractantur: in quibus, ut observavimus, multa laudabiliter de utraque justitiæ specie sunt adnotata. cæcitas vero hominis naturalis hic deploranda, quod

quod nullam plane mentionem fecerit ejus juris, quod Deo à nobis debetur: cum tamen illud sit præcipuum, & in civitate recte constituta præ cæteris colendum.

De Virtutibus intellectus.

HAtenus de virtute, quæ sedem habet in voluntate & affectibus, dictum est. Sequuntur jam virtutes, quæ ab Aristotele in intellectu collocantur. Priores proprie ἠθικαί, id est, morales, posteriores Διανοητικαί, id est, intellectivæ dicuntur.

De facultatibus intellectus, honorumque virtutum subjectione.

De hisce vero virtutibus breviter tantum agemus; quia accuratiorem earum explicationem Logici & Metaphysici sibi vendicant. hic de iis tantum tractatur, quatenus τὸ ὀρθὸν λόγον, id est, rectam illam rationem, quæ virtutum aliarum directrix est, nobis clarius proponunt, & quatenus beatitudinis ea pars, quæ contemplativa dicitur, in iis continetur.

Quærenda est autem ea recta ratio in mente seu intellectu. cujus duæ sunt partes, vel facultates. Prima vocatur à Philosopho ἐπιστημονικὴ, id est, cognitiva; altera λογιστικὴ & βελούτικὴ, id est, ratio-

ratiocinativa seu consultativa. Prima apprehendit res necessarias æternas, & quæ aliter se habere non possunt: Altera res contingentes humanas & quæ variationem subeunt. Nemo enim de rebus necessariis aut præteritis consultat, nec de rebus quæ sub humanam potentiam non cadunt. Utriusque facultatis objectum est veritas: sed primæ, veritas simplex & contemplativa: secundæ, veritas activa; id est, quæ respectum habet ad bonitatem vel malitiam in appetitu atque actionibus humanis.

Quicquid ergo in hisce duabus facultatibus rectum est, & bonum, id recta ratio & virtus ejus vocatur; quod ab hac rectitudine decedit, rationis defectus aut depravatio.

Numerantur autem à Philosopho quinque diversi habitus, secundum quos omnis recta ratio operatur, & per affirmationem aut negationem veritatem contemplativam aut activam enunciat.

Horum 1. est ἐπιστήμη, id est, scientia. 2. est τέχνη, id est, ars. 3. φρόνησις, id est, prudentia. 4. νῦς, seu intellectus. 5. σοφία, id est, sapientia.

Quorum primus & quartus potissimum in prima facultate intellectus sedem

dem

dem habent; duo sequentes in facultate λογιστικῆ, seu βεβαυλικῆ. sapientia vero in utraque. quemadmodum ex ipsorum definitionibus & proprietatibus liquabit.

Præter hos quinque habitus est in mente ὑπόληψις conjectura, & δόξα, opinio. sed hic eorum ratio non habetur; quia utrum verum aut falsum per hæc enunciatur, ambiguum est: ac proinde ea nec certa contemplandi aut agendi principia sunt.

De sci-
entia.

Prima ergo virtus mentis est *scientia*, quæ definitur, ἐξίς ἀποδεικτικῆ, hoc est, *habitus demonstrativus*.

Objectum *scientiæ* sunt res necessariæ æternæ, & quæ se aliter habere non possunt. Nam tum demum opinamur nos scire, cum judicamus illud, quod scimus, aliter se habere nō posse, quam comprehendimus.

Quia vero quod scitur etiam doceri potest, hinc manifestum est scientiam ex demonstratione nasci; sive demonstratio illa sit ab universalibus ad specialia, quæ *syllogismus* vocatur; sive à singularibus & specialibus ad universalia, quæ *inductio* appellatur.

De arte. Secunda virtus mentis est *ars*, Græce
τέχνη

τέχνη, quæ definitur ἕξις μετὰ λόγῳ ἀληθῆς ποιητικῆ, *habitus cum recta ratione effectivus*. Objectum enim artis sunt res quæ effici atque extra efficientem produci possunt: ac proinde quæ esse possunt aut non possunt, sicut ab Architecto domus. Ideoque ars nec in iis quæ necessaria sunt, nec quæ ex natura sunt, locum habet. Differt vero effectio ab actione, quia effectio semper est alius finis, actionis vero ἡ δὲ πράξις, id est, bene agere, est ipse finis.

Huic opponitur ἀτεχνία, id est, inartificialitas, quæ est habitus cum falsa ratione effectivus.

Tertia virtus mentis & cujus præcipue ratio in Ethicis habetur, est φρόνησις, *prudentia*. De prudentia.

Definitur autem ἕξις ἀληθῆς μετὰ λόγῳ πρακτικῆ περὶ τὰ ἀνθρώπων ἀγαθὰ καὶ κακὰ, *habitus rectus cum ratione activus, circa ea quæ homini bona vel mala sunt*.

Versatur ergo prudentia circa res humanas, quæ mutationi sunt obnoxia: & in iis quid bonum, honestum atque utile sit, despicit: idque non in specie tantum; ut cum prudentem vocamus medicum: sed in genere; cum
ca

ea cognoscuntur quæ ad bene vivendum pertinent.

Quum autem vita sit vel civilis vel œconomica vel privata, in omnibus illis recte instituendis prudentia occupatur.

Prudentia autem duobus modis acquiritur; vel generalibus regulis & præceptis, vel eorum ad certa & singularia subjecta applicatione, quorum altera pars sine altera imperfecta est.

Ideoque juvenes prudentes esse vix possunt; quia experientiam rerum singularium non habent, ad quas prudentiæ præcepta applicari debent. multi vero sine disciplina solâ experientiâ rerum agendarum magnam prudentiæ partem sunt assecuti. ex utraque tamen conjuncta perfectio demum nasci solet: ut in Pericle & similibus videre est; qui ideo prudentes vocati sunt, quia & sibi & aliis utilia dispicere potuerunt.

De intellectu. Quarta virtus mentis est *intellectus*, id est, *intellectus* specialiter dictus: quæ est recta primorum principiorum apprehensio.

Nam cum omnis scientia ex antea notis, quæ sunt prima principia & communes notiones, colligatur; necessarium

rium est, ut aliqua sit facultas in mente quæ & ea recte apprehendat.

Ultima virtus mentis est *sapientia*, De sa-
Græce σοφία. Sapientia vox duobus *pientia.*
modis usurpatur: vel pro summa perfe-
ctione & excellentia cuiusque artis; ut
cum Polycletum sapientem statuarium
& Apellem sapientem pictorem esse
dicimus: vel pro absoluta cognitione
scientiarum, & principiorum unde ea
struuntur.

Ad sapientiam ergo hæc requirun-
tur. 1. Eminentissima primorum prin-
cipiorum cognitio. 2. Absoluta cogni-
tio scientiarum quæ ex principiis illis
deducuntur. 3. Nobilissima in utrisque
subiecta. 4. Addunt alii ex significa-
tione prima antea proposita, eorūdem
principiorum & scientiarum ad nobi-
lissimas actiones in nobilissimis subje-
ctis applicationem; quarum conditio-
num pleræque in prima Philosophia,
omnes vero eminenter in sola Theolo-
gia reperiuntur. Quæ de consultatione
atque aliis nonnullis hic à Philosopho
subjiciuntur, ex secunda hujus libelli
parte peti possunt, ubi ea maxima ex
parte sunt explicata.

*De vir-
tute He-
roica.*

Restaret jam ut de virtutibus com-
positis,

positis, nempe Heroica virtute, & Amicitia, nonnulla quoq; subjungeremus. Sed cum virtus Heroica, ἀρετὴ ἡρωικὴ, non nisi gradu ab antecedentibus virtutibus secundum Aristotelem differat; sicuti ei contraria *Feritas*, φηρότης, non nisi gradu à vitiis antea propositis distinguitur: haud existimamus necessarium in iis hærere; præsertim cum ipse Philosophus valde paucis hanc materiam absolvat.

De Amicitia vero, quæ φιλία Græce, & contrahenda & confirmanda, prolixius quidem Philosophus agit lib. 8. & 9. cum tamen à Cicerone hoc argumentum multo accuratius sit tractatum in libello de Amicitia, quem adolescentes in scholis discunt; nos hic finem facimus; & hoc compendium, ne sine necessitate in molem nimis magnam excrescat, absolvimus.

IN-

I N D E X
P R Æ C I P V O R V M
C A P I T V M,

Quæ hoc compendio con-
tinentur.

In introductione hæc tractantur:

P hilosophia definitio, & divisio.	Pag. 11
Ethica definitio. 13. objectum. 14. divisio. 15. usus. 16.	
Ethica Aristotelica, & Christiana discrimen.	7
Partitio hujus compendii.	18. 19

I N P R I M A P A R T E,
Quæ agit de summo bono,
Hæc tractantur:

A n sit aliquod summum bonum?	Pag. 20. 21
Vbi summum bonum acquiratur?	22
Sententia vulgi de summo bono proponuntur & refutantur.	23. 24
Sententia Epicureorum de summo bono exami- natur.	25
Consensus reliquorum Philosophorum, summum bonum in virtute constituentium, demon- stratur.	29
Sententia Stoicorum de summo bono.	30
Sententia Peripateticorum de summo bono, & eorum cum Stoicis conciliatio.	32. 33.
Examen sententia Stoicorum & Peripateticorum de bonis corporis & fortuna.	33
An Voluptas animi sit summum bonum?	36
Desi-	

I N D E X

- Definitio summi boni ex sententia Aristotelis,
& illius explicatio.* 40
*Definitio summi boni ex sententia Platonis, &
Christiana cum ea consensus ac dissensus.* 42

I N S E C V N D A P A R T E,
 Quæ agit de natura virtutis in
 genere,

Hæc fere tractantur:

- D**E *subjecto virtutis, nempe anima hominis
& facultatibus ejus.* 45
 De *objecto virtutis, nempe affectibus, eorum na-
tura, speciebus, & adjuñctis Ethicis.* 49. 51
Quæstiones nonnullæ de affectibus. 53
 De *causis efficientibus virtutum; sententia Ga-
lenistarum & Stoicorum examinatur.* 58. 59
Sententia Aristotelis de causis virtutum. 61
An & quatenus doctrina sit virtutũ causa? 65
*Sententia vera & Christiana de virtutum cau-
sis.* 67. 68
*Definitio virtutis, & ejusdem secundum omnia
membra explicatio.* 69. 70
*Quæstiones nonnullæ de virtute proponuntur &
explicantur.* 75
 De *Spontaneo & Invito.* 83
 De *Principiis proximis humanarum actionum,
nempe intellectu, voluntate, consultatione, &
electione.* 93
 De *Libertate Arbitrii.* 97
*Quomodo voluntatis libertas conveniat cum
Dei providentia?* 100
Quæ sint liberi arbitrii vires in bono aut malo?
104. 105

I N

C A P I T V M.

IN TERTIA PARTE,

Quæ est de Virtutibus singularibus,

Hæc tractantur:

D ivisio generalis virtutum.	Pag. 108
De Semi-virtutibus.	108
De Continentia.	111
De Tolerantia.	112
De Obedientia.	113
Virtutum perfectarum divisio secundum varias varia.	114
De Fortitudine.	116
De Temperantia.	125
De Liberalitate & Magnificentia.	129.133
De Magnanimitate & Modestia.	135.142
De Mansuetudine & Clementia.	144
De Affabilitate.	150
De Veracitate.	152
De Comitatu.	159
De Verecundia & Nemese.	162.163
De Iustitia universali.	165
De Æquitate.	167
De Iustitia particulari & injuria.	170
De Iustitia distributiva.	171
De Iustitia commutativa.	176
Quæstiones aliquot de utraque hæc iustitia pro- ponuntur & solvuntur.	178
De virtutibus intellectus.	184
De scientia, arte, prudentia, intelligentia, & sapientia.	186.187.188.189
De virtute Heroica, & amicitia.	189

F I N I S.

I AN-

ANTONII WALÆI
ORATIONES
DVÆ.

In quarum prima
POLITICVS CHRISTIANVS,

In altera
VERI STUDIOSI
IDEA
describitur.

Quibus adjunctus est
HYMNVS AD DEVM.

O R A T I O^I P R I M A.

In qua

Ostenditur, Prudentiam Civilem non ex solis
prophanis scriptoribus; sed imprimis ex
Sacrae Scripturae fontibus, viro Chri-
stiano esse petendam.

Habita Lugd. Bat. 8. Febr. c10 10c xxvi.

*Illustriss. Principes, Nobiliss. atque Am-
pliss. D. Curatores, Prator, Consules,
& reliqui hujus urbis inclytæ Re-
ctores, Clariss. Professores, collega ho-
norandi, Pastores, Doctores atque alii
viri reverendi ac spectabiles; tota-
que adeo hæc generosa atque orna-
tissima juvenum corona.*

QUandoquidē Academiæ hu-
jus consuetudo fert, ut qui
superiore anno Rectoratu
functus est, oratione aliqua
illustre hoc auditorium compellet; ego
quoque, licet à dicendo imparatus,
committendum non putavi, ut lauda-
bili huic consuetudini, & vestrae expe-
ctationi deessem. Quam ad rem elegi
ejusmodi argumentum, quod nec à
muneris nostri ratione plane est alie-

I 2 num:

num: nec, ut spero, illustri hoc auditorio erit ingratum: quodque dignitate atque utilitate sua, eloquentiæ nostræ defectū aliquo modo poterit supplere.

Statui enim paucis ostendere, Viro Christiano, in Repub. administranda aliquando ut par est versaturo, præcepta aut exempla regendæ Reipubl. non tantum ex profanis scriptoribus; sed vel imprimis ex S. Scripturæ veris decretis, & sinceris fontibus, esse haurienda. Quod cum dico, nō ea nobis mens est, ut scriptores illos, qui inter Gentiles, aut alios, prudentiæ civilis laude celebres sunt, & multa quoque Christianis Magistratibus imitanda tradunt, ex manibus vestris excutiendos judicem; quum ipse Moses & Daniel in omni sapientia Chaldæorum & Ægyptiorum eruditi fuerint, & imaginis Dei scintillæ ubicunque emicant non sint negligendæ; sed ut ostendam neminem Christianū recte & cum debito fructu unquam Reipub. præfuturum, qui ex solis profanis scriptoribus, S. Scriptura neglecta aut postposita, prudentiæ civilis regulas sibi præscribat, aut circumscribat justitiæ atque æquitatis limites: quum in illis omnibus naturalis solum lex ac solertia,

lertia, quæ in multis cæca, in multis perversa est, regnum obtinuerit; in idoneo autem Reipublicæ Christianæ administro, justitia atque æquitas divinitus tradita, utramque moderari, & ad fines suos dirigere debeat.

Principio enim, in S. Scriptura non tantum traduntur vera & salutifera religionis Christianæ dogmata, & morum communium præcepta, sine quibus Respub. Christiana nec stare nec regi potest; sed tota quoque ratio ac forma politiæ Israëliticæ, cui ipse Deus populum suum subjecit. Quis vero tam profanus sit rerum à Deo institutarum æstimator, ut nō plurima ex ea in usum Reip. Christianæ transferri posse arbitretur? Etsi enim libenter agnoscam populum Christianum ad legum Moisaicarum observationē non per omnia adstringi; quia post adventum Messiæ *sceptrum tollendum erat à Iuda, & Legislator ex medio pedum ejus*; tamen quin æquitas & justitia quæ in legibus atque institutis illis relucet, magnum civilis prudentiæ usum sit suppeditatura, nemo Christianus potest dubitare. Circumstantiæ legum civilium mutationem subire possunt, fundamentum

tamen ipsum, cui illæ innituntur, immotum & invariatum manet: quia lex moralis variationem non admittit, & quod primævæ naturæ à Deo ab initio est insculptum, nulla hominum institutione potest aut debet aboleri.

Hæc autem civilis prudentia etiam magis hinc promoveri potest, si diligens variorum exemplorum observatio & meditatio accedat, quæ in historia sacra per sacros scriptores tam belli quam pacis tempore eis sunt adjuncta. An ulla vel Græca vel Romana historia nobis viros sapientiores & ad regendum populum sibi commissum divinitus magis factos repræsentabit, quam vel Moses, vel David, vel Salomon, vel alii pii Reges ac proceres, quorum res gestas historia sacra describit, suo tempore fuerunt? Prodeat in medium tota gentium Regum, Imperatorum, aut aliorum virorum laudatissimorum turba; nemo Christianus illos hac in parte hisce non dico non conferendos, sed etiam non præferēdos judicabit: quum Deus ipse eos Spiritu prudentiæ supra reliquos mortales afflaverit, & omnibus piis Principibus, ac proceribus in exemplum non tantum pietatis, sed etiam

etiam veræ prudentiæ ac sapientiæ proposuerit. Imo hæc sapientiæ ac civilis prudentiæ laus in iis tam conspicua fuit, ut ipsi quoque sapientissimi & prudentissimi inter gentiles, eam eis nunquam inviderint. Hinc primarii inter eos in Phœniciam, Syriam, atque Ægyptum peregrinationes instituerunt, ut ex eorum fontibus prudentiæ ac sapientiæ hujus rivus augerent: quemadmodum de Solone ac Platone tota vetustas tradit; adeo ut Numenius Platonem, quia ex Mosis scriptis plurima in sua transtulerat, Mosen Atticum appellaverit. Pythagoras, referente Iamblichō in vita ejus, annos plusquam 22. in illis regionibus transegit, ut cum eorum Sacerdotibus ac Prophetis sermones conferret, ac sapientiæ eorum & prudentiæ præscripta edisceret: quibus exactis demum in Patriam reversus est; & post 12. ann. in Italiam transit, ubi plusquam 600. discipulos in omni scientiæ ac sapientiæ genere, atque imprimis hac civili, instituit. Idem de Mose olim judicarunt, teste lib. 1. contra Appionem Josepho, omnes scriptores Ægyptii; eumque *αἰδρα θαυμαστὸν, καὶ θεῖον,* *virum admirandum & divinum* nun-

cuparunt. Et Straboni lib. 16. Geographiæ, de veteribus Israëlitarum ducibus, veritas idem iudicium extorsit, quum eos *δικαιοπραγεῖντες καὶ ὡς ἀληθῶς ὁσεβεῖς*, *justitia cultores & vere pios*, olim fuisse affirmat. Atque hinc quoque factum est, ut in legibus Græcorum, & in legibus Veterum Romanorum, quæ partim ex Pythagoræ disciplina, partim ex Græcia, Legatis in eam rem missis, Romam advectæ sunt, plurimas leges Mosaicis per omnia consentaneas reperire sit: quemadmodum à diversis scriptoribus Christianis earum collatio in eum finem est instituta. Quid dicam de Proverbiis Salomonis, atque aliis sententiarum in S. Scriptura libris? in quibus non tantum diversa Prudentiæ privatæ atque Oeconomicae præcepta continentur; sed plurima quoque Prudentiæ atque solertiæ Civilis ab omnium Regum Sapientissimo, in usum eorum qui rebus publicis præsunt vel præfuturi aliquando sunt, traduntur. Quamobrem & ipse Sapiens statim initio, ea hoc titulo commendat, *Proverbia Salomonis, filii David, Regis Israëlitarum; ad sciendum sapientiam, & eruditionem, ad intelligendum*

gendum dicta Prudentiæ, ad percipiendum eruditionem intelligentiæ, justitiæ, jurisque & omnis recti, ad dandam fatuis astutiam, puero scientiam & solertiam; quibus auditis sapiens adjiciat disciplinã, & intelligens industria consilia comparet. An ergo quisquam Christianæ Reipub. alumnus ex solis prophanorum ac gentilium scriptorum cister-nis hanc veræ sapientiæ ac civilis prudentiæ laudem petendam putabit, quum ipse Spiritus S. hæc scripta ad hunc modum nobis commendet; atq; ipsi gentium sapientissimi legumlatores, ac civilis prudentiæ laudatissimi Magistri, divinos eos sapientiæ ac prudentiæ fontes longis quoque peregrinationibus atque immensis periculis adeundos sibi existimarint? De Ptolomæo Philadelpho inter Ægyptiorum Reges prudentissimo refert Aristæus & Josephus, quod cum à Demetrio Phaleræo Theophrasti discipulo, librorum illorum famam & argumentum accepisset, tanto eorum desiderio accensus sit, ut legationem ad Judæorum Antistites miserit, quo viros Hebraice & Græce peritos ad sese mitterent qui veteris Testament. literas in linguam Græcam trans-

I s ferrent;

ferrent; ut & ipse & subditi sui eorum librorum lectione frui possent: quod & factum esse iidem authores & tota vetustas Christiana testatur. Ille ergo Rex, etsi gentilis ex consilio suorum tot impensas & labores sustinuit, ut horum librorum sibi copiam faceret; & nos Christiani Christianæ Reip. candidati, tantum thesaurum, qui ante oculos nostros & in manibus nostris versatur, & ab ipso Deo nostræ fidei concreditus est, in hac parte negligendum aut prætereundum arbitrabimur? De Christianis principibus aut eorum consiliariis, quia brevitati studeo, nunc exempla non affero, quæ infinita nobis in hanc rem ab historicis Christianis referuntur; qui tanto semper sapientiores, & in Rep. administranda feliciores fuerunt, quo in horum librorum lectionem & meditationem diligentius incumberent. Quid, quod non tantum utile, sed plane quoque necessarium sit viro Christiano, conscientia integra in Repub. aliquando versaturo, priusquam civilis prudentiæ præscripta aut exempla ad usum revocet; ut eorum justitiam atque æquitatem, ad Verbi Divini normam examinet, & conspectam habeat.

beat. Nos enim hic Leguleium non respicimus, quem Cicero lib. de Oratore *praconem* vocat *actionum*, *cantorem formularum*, & *aucupem syllabarum*; aut qui ex caeco tantum erga leges affectu de jure respondeat. Nos requirimus hic virum Christianum ex veris atque immotis aequitatis, justitiae, ac prudentiae praescriptis Rempublicam aliquando administraturum. Hujus dicimus conditionem ac statum hunc esse, ut in omnibus actionibus suis, non tantum quid leges humanae jubeant, aut quid sibi aut Reipub. quoquomodo conducatur, respicere debeat; sed insuper, ut summo omnium rerum moderatori Deo, earundem actionum suarum rationem aliquando reddere teneatur. Quemadmodum pius Rex Josaphat Judicibus a se constitutis suggestit, 2 Chronic. 19. *Videte, inquit, quid sitis facturi: non enim pro homine judicaturi estis, sed pro Iehova, qui vobiscum futurus est in rebus judicii. Quare nunc insit pavor Iehovae vobis, observate, & facite: non enim est apud Iehovam Deum nostrum iniquitas, aut acceptio personarum, aut sumptio muneris. Facitote ergo cum timore Iehovae, cum fide,*

fide, & cum animo integro. Hunc, inquam, virum in administratione Reipub. & jurisdictione requirimus, qui Deo noverit dare, & Imperatori quod suum est. Quod nunquam quisquam in Republica Christiana assequetur, nisi divinam hanc sapientiam quavis occasione adhibuerit in consilium, & hanc veram ac supremam architectonicam omnibus aliis legibus & autoritatibus præposuerit. Quia hæc sola omnibus aliis præscribit modum ac formam, quo eæ ad Deum omnium scientiarum authorem referri debeant. Nam animus vere Christianus nunquam sibi patietur satisfieri, si vel Græcos vel Romanos hoc aut illo pacto Rempublicam suam instituisse, aut jus administrasse audiat, nisi simul ex Dei verbo certus sit, aut Deum hujusmodi administrationis rationem probasse; aut saltem nunquam improbasse, vel condemnasse. Neque vero quisquam hic mihi regerat, defectus illos, si qui fuerint in jure veteri Græcorum aut Romanorum, ab Imperatoribus Christianis in jure novo castigatos ac sublatos esse; ac proinde non esse quod juris hujus interpret ulterius requirat. Quia de mero juris civilis

vilis interprete hic non loquimur, sed qui Reipub. Christianæ regimini est præfuturus, ad quod plura requiruntur. Deinde & hoc juris nostri candidatis serio observandum est, hunc juris & æquum non semper tam limpide fluere, ut ad ipsum æquitatis ac justitiæ fontem non sæpe sit adscendendum. Nam & eo tempore multi quoq; abusus ac superstitiones in religionē Christianam irreperant, quæ civiles leges persæpe in consensum trahunt. Inter Pontificios, Civilis juris defectum supplet jus ipsorum Canonicum, atque inter eos juri civili modum ponit: Quod jus Canonicum raro ex Scripturis Sanctis, nonnunquam ex Decretis conciliorum, aut Patrum sententiis, persæpe ex Pontificum Decretis est confarcinatum; inter Reformatos vero nullum jus Canonicum agnoscitur, nisi quod aut ex ipso Dei verbo, aut ex ejus certa & constanti analogia colligitur. An inter Pontificios idoneus Jurisconsultus haberetur, qui jus ipsorum Canonicum ignoraret aut contemneret? Nostrum jus Canonicum est S. Scriptura; quæ sola æquitatis omnis ac justitiæ veræ Canonem seu regulam præscribit, ut ex Salo-

Salo-

Salomone jam intelleximus ; ac proinde pro Christianæ Reipub. Rectore aut Consulto juris agnosci non potest, qui Divini juris, quod solum omni æquitati ac justitiæ civili modum ponit & quasi ultimam manum apponit, negligens sit aut ignarus. Quam multa hic ex æquo & bono in juramentis, votis, usuris, conjugis, testamentis, atque aliis bonæ fidei contractibus decidenda sunt? quæ non tantum ex civilis juris apicibus & formulis, sed ex moralis ac divinæ quoque legis moderamine judicanda sunt, ut Christianæ conscientiæ hic reperiant, in quo tuto acquiescant. Quam multa in pœnarum ac præmiorum civilium distributione, ne adversus ipsum Rerumpublicarum authorem Deum, & ejus justitiam peccetur? quam ipse Hesiodus Dei Filiam appellat, quæ cum à mortalibus iudicibus neglecta aut læsa est, ad tribunal Patris sui in cœlum adscendere ab eo fingitur, neque inde recedere donec justâ adversus sui contemptores vindictam impetavit. Quod de jure dixi, multo quoque magis observandum est in eorum librorum lectione, ex quibus regulas aut exempla administrandæ Reipub. petenda esse plurimi

plurimi arbitrantur. Fatemur multa in eis passim occurrere, quæ in regenda Repub. usum non exiguum habent, & ipsum quoq; Apostolum Paulum nonnullas sententias ex eis ad Christianos convincendos adducere; sed audeo tamen cum Augustino asserere, tantam esse Sacræ Scripturæ plenitudinem & sapientiam, *ut quicquid homo extra Scripturas didicerit, si noxium est, hic damnetur; si utile, hic inveniatur: & cum quisque ibi invenerit omnia quæ utiliter alibi didicit, multo abundantius ibi inventurus sit ea, quæ nusquam alibi invenire potuit.* Non quod mens Augustini sit, omnium casuum singularium juris, aut Politicæ administrandæ exempla ac præcepta ibi semper expressa reperiri, licet plurima & maximi momenti ea ibidem animum Verbi Divini studiosum ostendimus apprehendere; sed quod in iis, quæ hic exprimuntur, generales normas & quasi exemplares ideas atque imagines inveniet, ex quibus de singularium actionum justitia & æquitate certus reddetur, & sine quibus animus adhuc tener ad prudentiam civilem formandus, nisi magno cum periculo in prophanis scriptis

ptis

ptis evolvendis versabitur. Poëtas, quia
 multa continerent fabulosa, inepta,
 impia, & impura, ipse Plato in Rempu-
 blicam suam non admittendos puta-
 vit; ne ipsum quidem Poëtarum Prin-
 cipem Homerum. Cui tamen Horatius
 hoc præconium reddidit, quod,

*Quid sit pulchrum, quid turpe, quid
 utile, quid non,*

*Plenius ac melius Chrysippo & Cran-
 tore dicat.*

Item :

*Rursum quid virtus & quid sapien-
 tia possit,*

*Vtile proponat nobis exemplar Vlyf-
 sem.*

Sed ego hic Platonis potius, quam Poë-
 tæ Venusini de poëtis iudicio acceden-
 dum iudico. Non quod velim eos è
 Repub. Christiana omnino exturbari,
 ad linguam enim, ad venustatem poë-
 sios, ad antiquitatis memoriam, ad
 multarum insignium sententiarum se-
 lectionē, servandi nobis omnino sunt;
 sed ad probitatis, justitiæ, aut pruden-
 tiæ normam efformandam nobis non
 sunt admittendi, nisi ad divinam hanc
 amissim exigantur. Agnoscimus in A-
 chille (ut de hoc authore, quem tanti
 facit

facit Horatius, aliquid dicam) audaciam ac ferociam militarem; veram tamen virtutem aut fortitudinem non agnoscimus. Nisi fortitudinis aut virtutis sit, convitia ex plaustro in summum exercitus Imperatorem effundere, & id quidem ex Minervæ sapientiæ Deæ præscripto; aut Deos & homines propter ademptum sibi mancipium in vindictam excitare; aut ex irritati animi impotētia cladem potius toti exercitui meditari, quam ulcerati animi ægritudinem reprimere: & plura similia, quæ in hoc exemplo ab ipso Poëta laudantur. Agnoscimus quoque in Vlyssæ astutiam & solertiam singularem; veram tamen prudentiam aut virtutem, quam illi idem Horatius affingit, non agnoscimus; nec in eo quisquam Christianus agnoscere potest, nisi qui fraudes, mendacia, adulteria, artes magicas, & propriam vindictam, inter veræ prudentiæ ac virtutis præscripta censerit velit. De Tragicis poëtis, in quibus tamen totam veterum prudentiam exhiberi non male vir quidam magnus judicavit, egregium extat Cypriani, in Epist. ad Donatum, iudicium: quod hic interferam, ut ostendam quid de eis veteres

teres

teres Christiani senserint. *Cothurnus* (inquit) est tragicus, prisca carmine facinora recensere, de parricidiis & incestis, horror antiquus, expressa ad imaginem veritatis actione replicare; ne seculis transeuntibus exolescat, quod aliquando commissum est. Admonetur atas omnis auditu, fieri posse, quod aliquando factum est. Nunquam a vi senio delicta moriuntur, nunquam temporibus crimen obruitur, nunquam scelus oblivione sepelitur, exempla sunt quæ esse jam facinora desierunt. & iterum; Exprimunt impudicam Venerem, adulterum Martem, Iovem illum suum, non magis regno quam vitis principem. Quare jam nunc an possit esse qui spectat integer, vel pudicus; Deos suos quos venerantur imitantur, fiunt miseris & delicta religiosa. Sed, inquit aliquis, Historici eorum aut civilium præceptorum magistri casti magis atque sinceri sunt, & minorum cum discrimine ex eorum decretis animus ad civilem prudentiam formatur. Equidem fateor, in authoribus illis iudicia integriora reperiri, & ad animos non satis adversus vitia firmos moribus pravis imbuendos, tantis lenociniis non esse instructos; interim tamen nisi & hic

hic divini verbi manuductio in viam revocaverit, quod extra honestatis ac pietatis orbitas vagatur, non nisi summo cum animi ac Reipublicæ Christianæ discrimine in exemplum proponentur. Impia enim religio non potest non in consensum trahere ipsum Reip. gubernandæ modum; & ex hac impura fæce non potest non infici sincerus ille prudentiæ atque æquitatis naturalis fons. Hinc multa delicta, ut egregie Cyprianus, illis non tantum licita sed & religiosa. Et licet scriptores illi, aut Rerumpublicarum moderatores, Sacra Cere- ris, Mercurii, Veneris, Bacchi, Saturni, & similia, propter enormitatem scele- rum, quibus Rempub. inundabant, per omnia laudare aut probare nonnun- quam veriti sint; ea tamen vel ex Re- pub. sua tollere, vel vitia quæ eis ex ipsa institutione coherebant condemnare, propter religionem non sunt ausi. Quid dicam de ipsa naturæ lege ab ipsorum optimis in injustitia, ut cum Apostolo nostro loquar, detenta. Hinc factum, ut omnes Draconis leges sanguine sint scriptæ: ut Plato communionem om- nium rerum, & inter eas quoq; uxo- rum & liberorum in sua Rep. requisi-
verit:

verit: ut in Rep. Græcorum & Romanorum non tantum jus vitæ & necis in servos; sed jus exponendorum quoque ac tollendorum liberorum promiscuo usu receptum sit; item scortationum atq; aliorum nefandorum criminum impunitas relicta. Imo vero ipsius imperii Romani in alias gentes propagationem, ipse Polybius, rerum & morum Romanorum observantissimus scriptor, non ipsorum virtuti ac prudentiæ, sed indomitæ alicui ferociæ ac pertinaciæ adscribit: quod iudicium eo nobis majoris faciendum est, quia ipsa Scriptura sancta Monarchias illas cum feris bestiis comparavit. Quid dicam singulos quoque scriptores sectæ suæ errores aut vitia redolere? Inde apud ipsum Tacitum, quem recentiores quidam tanquam Politices parentem, imo Deum aliquem venerantur, ex Epicuri decretis providentia divina in dubium vocatur: & præter alia deliria de ortu & progressu Judæorum, tota religio Judæorum non tantum superstitionis accusatur; sed absurdis & impuris commentis proscinditur. Lex qua inter eos Sabbathū mandatur, atq; Idolorum cultus, & infantium abjectio
veratur,

vetatur, aut necatio, indigne traducitur. Alibi ex Stoicorum placitis illi, qui sibi ipsi mortem consciscunt, quo hujus vite afflictiones, aut Principum iratorum manus effugiant, tantis præconiis celebrantur, ut nimia illorum admiratio nonnullos Christianos ad imitationem transversos egerit; utinam in ipsa hac patria nostra hujus imitationis exempla non extarent! Hæc eò à me non dicuntur, ut ejusmodi scriptores negligendos aut parvi faciendos judicem; sed ut ostendam rem plenam periculi esse, si ad nimiam eorum admirationem juvenus excitetur; & ut Christiani intelligant, quæcunque ab iis ad civilis disciplinæ usum traduntur, ad normam divinæ legis semper esse revocanda; ut plena cum animi fiducia in exemplum adduci possint. Sed hic seculi nostri morbus jam paulatim invalescit, omnibus remediis divinis & humanis expugnandus, ut in consiliis publicis & privatis, hujusmodi scriptores in exemplum allati, majori admirationi sint; quã si ex ipsa Historia Sacra, aut divinæ sapientiæ præscriptis ea adducantur. Taceo alios, qui perversiori judicio impuri illius Machiavelli placita,

cita,

cita, à sanioribus quoq; gentilibus condemnata, suorum consiliorum normam audent constituere. In quo *pietas, probitas, fides, privata bona sunt; quo iuvat, reges eunt:* atque omnis improbitatis & tyrannidis auctoramenta pro civilis prudentiæ exemplis aut præceptis habentur. Utinam animi vere Christiani hæc serio agnoscerent; & adscenderent cum Mose in montem Dei, ut ex ipsius Dei ore quid faciendum aut omittendum, imitandum aut fugiendum sit, primum exquirerent; haud paulo meliorem & firmiorem reipub. statum inter Christianos observaremus. Recte iudicavit in dissertationibus suis Politicis & militaribus Lanæus, vir bello juxta ac pace clarus, & simul veræ pietatis verus custos; ex duorum librorum lectione & admiratione nimia, perniciem fere morum & probitatis in regnis & rebus publ. Christianis nasci: nempe ex conficti illius Amadisii & similium ludicrorum authorum fabulosis narrationibus, in quarum lectione adolescentes multi ætatis suæ florem perdunt, & teneri eorum animi paulatim ad multorum vitiorum imitamenta adsuescunt; & ex lectione detestan-

testandorum scriptorum Florentini illius Secretarii, qua animi juvenum & virorum, perversis solertia civilis simulacris imbuuntur, atque ad omnem impietatem & improbitatem caeca honorum ac titulorum cupidine effinguntur. Unum hic adhuc adjungo, quod velim in animos candidatorum juris, & civilis scientiae alumnorum quam altissime descendere. Nos hic virum instruere, qui non tantum Christianae, sed Reformatae Reipub. praefuturus sit, ac proinde qui non tantum inspectionem in res Civiles, sed in Ecclesiasticas quoque est habiturus. De quo non reformido asserere, omnium difficultatum & controversiarum, quae inter Magistratus & Ecclesiae Reformatae antistites non raro oriuntur, ex sola sacrae Scripturae ignorantia aut neglectu oriri. Nam cum gubernatio Reip. & regimen Ecclesiasticum, in Ecclesiis Reformatis, ita inter se implicata sint, ut mutuos saepe fines ingrediantur, fieri non potest, ut non aliquando hic in diversa studia & partes eatur, si Reipub. Reformatae Rector divinarum institutionum atque exemplorum ignarus sit, ad quarum normam res illae sunt dirigendae.

genda. Pontificii ut huic periculo occurrerent Magistratum ex omni cognitione regiminis Ecclesiastici exturbarent, & Rempublicam erexerunt in Republica. Imo vero Pontifices eorum & Episcopi rem eo perduxerunt, ut reluctantibus frustra Principibus & Magistratibus, sibi supremam potestatem & inspectionem in ipsorum munus usurparint. Reformati semper facti sunt, divisum quidem esse utrumque regimen, interim tamen Magistratui supremo, tanquam utriusque tabulae custodi, ex Dei Verbo, aliquam curam & inspectionem in Ecclesiasticum regimen competere. Fac ergo, Magistratum aliquem, qui divinarum institutionum atque exemplorum, quae hic sola gubernaculum tenent, ignarus sit, ex solo jure civili scripto, vel humana quadam prudentia, consilia sua hic moderari; Antistites vero Ecclesiae ex divinarum institutionum & exemplorum praescripto; an non hinc necessario Ecclesiae, ac Reip. collisio ac perturbatio sequetur? Adeo ut vel ejusmodi Magistratibus hic officium deferendum sit, vel alienis tantum oculis & judiciis nitendum: quod animus vere Christianus
in

in re tanti momenti semper refugit: vel si hoc officio quod eis divinitus incumbit, prout par est, defungi velint, non tantum Justiniani sed etiam S. Scripturæ codex iis diligenter evolendus est, ut ex propria conscientia, non ex alieno tantum præscripto actiones suas possint instituere. Ita enim & pomeria sua Ecclesiarum Antistites ultra fines à Deo præfixos extendere non poterunt; nec ipsi Magistratus humanarum legum aut consuetudinum auctoritatem, divinæ auctoritati unquam conabuntur opponere. Faxit Deus author omnis justitiæ & pacis, ut hoc modo se ad regendam Remp. parent, qui in ejus spem hic educantur: tum demum Moses & Aaron, David & Nathan, Salomon & Tsadoc Remp. reformatā conjunctis animis & viribus gubernabunt.

Supereft, ut eorum exceptioni breviter occurram, qui ea quæ hætenus à nobis dicta sunt, & vera & optanda concedunt; sed tantum esse juris Romani Oceanum, tantamque politicorum authorum multitudinē regerunt, ut ætas unius hominis ad omnes simul ediscendos aut evolendos non sufficiat; atque ideo Jurisconsultis sua, & Theologis

K

gis

gis sua esse relinquenda. Sed primum meminisse juris hujus & Reip. candidatos velim, me hic ab eis nō requirere, ut omnium quæstionum aut disputationū, quæ inter Theologos agitantur, periti sint; sed contendo, eis Sacræ Scripturæ historiam & exempla, ac præcepta omnia ad reip. Reformatæ institutionem necessaria, quæ fere extra omnem controversiam sunt, diligenter esse observanda, ut ea opportuno tempore ad usus suos possint referre. At ars tamen longa, & vita brevis. Sed an propterea ea negligenda quæ maxime esse necessaria jam antea à nobis est evictum? aut an omnibus cujuscunque generis Christianis S. Scripturæ diligens scrutatio mandabitur, ut propriam salutem in ea inveniant, quemadmodum ipse Christus loquitur. Ioan. 5. Iuris, aut reip. Christianæ candidati hic se eximios aut excusatos putabunt? si non tantum salutem suam neglexerint, sed etiam instrumentum illius scientiæ sine cuius notitia in propria sua functione ut par est non possunt versari. David Psal. 1. *beatum illum virum prædicat, qui in lege Dei meditatur dies & noctes.* Apostolus 2 Pet. cap. 1. dicit, *eos bene facere*

facere qui attendunt ad sermonem propheticum, tanquam ad lucernam splendentem in obscuro loco. Soli ergo civilis prudentiæ alumni, sub ullo prætextu hac lucerna, quæ per tenebras seculi ad beatitudinem veram hominem ducit, sese privari patientur? Imo vero tanto magis hic obligantur, quanto eminentius munus sortiti sunt, & quanto quoque divina mandata atque exempla eos hic magis videmus urgere. Regi mandat Deus Deuter. 17. cap. ut describat sibi exemplum Legis divinæ in libro, ex eo qui erat in conspectu sacerdotum Leviticorum, & ut sit penes eum, & legat in eo omnibus diebus vitæ suæ. Iehosua Israelitarum duci idem mandatum renovatur. Ios. 1. 8. ne discedito liber iste legis ex ore tuo, sed meditaberis de eo interdum & noctu, ut cum observantia facias omnino, prout scriptum est in eo: tunc enim prosperaberis in viis tuis, & tunc secundaberis. An quisquam majores occupationes prætere potest, quam Regi Israelis, aut Iosua Israelitarum duci incumbabant? aut an quisquam majori negotiorum mole premitur, quam Rex David bello & pace totam vitam suam est expertus? qui de sese ta-

men Psal. 119. testatur, quod testimonia Dei, non tantum essent oblectationes, sed etiam consilarii ejus. item, omnibus doctoribus meis (inquit) intelligentior fio, quia testimonia tua meditatio mea; senibus prudentior sum, quia mandata tua custodio. & plurima ejus generis in eodem Psalmo. Imo vero, ut ostenderet quanta cum cura Dei legem meditaretur, eundem Psal. 119. in sectiones 22. juxta numerum literarum Alphabeti divisit; singulas autem sectiones in versus octonarios; & nullus tamen versus est ex illis 176 versibus, quin saltem semel, legis, & verbi Dei meminerit. Si ergo Rex David totius regni negotiis tam bellicis quam civilibus distentus, tempus sufficiens meditandæ divinæ legi invenire potuit, quis se tempore excludi per alia negotia sua audebit causari? Sed ut pressius ostendam nemini Christiano tempus Sacris Historiis legendis aut meditandis deesse; considerent Reip. ac juris candidati, septimum quemque diem huic sancto studio à Deo esse consecratum; quem ad profana studia sine divini præcepti violatione nemo absque evidenti necessitate, multo minus ad res voluptarias
aut

aut inhonestas, potest transferre. Meminerint quoque Deum in veteri Test. primam & ultimam cujusq; diei horam jugi sacrificio & cultui divino destinasse. Illa tempora si huic studio impenderint, nihil erit quod de temporis angustia conquerantur. Sic David de se ipso testatur Psal. jam citato, *venio ante te in ipso crepusculo, ut vociferer. in verbo tuo spem habeo.* & rursus, *præveniunt oculi mei excubias ad meditandum de sermone tuo.* Et ne videar tantum prophetas aut Apostolos in exemplum adducere, quorum tamen imitatores esse debemus, ut illi Christi imitatores fuere; de multis non tantum viris magnis, sed & magnis Regibus atque Imperatoribus Historiæ Christianæ idem tradunt, de Constantino nempe, Gratiano, utroque Theodosio, Carolo Magno atque aliis plurimis. Constantinus ipse Synodo Nicenæ interfuit, & cum Episcopis ac presbyteris ex Dei verbo de controversis articulis sententiam dixit. Theodosius magnus frequens in ore habuit, *magis se gaudere quod membrum Ecclesiæ Dei esset; quam quod in terris regnaret.* De juniore Theodosio refert Socrates lib. 7. Historiæ suæ, quod primo

diluculo ipse cum sororibus suis hymnos alternatim decantatos recitavit, & S. literas pronunciavit memoriter, & cum Episcopis haud aliter ac si Sacerdos designatus fuisset de eisdem differuit. Recentiorum exempla omitto, qui eo semper & prudentiores & feliciores habiti sunt, quo hoc sancto studio magis sunt delectati. *Nam pietas ad omnia utilis est, habens promissionem non tantum vite futurae, sed etiam presentis.* & *Quarite ante omnia regnum Dei ac iustitiam ejus, & reliqua adjungentur vobis.* Ne ergo existimate, Adolescentes ac juvenes Reip. Christianæ candidati, tempus illud vobis perire, aut à Juris ac prudentiæ scientia comparanda avertere; sed hoc ante omnia recte esse collocatū, & ad prudentiæ civilis scientiam absolvendam impensum, quod divini juris meditationi impenditis. Deus propterea duplam mannae mensuram pridie Sabbati concessit Israëlitis in deserto, ut benedictione sua, tempus quod Sacris meditandis infumitur, sese suppleturum demonstraret. *Vnius temporis, inquit Seneca, honesta avaritia est.* Quam multum temporis in juventute nostra nobis elabitur nihil agentibus,

tibus, quam multum aliud agentibus, ne dicam etiam male agentibus? quam multi intra speculum & pectinem, ut dici solet, bonas horas consumunt? quam multi ludicris exercitationibus, conviviis, aut aliis etiam vanioribus studiis, quæ huc applicari possent? de quibus tamen Sapiens Ecclesiast. 12. ait, *Letare juvenis in juventa tua, & exhilaret te animus tuus diebus juventutis tuæ, denique perge in viis animi tui, & ad spectibus oculorum tuorum; sed cognosce fore ut propter omnia hæc, adducat te Deus ipse in iudicium.* Nemini ergo cui studium & voluntas non deest, tempus unquam in hanc rem tam jucundam, atque utilem deerit, qui non omnem veræ utilitatis & jucunditatis gustum amisit. Postulamus tantum unam aut alteram horam in singulos dies; ita paulatim ad S. Scripturæ normam ac formam iudicii nostri aciem effingemus. Et sicuti Moses 40. illos dies cum Deo in monte conversatus, fulgorem eximium etiam ignorans in vultu acquisivit; ita quoque, ex hac cum Deo conversatione quotidiana, animus noster pietatis, justitiæ, sapientiæ, ac veræ prudentiæ habitum induet, qui

omnes actiones & functiones ejus vera
virtutis gloria & bonæ conscientiaë te-
stimonio illustrabit. DIXI.

O R A T I O
S E C V N D A.

In qua

Officia veri Studiosi in Academia
describuntur.

Habita Lugd. Bat. 8. Febr. c1o 1oc xxvii.

*Excellentissime, atque Ampliss. Sereniss.
Gallia Regis Legate. Illustriss. Prin-
cipes, ac Comites, aliique viri gene-
rosi. Nobiliss. ac Consultiss. D. Cu-
ratores. Prator, Consules, & reliqui
hujus urbis inclytæ Rectores. Clariss.
D. Professores, Collega honorandi Pa-
stores, Doctores, aliique viri specta-
biles ac reverendi. Totaque adeo hæc
doctissima atque ornatissima juve-
num corona.*

DE Athenodoro Philosopho
tradunt veteres, quum ab Au-
gusto, apud quem ad aliquod
tempus diverterat, discessum
pararet, eum valedictionis loco præ-
ceptum

ceptum salubre de ira cohibenda per elementorum Alphabeti tacitam repetitionem suggestisse: ut per illud Imperatori ac subditis ejus absens quoque consuleret, & sui apud eum memoriam relinqueret gratiorē. Hoc ipsum, Nobilissimi atq; Ornatissimi Iuvenes, mihi à negotioso ac molesto hoc Rectoræ munere, ad quietius studiorum genus redeunti, omnino apud vos quoque faciendum judicavi; ut aliquo sapientiæ præscripto, in hoc ultimo Rectoratus nostri actu, animos vestros confirmarem, & novo ad studia stimulo, nostri quoque memoriam fructuosiore relinquerem. Circumspicienti autem mihi quid potissimum eum in finem tractarem, nihil vel ad utilitatem commodius, vel ad voluptatem jucundius existimavi fore, quam, si vos ipsos & officia vestra tanquam in speculo vobis contemplanda proponerem, & ideam atque exemplar veri studiosi veluti penicillo depingerem: quo, & quid Patria ac Parentes vestri à vobis expectent, & quo pacto omnia vestra vos instituire oporteat, quasi in tabella possitis conspiciari.

Studiosum ergo, adolescentem aut

K 5 juve-

juvenem hic appello, qui ex ludo Triviali & severo præceptorum magisterio egressus, ad majorem ingenii cultum capiendum in libertatem Academicam transit, seseque ad functiones literatas, in Ecclesia aut Rep. obeundas parat. De cujus primum vita, deinde de studiorum ejus instituendorum ratione, quantum temporis brevitatis permiffura est, à nobis agetur.

De vitæ ejus genere ac modo mihi ante omnia tanto magis laborandum est, quanto illa majoribus initio difficultatibus, ac periculis est exposita. Libertas enim illa, in quam excusso præceptorum jugo transit Adolefcens, eum instar equi, qui frenum ac fessorem amisit, sæpe in præcipitia invitat ac trahit: ætas ejus jam pueritiam excedens, & curis virilibus nondum exercita, sese ipsa difficulter potest moderari: exempla denique eorum, qui juventutem suam per flagitia transigunt, atq; alios sui quoque similes esse cupiunt, prohdolor, nimis sunt obvía, atque animum ejus adhuc tenerum sæpe transversum agunt. Adversus hæc omnia, quæ Adolefcens eorumq; studiis perniciem minantur, tria virtutum genera præcæteris

teris opponēda sunt; *temperantia* nempe, *modestia*, ac *pietas*. *Temperantia* in sese ipsis, *modestia* adversus alios, & *pietas* erga superiores atque imprimis erga Deum. Ubi hæc tria virtutum genera locum reppererint, non est quod à reliquis vitiis multum metuatur; nec ulla obstacula, quæ cursum studiorum remorari solent, facile sunt extimescenda.

Prima ergo virtus hic sit *temperantia*, quæ partim in ventris cura moderanda versatur, partim in iis cupiditatibus refrenandis, quæ pudicitiam & castitatem lædunt. Atque eo hæc magis est necessaria, quo plures in hac ætate ad eum scopulum impingunt. Nam vigor corporis, otium juvenile, atq; occasionum circumstantium multitudo, in hanc virtutem maximos insultus faciunt. Ideoque juveni rerum magnarum, ac scientiarum insignium cupido, contra ea diligenter vigilandum est. Quomodo enim fieri potest, ut animus hominis ad rerum utilium ac sublimium cognitionem aptus sit atque idoneus, qui sese, pecudis instar, voluptatum ac libidinum cœno involvit, atque immergit? Musæ omnes virgines

nes

nes sunt, Apollo castitatis ac temperantiae praeses, Charites sobriae ac pudicae; Venerem impuram, & Bacchum ebriosum, in consortium suum non admittunt. Hinc quoque prudentiam ac temperantiam eadem σωφροσύνης voce exprimunt Græci, sapientiae hujus haud postremi magistri; & quemadmodum intemperantiam nutricem Medicorum vocant, quia ex ea omne genus morborum corporis atque animi fere nascitur; sic temperantiam matrem sanitatis, ac sapientiae recte appellant, quia homo sobrius & pudicus, corporis atque animi vigore valet, & ad quævis doctrinae ac sapientiae monita percipienda purus est ac paratus. Ideo sapientissimus Regum Salomo, per totum Proverbiorum librum, in quo juvenes ad prudentiam ac sapientiam, magnis propositis vitae hujus ac futurae praemiis, invitatur, nihil crebrius inculcat, quam ut verae doctrinae ac sapientiae alumni, ante omnia sobrietati ac continentiae lient; atque ab impudicarum mulierum, tanquam à Sirenum atque infernalium Furiarum limine, quam longissime absistant. Sic statim initio, postquam praemia sapientiae cum magna verborum majestate

majestate atque efficacia commenda-
 vit, *Quum venerit, inquit, sapientia in* Cap. 2.
animam tuam, & scientia menti tua v. 10.
amœna erit, eripe te à via mali, à viris
loquentibus per-versitates, qui derelin-
quunt itinera recti, ut ambulent per
vias tenebrarum, qui letantur quum
faciunt malum, & exultant in per-ver-
sitatibus pessimis. &c. eripe te à muliere
extranea, qua dictis suis blanditur, qua
derelinquit ducem adolescentia sua, &
foederis Dei sui obliviscitur: nam pro-
pendet ad mortem domus ejus, & ad ex-
peries vite orbita ejus. & paulo post: Cap. 5.
Quamvis favum stillent labia extra- v. 1.
nea, & mollius oleo palatum ejus, att-
amen posterius ejus amarum est ut absyn-
thium, acutum ut gladius bipennis, pe-
des ejus descendunt ad mortem, ad se-
pulchrum gressus ejus pertinent. Adver- Cap. 23.
sus comessatores atque helluones iti- v. 29.
dem: Cui va, cui cheu, cui contentio-
nes, cui vulnera impune, cui rubor ocu-
lorum? immorantibus apud vinum,
euntibus adinvestigandum mustum. &
mox, qui custodit legem, filius est pru- Cap. 24.
dens; qui autem se consociat comessato- v. 7.
ribus, ignominia afficit patrem suum. ac Cap. 20.
tandem concludit, derisor est vinum, v. 1.
 tumul-

tumultuosus potus inebrians; quisquis oberrat in eo, non sapit. His ipsa quoque experientia attestatur: Quid enim Socratem, Pythagoram, aliosque veteres Philosophos ad eum scientiæ gradum evertit? nonne temperantia eorum, quæ passim ab antiquis celebratur. Ad eo ut quum Socratis ævo, teste Plutarcho, pestis Athenas sæpenumero vastaret, solus ipse ab ea semper immunis fuerit, quia in eo humores idoneos quos inficeret non invenit. Pythagoras vero ejusque discipuli solis oleribus atque aliis è terra natis (fabis exceptis, quia ad impudicitiam incitant) ut plurimum victitarunt, ac vinum interdum non gustavere. Daniele ac Socios ejus eodem fere victus genere adolescentiam suam exercuisse, dum sacræ ac profanæ sapientiæ operam darent, ipse nobis initio libri sui testis est. Quæadmodum & de Timotheo suo testatur Apostolus, cui propter infirmitates assiduas aliquem vini usum præscripsit, quod abstinencia corpus suum castigabat, ne cum aliis prædicaret, ipse rejectaneus fieret. Nec vero cum hoc monemus, propterea usum omnem illarum rerum juventuti interdiciamus, sed ab usum

*Diog.
Laert.
in vita
Socrat.*

*Idem in
vita Py-
thago-
ra.*

abusum & excessum : sicuti & Sapiens;
Nerespicito vinum quum rubeſcit, cum ^{Prov.}
exhibet in poculo colorem suum, quum ^{20.}
indefinenter movetur rectissime; nam
tandem velut serpens mordebit, & ut
hemorrhoids punget. Ipse Plato idcirco
 voluit, ut in sua Repub. juniores vinum
 aut non biberent, aut non nisi in præ-
 sentia seniorum; quoniam *magna pars*
peccatorum tollitur, si peccaturis adsi-
stat testis. At ne sola vobis Philosopho-
 rum ac Theologorum nomina propo-
 namus, qui tamen communi hac via ad
 sapientiam ac doctrinam sunt grassati,
 assero eam solam ac certam esse viam,
 ad gloriam in quibusvis muneribus li-
 teratis Reip. imo & scientia militari
 acquirendâ: quemadmodum enim ter-
 ra nimis imbris madida, nunquam
 fructus ad maturitatem producit; sic
 nec animus juvenis hisce vitiis infectus.
 Inspecite vitas Solonis, Lycurgi, alio-
 rumque Legumlatorum in Rep. Græ-
 corum; Numæ, Camilli, Catonum, ac
 Scipionum in Rep. Romanorum; Con-
 stantini, utriusque Theodosii, & simi-
 lium in Imperio Christianorum; omnes
 hos videbitis per virtutem temperan-
 tiæ, tanquam primum in scala gloriæ
 civilis

*Plutar-
chus in
vita
ejus.*

civilis ac militaris gradum, ad ipsam primo scientiam civilem ac militarem, deinde vero ad ipsum felicem eorum usum pervenisse. Et si qui inter eos reperti sunt, qui ad Veneris aut Bacchi castra postea transiverunt, omne quoque antecedentis felicitatis ac gloriæ decus cum hac virtute amisere. Hujus rei illustre exemplum in magno illo Alexandro habetis, qui sub Stagiritæ disciplina eo usque profecit, ut sibi frequenter gratulatus sit, quod à Patre quidem vitam; ab ipso vero ut bene viveret accepisset. Hic initio suarum expeditionum, quæ ipsum supra omnes Reges ac Principes extulerunt, non tantum gloriari fuit solitus, quod prandii condimentum esset matutinū iter, & cœnæ obsonium esset parcum ac frugale prandium; sed etiam tantus castitatis atque honestatis amator fuit, ut uxorem ac filias Darii jam captivas, atque omnium scæminarum orientis pulcherrimas, ne quidem oculis suis adspicere sustineret. Is ergo tantus Rex, quam diu frugalitatis ac temperantiæ hujus amator fuit, & præceptorum Aristot. memor; ubi fortunæ quadam prosperitate ebrius, in contraria vitia se cœpit

cœpit immergere, plurima nefaria hac occasione in suos patravit, & tandem omne antiquum decus cum ipsa vita amisit. Videtis, Generosi atq; Ornatissimi Iuvenes, ab una parte temperantiæ atque honestatis fructus; ab altera vero incommoda ac dedecus, quæ incontinentiam atque intemperantiam solent comitari. Et si hæc exempla etiam in gentilium sapientibus laudata sunt; quid vobis per baptismum Ecclesiæ Christi insitis, atque ad spem Reipub. inter Christianos gerundæ educatis, faciendum censeatis? Præsertim quum Christus ipse discipulos suos moneat;

Videte ne corda vestra ullo tempore gra- Luc. 21.

ventur crapula, ebrietate, aut curis hu- u. 24.

jus seculi, & repente superveniat vobis

dies ille. Et Apostolus Petrus; *Sobrii* 1 Pet. 5.

estote & vigilate: nam adversarius ve- u. 8.

ster diabolus, tanquam leo rugiens, ob-

ambulat, quærens quem devoret: cui re-

sistite firmi per fidem. Quid ergo? exci-

piat hic aliquis non satis providus re-

rum harum æstimator, an nos juvenes

nasci cupis senes? an statim, ut mun-

dum & ejus oblectamenta cognoscere

incepimus, ut iis renunciemus, prius-

quam eorum usum sumus experti? Imo

vero,

vero ego vos à voluptatibus & oblecta-
 mentis, quæ pecuina, atque homine in-
 digna sunt, & quorum finis est mor-
 bosa ac præcox senectus, in qua nihil
 quam miseria, dedecus, & sera pœni-
 tentia vobis reliqua erit; ad animi cul-
 tum & vera atque homine digna oble-
 ctamenta cupio traducere; quibus cor-
 poris vigor servetur, atque animi vigor
 majora indies incrementa capiat; &
 quibus, ut ait Sapiens, *corona ornatus sit*
Pro v. 16. 31. canities, quæ in via justitiæ reperitur.
 Quid enim contemplatione rerum in-
 signium gratius, quid virtutum actione
 jucundius? de qua Plato dicere solebat,
Si virtus oculis conspiceretur, mirabiles
sui amores in animis hominum excita-
ret. Et Aristoteles summum bonum,
 quod in actione sapientiæ ac justitiæ
 collocavit, *maxime honorandum & ma-*
xime jucundum propterea asseruit. imo
Pro v. 3. v. 15. & Sapiens noster, intelligentia pretio-
sior est carbunculis, & nulla oblectamen-
ta hominis possunt æquari ei. Experi-
 mentum ergo illius capiant, qui ab ea
 aberrarunt hætenus, & verum esse fa-
 tebuntur, quod hætenus ignorarunt.
 His etenim rebus mens hominis quam
 proxime ad Angelicam præstantiam,
 imo

imo & ad ipsum Deum accedit; cæle-
 stemque beatitudinem etiam in hac
 vita delibat. His oblectamentis deli-
 niti quidam inter gentiles, oculos sibi
 effoderunt, alii in erema ac solitudi-
 nes se receperunt, quo melius rerum
 contemplationi vacarent. Pythagoras,
 Plato, aliique longinquas susceperunt
 peregrinationes, ut cum aliorum loco-
 rum Sapientibus de Sapientia confer-
 rent. Regina Austri relicto regno suo,
 ad Salomonem iter instituit, ut Sapien-
 tiæ ejus dicta ac facta auribus suis atque
 oculis usurparet. Vobisne ergo grave
 erit prava flagitiosorum consortia &
 fœdas cupidinum illecebras relinque-
 re, ut veris animi oblectamentis frua-
 mini, & mentem rerum insignium no-
 titia, ac vitam gloriosis factis ornetis?
 Quæritis autem etiam corpori laxa-
 menta? & ea non adspernatur vera Sa-
 pientia. Habuit Academia suos hor-
 tos, Stoa suas porticus, Peripatus sua
 ambulacra. Sunt & alia exercitia, quæ
 Medicorum filii ad corporis sanitatem,
 & mentis relaxationem commendant,
 quibus veræ doctrinæ ac Sapientiæ stu-
 diosis nonnunquam uti ac frui conces-
 sum est; modo ea honestatis limites
 non

non excedant, & certo cum modo atque in tempore usurpentur.

Hæc est prima virtus quæ Studioſo noſtro neceſſaria eſt. altera, huic fere ſuppar, eſt *Verecundia* ac *Modestia*. *Verecundiam* enim, quæ certus ad veram modestiam gradus eſt, Plato non male virtutis purpuram appellat, & noſter Stagiritis eam Adoleſcentiæ propriam conſtituit. Sicuti enim arbores fructum non ferunt, niſi primo floſcant; ſic nec animus juvenis unquam fructus exoptatos producet, niſi hic floſ virtutis ſe primum oſtendat. Cui vero frons eſt frons, & animus ad monita contumax, *cui pudor denique periit, is periit, antequam periit: ut* recte à veteribus eſt dictum. Modestiam hanc duabus in rebus conſtituo, in opinione de ſe modesta, & in actionibus ac moribus modestis. Multi enim docti ac ſapientes eſſe potuiſſent, niſi ſe jam tales eſſe falſo fuiſſent opinati. Hoc vitium multi juvenum ex Scholis trivialibus in Academiis inferunt: qui quoniam inter condiscipulos ſuos aliquantum eminere ſe arbitrati ſunt, & magiſtrorum haud illaudabili inſtituto, ut alios ad diligentiam excitarent, nonnunquam reliquis prælati;

prælati; omnes alios præ se despiciunt, & vana sui opinione turgidi, etiam præceptorum suorum labores pro vilibus audent habere. Ex Capnione Duarenus fertur solitus dicere, Adolescētes quum Academias ingrediuntur primo anno in oculis suis esse doctores; secundo anno fieri Licentiatos, ac tertio demum anno vere Studiosos ac discipulos. Idcirco Pythagoræi discipulis suis quinquennii silentium inter condiscipulos indicebant. Quemadmodum ergo utres vento aut aqua distenti, vini aut alius pretiosi liquoris capaces non sunt, nisi prioribus antea liberentur; sic & animus sui amore, atque inani scientiæ fiducia plenus, veræ scientiæ capax non est, nisi vano illo tumore liberetur. Unde Socrates apud sui ævi Sophistas, in eo ante omnia laborabat, ut ipsos nihil scire convinceret. Et sane si juvenis veræ doctrinæ ac sapientiæ candidatus serio se examinet, & apud se perpendat, quantulū illud sit quod novit, & quam multa sint quæ ignorat, hunc sui amorem facile deponet. Augustinus recte, *qui se diligit stultum, non proficiet ad sapientiam, nec fiet quisquam qualis esse cupit, nisi se oderit qualis est.* & Gregorius

*De vera
Religio-
ne.*

gorius

gorius in moralibus suis; *ad veram sapientiam per venire non possunt, qui false sua sapientia fiducia desipiunt.* Imo ipse Sapiens noster Proverb. 26. ait: *Vidi virum sapientem in oculis suis, sed de stolido major est expectatio, quam de illo.* Opinionem de se modestam sequitur fere modesta quoque morum constitutio, aliena ab omni arrogantia, ferocia, & barbarie. Hinc mitium virginum cultu Musæ omnes, atque Apollo, earum præses, juvenis imberbis ac modesti habitu à vetustate effinguntur. Quia animum ferocē ac truculentum vera doctrina ac Sapientia subire non potest. *Didicisse fideliter artes, Emollit mores, nec sinit esse feros.* Et, *Nemo adeo ferus est qui non mitescere possit; Si modo cultura patientem accomodet aurem.* Inde factum ut inter Græcos & Romanos, modestius atque humanius educatos, plurimi doctrina ac sapientia præstantes inventi sint; inter feroces ac barbaros Scythas vix unus Anacharsis. Considerent hoc nonnulli adolescentes ac juvenes Christiani, qui tum demum se vere studiosos, atque Academiæ alumnos perperam arbitrantur, quum ferocia quadam plusquam

quam barbara reliquos homines despiciantur, & genere vitæ plane insolenti florem ætatis suæ maculant: nempe ferociam quandam affectatam, animi magnitudinem somniant; & pectus minas atque injurias spirans, fortitudinem & libertatem. Sed præterquam, quod à vera fortitudine multum aberrant, quæ, ut ipse Cicero definit, *injurias nullas infert, sed injuste illatas à se aut aliis propulsat*, nihil doctrinæ ac Sapientiæ veræ magis est adversum, quam inquietum ac tumultuosum hoc vivendi genus. Quemadmodum enim mare æstuosum, & tempestatibus agitatum nullas firmas rerum imagines in se recipit, sed deformes tantum ac turbatas reddit, sic mens turbata atque in affectus varios transversum acta, insignium rerum species aut imagines intra se recipere aut retinere non potest, sed turbulentas tantum & instabiles. Tranquilla, sedata, modesta, ac verecunda mens doctrinæ humanioris, ac sapientiæ veræ habitaculum est, non tumultuosa ac ferox. Ad Martis castra illi relegandi sunt; non ad templa Musarum & Apollinis admittendi. Imo vero si qui hic sint, qui se per variarum rerum

scien-

scientiam ac veram virtutem, ad laudatam militiam parant, cogitent sese non ad illam furiosam, injustam, ac barbaram vocari; cui Mars Gradivus ac turbulentus à vetustate præfectus fuit; sed ad justam, fortem, ac prudentem; quæ virgini Minervæ Sapientiæ Deæ à Gentilibus fuit consecrata; quia sapientiam, ac modestiam, cum fortitudine cōjungit; & per eas in omnibus cum Marte conflictibus semper superior, ac victrix à Poëtis fingitur. Nempe, plus bello prudentia quam audacia potest, & sedata ac cogitabunda virtus, quam furor: unde & ipse quoque Homerus barbaros in acie tumultuantes ac clamorosos, græcos vero suos taciturnos, & ῥῥῆα πρῆστοντες vim spirantes semper introducit. Exempla in eam rem plurima alia tam sacra quam profana afferri possent, nisi ad ea quæ nobis restant properarem. Inter Gentiles sufficiant *duo fulmina belli Scipiades*, homines tamen extra bellum mitissimi ac sedatissimi. Inter Sacros bellatores eximii Josua & David, exempla patientiæ, modestiæ, atque humanitatis. Concludo ergo iterum hunc locum *Prov. II.* dicto nostri Sapientis: *Adveniēti superbia*

perbia evenit ignominia, apud modestos autem est sapientia.

His duabus virtutibus Colophonem ac fastigium addit Pietas, tum erga superiores, tum imprimis erga Deum, omnis doctrinæ ac Sapientiæ fontem. Quomodo enim proficere ab iis possit adolescens, quos non diligit, aut non ut par est æstimat? aut quomodo ad eorum monita se ac studia sua componere, quos non reveretur? quum primus Sapientiæ gradus sit, per se omnia cognoscere, secundus vero bene monentibus auscultare. Ideo Sapiens noster in proverbiiis suis veræ Sapientiæ studiosos tanquam *filios suos* passim alloquitur. At quemadmodum Deus omnis boni fons est & author, ita pietate erga Deum ante omnia opus est, ut ad veram doctrinam ac sapientiam perveniri possit. *Iehova enim dat sapientiam, ex ore eius scientia & intelligentia prodit: repositum habet pro rectis, quicquid revera est, scutum pro ambulanti- bus in integritate.* ut Salomo loquitur, Proverbior. 26. Et sane si artium etiam Mechanicarum scientia, ad Deum authorem referri debet; sicuti ipsi Gentiles ductu naturæ coacti sunt fateri, & in

L Taber-

Tabernaculi Mosis, ac templi Salomonis structoribus Scriptura testatur; quanto magis illarum scientiarum acquisitio, per quas, aut societates humanæ continentur ac reguntur, aut corpori humano sua sanitas, aut animæ humanæ æterna salus procuratur. Plato, Pythagoras, & ex iis Plutarchus, licet gentiles, ad veram atque eminentem virtutem ac Sapientiam tria conspirare agnoverunt. Naturam bonam, institutionem rectam, & Dei favorem atque auxilium. At excipiat hic aliquis; experientia tamē docet omnibus seculis repertos esse homines Literatos, ac doctos, qui tamen vita non satis probata fuere, imo & inter eos nonnunquam aperte impios. Utinam vero hoc plane à nobis negari possit, Auditores; certum tamen est quod respondeam. Licet ejusmodi homines Literati fuerint ac docti; nego tamen vere sapientes fuisse: quia sapientia à justitia separari non potest, ut ipse Aristoteles agnoscit. Et quo pacto is sapiens sit, qui pius & justus non est? quum teste Salomone, *initium sapientia sit timor Domini*. Et vulgare hoc ac verissimum sit, eum qui proficit in literis & deficit in moribus, plus deficere

ωει
ωυδω
αγ-
γης.

Prov. I.
v. 8.

ficere quam proficere. Attamen hinc evincitur, inquit, doctrinam non esse tantum pietatis; sed etiam impietatis fructum. Sed ne hoc quidem nobis admittendum est, quia sola pietas habet promissionem vitæ præsentis & futuræ; impietas nullam. Verum enimvero, quemadmodum Deus facit, ut Sol suus *Matt. 5.* oriatur super malos & bonos, & pluit super justos & injustos, ut per hæc bonitatis suæ effecta longanimitatē suam demonstret, atque eos ad resipiscenciam invitet; sic Deus quoque, in hac dispēfatione donorum quorundam sapientiæ ac doctrinæ, facit. Piis ac probis ea largitur, ut fructus ac præmia pietatis ac justitiæ, aliis vero ut documenta suæ tolerantia, atque incitamenta ad resipiscenciam; & nisi hæc Dei beneficia tandem agnoscant, ut vindictæ divinæ adversus eos argumenta. Sic respondet ipse Apostolus gentium iis, qui ex eo solo quod Dei beneficiis in hoc seculo fruebantur, Dei erga se favorem colligebant. Roman. cap. 2. vers. 4. *An divitias, inquit, benignitatis & tolerantia ejus ac lenitatis contemnis, ignorans te benignitate Dei ad resipiscenciam duci? sed pro duritia tua, & corde quod*

*respicere nescit, thesaurizas tibi iram
in diem irae, & patefactionis iusti iudicii
Dei, qui reddet unicuique secundum
opera ipsius.* Nam à servo qui multum
accepit multum exigetur; & qui talentum
quod concessum fuit, in usus Domini
sui non convertit, non tantum id
ipsum amittet, sed manibus quoque ac
pedibus ligatis à facie Domini sui in
tenebras exteriores abjicietur. Nec vero
Deus semper iudicia sua adversus ejus-
modi homines, qui dona Dei injuste
detinent, in extremum diem differt;
sed eosdem aliis in exemplum, severe
atque ignominiose in hac quoque vita
haud raro plectit. Talis fuit Saul inter
Reges, Achitophel inter Regum Con-
siliarios, Ioab inter belli Duces, Bileam
inter Prophetas: quorum tristes exitus,
quia ipsorum Sapientia cum pietate
conjuncta non fuit, in Scripturis S. aliis
in exemplum proponuntur. Profanos
plurimos non attingo, quorum exem-
pla ubique sunt obvia; adeo ut Poëta
gentilis ex horum consideratione in
hæc verba erumpere coactus sit,

*Abstulit hunc tandem Rufini pana-
tumultum, (mina rerum*

Absolvitque Deos. Non nunc ad cul-

In-

*Injustos crevisse queror; tolluntur in
altum*

Vt lapsu graviore ruant. —

Ejusmodi ergo doctrina aut solertia à nobis non quæritur; quæritur doctrina, ac sapientia constans ac vera, quæ homini in hac vita honorifica ac salutaris fit, & ad futuram beatitudinem ducat. Ea sine pietate, nec esse, nec acquiri potest, quia ut Sapiens rursus testatur, *fructus justus est fructus arboris vite, Prov. quum disciplina imbuat animas sapiens. 11. v. 30.*

Habemus, nobilissimi Iuvenes, qualiter vitam suam instituere Studiosus debeat. Videamus jam breviter, quæ ratio ei in studiis prosequendis sit ineunda. Non ingredior hoc tempore prolixam de singulis studiorum generibus tractationem, quam ad singularum facultatum Professores remitto: quos super hac re convenit consulere. Generalia tantum monebo, & quæ per omnia studiorum genera se diffundunt. Possunt autem ea ad hæc duo referri, diligentiam nempe, & ordinem. Diligentia tantum in omni studiorum genere potest, ut in magnis ingeniis præclarum quid ac singulare hinc soleat existere; mediocria vero ingenia, per

eam plus semper effecerint, quam sine ea etiam summa. Notus est Apologus concertationis inter Testudinem & Aquilam institutæ; quorum illa iter de quo certabatur prius confecit, quam ille, quia incessus assiduitate hæc Aquilæ moras & diverticula prævertit. Ingenium enim instar ferri usu splendescit, & exercitatione aptitudinem atq; amplitudinem acquirit ad maxima quæque capienda. Si vero neglectum habeatur, aut otio torpescit animus; in similitudinem otii sui, & pigritiæ, in qua jacet, solvitur atque effeminatur. Ut hunc naturæ torporē excutiat Adolescens, summorum in omni doctrinæ genere virorum exempla sibi ob oculos proponat, eorumque vitas nonnunquam perlustret: videbit quanta diligentia atque industria ad summum doctrinæ gradum sint enixi. Videbit inter eos Aristotelis pelvim, Cleanthis lucernam, cavernam Demosthenis; & nisi plane sit ignavus, & excors, faces ac stimulos ad eorum æmulationē sibi sentiet subdi: nec Miltiadis trophæum eum dormire patietur. Et licet radix aliquid amaroris in se contineat, fructus tamen ejus magnos intelliget & suaves. Proponat

ponat sibi quoque ob oculos ipsius sapientiae monita, & Deum sua laboribus vendere deprehēdet. *Si quasi veris eam, Prov. 2. inquit Sapiens, velut argentum, & tan- v. 4. quam abditos Thesauros scrutatus fueris eam, tunc intelliges reverentiam Iehova, & agnitionem Dei consequeris.*

De pigris vero & ignavis alibi. *Iuxta Cap. 24. agrum viri pigri transivi, & iuxta vi- v. 30. neam hominis dementis, ecce autem assurrexerant in ea chamaleones, superficies ejus urticis tegebatur, & maceria ejus destructa erat. Adversus vero cunctatores & procrastinatores statim subjicit, pauculis somnis, pauculis dormitationibus, paucula complicatione manuum cubando, interea advenit ut viator expeditus paupertas tua, & egestas tua tanquam vir clypeatus. Expergiscantur ergo procrastinatores illi, & manum operi tandē admoveant. Nam maxima vita ac studiorum jactura, ut Senecæ verbis utar, est dilatio: illa pri- De Bre- mum quemque extrahit diem, illa eri- vit. Vi- pit presentia & certa, dum ulteriora & ^{1.} incerta promittit. Quotidie enim morimur, quotidie demitur aliqua pars vitæ, & tunc quoque cum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, mox pue-*

L 4 ritiam,

Epist.
24.

ritiam, deinde adolescentiam, usque ad hesternum. De reliquo ergo quod superest, cum celeritate temporis utendo celeritate certandum est. Quemadmodum vero illi qui iter aliquod serius ingressi sunt, ut tamen ad locum destinatum perveniant, acceleratione itineris conantur moras antecedentes cōpensare; sic eos qui hactenus moras nexuerunt, diligentia ac sedulitate antegressas cunctationes vincere necesse est, ut ad optatam studiorum metam possint pervenire. Neque ideo tamen eorum institutum probo, qui totos dies chartis impallescent, vel semper libris aut pugillaribus imminent, nullamq; animo aut corpori relaxationem indulgent. Moderata cupimus, moderata durant. Deus ipse festa profestis variavit in Rep. sua: certas horas quieti ac refectiōni, certas labori atque operi destinavit. Nec ergo animus nimia contentione corpus, nec corpus animum nimio labore conficiat. Cupiam ergo matutinum tempus ante omnia studiis occupari; Aurora enim amica Musis; & ut Hesiodus canit,

Ἡὼς γὰρ τ' ἔργου τρίτῳ ἀπομείξει
αἰσῶν.

An.

Aurora tertiam diei partem sibi vendicat.

quum natura nempe elaborando nutrimento non amplius intenta, animum ab aliis cogitationibus vacuum præstat; & ingenii vigor novas per quietem vires collegit. Quod ipsum quoque de horis cœnæ tempus antecedentibus statuendum est; nisi quod graviora ac maxime seria studia in horas matutinas optime dispensantur; leviora vero, & tantam animi contentionem non exigentia, pomeridianis commodissime dividuntur. His adjungatur atque interponatur lectionum publicarum, atque aliorum exercitiorum Academicorum diligens observatio. Non tantum ut virorum Eruditorum laboribus fruatur Studiosus, & exemplar studiorum privatorum ex illis sibi desumat; sed quia audita quoque quam lecta magis animo hærent, & hæc suavis alternatio animum doctrine ac sapientiæ studiosum minus fatigat. Nec vero Professoribus facultatis suæ, nonnunquam latus claudere, aut consulendo, ac conferendo, si qui scrupuli hærent, molestus esse metuat; modo id in tempore & sine pertinacia faciat adolescens: quia

L 5

nihil

nihil iis gratius evenire potest aut debet, quam si animum discendi cupidum in juventute perspiciant, ac lumen de lumine suo iisdem possint accendere. Tempus prandio aut cœnæ proxime succedens, honestæ recreationi aut eruditæ confabulationi, aut sedatæ ambulationi, aliisque mitioribus exercitiis impendi valetudo suadet. Lucubrationes autem nocturnas, quibus corpus gravatur & animus hebescit, morosis potius ac Saturninis ingeniis, quam vividis & ad res gerendas natis relinquendas judicant, qui earum incommoda cum damno suo sunt experti. Si quid tamen memorię infigendum est, id exiguo ante somnum intervallo, magno cum fructu relegitur, & una cum ipsa corporis quiete, animo ab aliis curis vacuo de nocte imbibendum committitur, ut sub proximam auroram, tanquam ex fida custodia, inde eo promptius repetatur. Temporis convenienti dispensatione sic semel instituta, reliquum est ut modum atque ordinem, quem in scientiis aut artibus addiscendis servandum arbitramur, paucis exponamus. Ordo autem ille consistit vel in consecutione scientiarum ac rerum
quæ

quæ sibi mutuo inserviunt, vel in ipsa authorum unius alicujus scientiæ aut facultatis electione, ac lectione. Linguarum atque artium organicarum notitiam, studioso nostro ex ludis literariis in Academias inferre, non ex iisdem primum petere par est; quemadmodum & reliquarum quoque Philosophicarum scientiarum fundamenta. Aut si quid horum ibi neglectum, ex privata potius Magistrorum disciplina, quam publica institutione ea sunt supplenda. Academia earum prima rudimenta vix tradit, sed majorem cultum ac perfectionem iis addit. Hoc unum monendi hic sunt adolescentes, ne in disputatione de ipsis præceptis, aut aliis non magni momenti rebus, quæ nullum extra Scholas usum habent, nimium temporis insument; sed solida earum scientia instructi ad ipsas facultates (ut vocant) mature transeant. *Nam de illis nemo dubitabit quin operose nihil agant, qui in questionum inutilium studiis versantur.* Græcorum iste morbus olim fuit, teste Seneca; utinam ne & Christianos invasisset inane studium supervacua discendi! Ars enim longa & vita brevis; ac paucis, ut in omnibus excellent, est

De Brevit. Vita.

est concessum. Neque propterea patrocinamur illis, qui uno aut altero auctore percepto, atque, Academiis vix à limine salutatis, statim se facultatis alicujus Magistros profitentur: & omnis elegantioris doctrinæ imperiti ac vacui, cum scientia aliqua vix dimidiato percepta, meram barbariem in usum suæ artis denno introducunt. Avorum nostrorum memoria hoc monstrum ex Rebuspublicis Christianis vix magno labore exterminatum fuit; videant eruditionis veræ alumni, ne sua culpa ac festinatione obsoletam barbariem in easdem reducant. Quando ergo supervacuorum laborem dissuademus, non idcirco elegantium autorum lectionem improbamus, aut variarum rerum eruditionem: quæ singulis facultatibus ac vitæ generibus ornamento, & maximo adjumento sunt. Imo etiam dum facultatibus ipsis studetur, ad alios Literatos scriptores nonnunquam divertere nō tantum jucundum, sed utile quoque Studiosis: quia mens hac varietate nonnunquam reficienda est, quæ alioquin in uno nimium defixa torpescit, aut fatigatur: & tum commodissime Literarum quoq; usum perspicit,

spicit, quando in rerum seriarum indagacione, ac contemplacione versatur. Theologia autem, Iurisprudentia, Medicina, aut vita denique Politica & Literata, studiorum nostrorum præcipue hic scopus est; in eum hic potissimum collimandum. Eligantur in hunc ergo autores optimi ac laudatissimi, inprimis qui plurimis, doctissimisque probati sunt, & vetustatem tulerunt: quorum iudicium à singularum facultatum vel mutis vel vivis Magistris cognoscant earum candidati. Ex iis primo compendium aliquod sibi proponant, in quo totius scientiæ aut artis compages ac structura simul menti repræsentetur. Inde demum ad eos qui vel eadem fusius atque exactius pertractant, vel de singulis scientiæ illius partibus tractatus uberiores conscribere: ut quæ compendiose antea cognita sunt, tota amplitudine sua postea pateant. Quæadmodum enim qui aulæum aut picturam aliquam penitus cupit cognoscere, totam primo imaginem ac textum ejus, atque omnium partium inter se connexum ac proportionem lustrare solet, postea vero singularium partium decus atque artificium; sic etiam in scientiæ

scientiæ atque artis alicujus plena comprehensione fieri consentaneum est. Neq; arbitretur adolescens se in compendio tali ediscendo frustraneam operam ponere, quia in ampliori earum rerum tractatione eorundem forte fit repetitio. Nam scientiæ aut artis alicujus præcipua fundamenta non semel sed iterum atque iterum inculcanda sunt, ut animo hæreant: quia tantum quisq; tenet quantum meminit; & nunquam singularium partium usus, aut dignitas, eo quo par est modo comprehendetur, nisi quomodo cum reliquis cohereant, & quem ad se mutuo respectum partes habeant, ante omnia sit perspectum. Hoc fundamento jam semel & firmiter jacto, tum se in aliorum ejusdem generis librorum campum liberius imittat noster studiosus, quia quo unumquodque referri debeat rectius capiet. Interim tamen ut Senecæ verba & præcepta vobis reponam, il-

Epist. 2. lud videat adolescens, ne ista lectio multorum authorum, & omnis generis voluminum habeat aliquid vagum & instabile: certis ingenis immorari, & innutriri oportet, si velis aliquid trahere quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est

est qui ubique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias; idem accidat necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim & properanter transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil eque sanitatē impedit, quam remedium crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebro medicamenta tentantur. Non convalescit planta, que saepe transfertur. Nihil tam utile est, quod in transitu proficit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, sat est habere quantum legas. Sed modo hunc librum evolvere volo, modo illum. Fastidientis stomachi est multa degustare, quae ubi varia sunt & diversa, inquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege, & si quando ad alios divertere libuerit, ad priores redi. Hoc igitur viri hujus docti ac sapientis monitum, animis quoque nostris altius infigamus, atque audiendo, meditando, disputando, scribendo, conferendo sive cum superioribus, sive cum æqualibus, eorum authorum sententias nobis fami-

fami-

familiares reddamus, qui ab omni auro
in singulis scientiis, ac facultatibus pal-
mam tulerunt, aut nostro auro à viris
præstantissimis semper cæteris præpo-
siti sunt: in reliquis ut hospes aut ex-
plorator versetur adolescens, in his ut
mansor & inquilinus. Nam,

Ὁ χεῖσι μὲν εἰδώς, ἔχ' ὁ πολλὸν εἰδώς, σο-
φός.

*Qui fructuosa, non qui multa scit,
sapit.*

Quemadmodum ergo apes certis fere
campis insident, quos identidem repe-
tunt; cæteros vero non inanes aut sine
fructu transvolant, sed flores hinc inde
collectos ac decerptos in alvearia quo-
que sua deferunt, & certis distincta cel-
lulis disponunt; sic & ex aliorum au-
torum lectione sua quoque adversaria
augeant Studiosi, & ea quæ inter cætera
eminent, aut usum insigniorem con-
iunctum habent, in suas quoque sedes
ac locos digerant; ut ea, tanquam ex
Thesaurio aliquo, quando opus erit,
in usus suos depromant. Alioquin qui
semper legunt, nihilque inde eligunt
aut colligunt, perinde faciunt, ut illi,
qui multarum regionum oras radunt,
& urbes præternavigant, sed nullum
alium

alium inde fructum referunt, nisi quod se eas vidisse possint memorare.

Hæc sunt, nobiliss. atque ornatiss. Iuvenes, spes Ecclesiæ, & Reip. quæ de vestro officio vobis proponenda habui. Vestrum est ea serio apud animum vestrum expendere, & ad usus vestros applicare. Vobis hic proprie, non nobis, seritur aut metitur; nisi quod magnum operæ pretium nos consecutos fore arbitrabimur, si Patriæ multos bonos cives, Ecclesiæ fidos atque eruditos Pastores, & Reip. prudentes Rectores ac Medicos ex hoc Reip. atque Ecclesiæ Seminario possimus sufficere. Deus optimus maximus hoc ipsum, quod hactenus verbis suafimus, per Spiritum suum animis vestris plene persuadeat. Quod ex animo voveo atque opto.
D I X I.

F I N I S.

H Y M -

HVMNVS AD DEVM,
OB RESTITVTIONEM
omnium rerum per adventum Veris.

Vix roseos astrorum ignes sub luce corusca
Presserat exoriens tremulis ex aquoris undis
Prævia lucifero mater Matuta diei,
Cum mihi vernantis Zephyri vegetabilis aura
Dispulit irriguum per membra resecta soporem,
Elicuitque thoro. Video clementis Olympi
Temperiem, adstrictos hyemis torpore vigores
Solvier igne novo cali, sæcundaque rerum
Semina e gremia terræ matris in auras
Exciri, campos humiles atque obsita dumis
Culmina fronde sua, viridique umbrescere amictu.
Adspicio varias circum supraque volucres
Mulcentes tenuem liquidis concentibus æthram.
En igitur, quid agam? dum cuncta vigore repleta
Gratantur reduci Phæbo, dumque omnia mundi
Instaurata nova gaudent virtute, ego solus
Torpebo, & veterem sub corde fovebo veternum?
Qui solus sublimis eo, sublimia mentis
Lumina spectandus his sortior. Haud ita: segnes
Ergo rumpo moras, juvat evasisse latebras
Tectorum, & nitido mentem oblectare sereno.
Cali auras haurire juvat, propiusque parentis
Natura lustrare sinus. Sed quisnam ea fando
Singula commemoret, quæ divite copia cornu
Fundebat. Primum dextra de parte renidens
Caruleis distincta notis tentoria Phæbus
Egreditur, rutilasque comas mortalibus agris
Dividit. extemplo quæ prata jacentia nubes
Vestierat, tenui surgens pellucida fumo,
Sese aperit, puramque fugax vanescit in æthram.
Iamque suus color est herbis, jam pendula passim
Roris

Roris gutta viret, gemmasque imitata nitentes
Illudit variis aduerso sole figuris.
Purius irrigui jam rura virentia rivi
Percurrunt, trepidique suo confinia mordent
Accubitu, vegetasque herbis poscentibus auras
Sufficiunt. Vitreo nec stagna liquentia vultu
Torpescunt. illic examina lubrica, pisces,
Exultim ducunt choreas, agilique natatis
Prævertunt celeres liquido sub gurgite visus.
Quæcis juvenum pellax muscoso in margine dextra
Fallaces fruit insidias: hic pronus in undas
Tortam nodosa suspendit arundine setam
Illicibus prætextam hamis; ille humida tendit
Lina, trahens varias damno majore ruinas.
Quis vero ætherei spacium diffusile campi
Transcat? Alituum pluma hic rutilante cohortes
Lucis inardescunt radiis, tremuloque volatu
Effingunt flexus alios, aliosque reflexus.
Pars secat auratis obliquo limite pennis
Aera; pars crebro alarum super ardua scandit
Nubila remigio, variis solata laborem
Gutturis arguti modulus; pars denique casto
Præcipiti tacitis tellurem adlabitur alis.
Arboris hac tenerum facili libramine ramum
Insilit; illa humili gaudet mage graminis umbra
Hæc sibi furtivum rostri molimine nidum
Suspendit, plexum fingens teretem atque resingens:
Illa sua Veneris jam plena caloribus ova
Fæta parit; mollique fovet connisa labore
Corporis: exclusi se alibi plumescere fetus
Mirantur: quos sollicita pietate revisens,
Vel querulos multo mater scrutata volatu
Escharum cibet illecebris, vel forte repertos
Si puer immitis nido detraxerit, æthram
Questibus immodicis, luctuque recente fatigat.
Ipsa etiam gremio tellus gavisâ patienti

Caestres

Celestes excepit opes, totosque per artus
Diffudit, vulnque hilari testata favorem
Ætheris, insolito sese ostentabat amictu.
Ac primum viridi sese tener hortulus umbra
Prodit, ubi varios vernalis Flora decores
Sparserat. hic fusco serpunt violaria cultus,
Candidaque enodi pubescunt lilia culmo:
Illic ipse sui marcens Narcissus amore,
Caruleum niveo vitiat discrimine fucum.
Quid referam natos alio sub sole, renatos
Sole alio; suetosque plagis surgentis Eoi
Ante, peregrinus adsuescere cultibus? Illinc
Æmulus augusti diadematis Imperialis
Flos rubet: hinc flavo primum contenta capillo
Adsuevit varios imitari arte colores
Tulipa; multiplicis sinuosa volumina texti
Pœonia stringebat apex; Irisque, videri
Quæ poterat, viridi sese occultabat amictu.
Quid referam varios induta rosaria cultus?
Quid florum varios habitus, variasque figuras
Commemorem? quos Flora parens celestibus auris
Fata tulit, Phœbique calor revocavit ad ortum.
Ac veluti pictis aulea animare figuris
Barbarica qui certus acu, primum ordine longo
Effigies tenui confusim ostendere ductu
Occipit, hinc varias paulatim educere formas:
Hæc tenui splendore notat, pleno igne magistra
Exprimit illa manu, dubiisque ea deprimunt umbris;
Inde minutatim varii sinuamina texti
Ditat opum pretioso auctu; jam serica necit
Tunicæ mentita crocum, calo inde sereno
Æmula; jam argenti fulgentia fila latent
Insinuat, ductique comas interplicat auri:
Donec ea in varios habitus, spirantiaque ora
Induit, augustæ regale ornamen in aula.
Talis erat terra varie florentis imago.

Hic

Hic Floralis honos tenera viridabat in herba,
Confuso prodens se habitu; pars inde fluentes
In nodum collecta sinus, distincta videri
Caperat, externo meditans discrimina ductu;
Pars variis apu em rimis effracta virentem
Indicat inclusumque decus, seseque tumentem
Non capiens, vacuas erumpit aperta sub auras,
Effusasque expromit opes, exponit honores.
Quid vero Medicas stirpes, Phœbique potentes
Herbarum enumerem fœtus? quos rore recenti
Imbuerat caeleste iubar. quid odore benigno
Fragrantes, olerumq; comas? quas sponte per agros
Dissevit Natura parens, variisve coacta
Artibus humanos genuit clementer in usus.
Quid referam arborei generis plantaria; vel que
Infœcunda solo surgunt, sed fortia; vel que
Spe fructus avidum lactant fœcunda colonum?
Hæc frondis solius honos, flore illa comata
Tunico, variis passim decorabat amictus.
His tenuis gummi fluit internodia circum
Lachryma, & albens scintillam effulgurat ignis,
Aut viridi musto cortex obducitur. illis
Pura superficies cultiorum prodit amores
Incisos, crescuntque libro crescente. Nec inde
Prætereo letos cerealia dona per agros,
Iugeribus dimensa suis; ubi mæsis in herba
Lactenti beat agricolam, vel firmior horret
Culmus, & è viridi teneram meditatatur aristam
Prodere folliculo, vel florem induta recentem
Æthereum blande circum diffundit odorem.
Quid vero pecudum, quid luxuriantia campis
Agmina tarda bouum, qua moribus obvia tondent
Gramina? quid capreis, aut ubera laxa iuvençis
Commemorem? vel mane vigil qua lata laborum
Rustica siccat primum surgentis Eoi
Ad radios, niveo referens spumantia lacte
Cymbia,

Cymbia, vel matrum quæ corpora pendulus hæc dæus
Mulserat, adsueto testatus gaudia lusu.
Sic agiles ergo huc oculus sic volvimus illuc.
Qualis se vitreo speculi miratur in orbe
Virgo decens, jam flauentis discrimina cinni
Obstupet, & flavum pulchre redimentia cinnam
Flamea, iam furtim teneras jaculantia flammæ
Lumina luminibus tacitis obit, inque genarum
Orbibus errantem gaudet candore ruborem.
Nec vidisse semel satis est; velit usque tueri
Exanimi vultus nunquam satiabilis umbra.
Næ mentem feriat pensi melioris imago.
Talis ego, varias varia sub imagine rerum
Natura iurgentis opes dum lustro, stupentique
Obutu defixus eo, cupiam usque morari;
Næ revocet natura auctor, mentemque sibi ipse
Postulet, irato tam longa silentia vultu.
Ergo age mens, age lingua, haud invidiosa Parentis
In laudes exurge tui, rerumque satori
Solve suos vocis modulo incunctanter honores.
Tu Pater es cui laus omnis, cui gloria soli
Debetur, tu in Trino unus, tu Trinus in uno,
Lucis inaccessa circum fulgentis abyssò
Cingeris, in te habitans, in te omnia circumplexus.
Principium sine fine Pater, genitura perennis
Æterni Patris sapientia, nexus utrumque
Suave ligans æquævus Amor, Amor ortus utroque.
Tu Deus æterno mentem devinctus amore
Rupisti æternas tenebras, confinia lucis
Iunxisti: tu templa isthac diffusilis æthræ
Fornicis in morem circumcamerata, perenni
Lege ligas, denos implectens orbibus orbes.
Quorum qui decimus, supero discrimina seculo
Ponit: ubi caelestum acies caelestibus alis
Authorem circumvolitant, gens sancta, sacrisque
Promta ministeriis, nostroque exercita mundo.

Tu

Tu nitidis stellarum oculus, tu fœdera solis
Lunæque globo statuis: tibi militat uni
Suavibus obsequiis chorus astricus omnis Olympi.
Tu liquidos ætheræ tractus, atque æeris alti
Fœcunda virtute reple; tu quicquid in orbe
Miramur, quicquid cæca ignoratio Sorti
Affingit, quicquid male-sana scientia matri
Natura, tu solus agis; tu solus ab alto
Obtendis tennes sinuosis nubibus auras,
Indigaque exsaturas pluviis genialibus arva.
Tu solus premis Æolios & promissos alumnos:
Imbricator tibi stat Boreas; tibi pura Favoni
Aura fluit; tu marmoreis è fluctibus undas
Fœtorum laticum secreta per intima terræ
Sursum agis; æthereos haustus, igneosque vigores
Omnibus implicuisti unus. jamque insita rebus
Principia idem unus refoves: hinc divite cornu
Fundit opes varias te proliciente sub auras
Terra parens; rursus te destituente recondit.
Hinc variae species animorum animantibus; illinc
Concipiunt alios diverso tempore motus,
Quæque secant liquidum rutilantibus æthera pennis;
Quæque per herbosas carpentes gramina campos
Luxuriant; quæque adsuetæ ferioribus ausis
Venatu invigilant, latebrisque vagantur opertis;
Quæque profunda cavis sulcantes æquora pinnis,
Ingeminant varios liquido sub marmore lapsus.
Nos igitur, quorum divina faventia mentes
Igniculo accendit sacro intellectilis aura,
Te solum rerum dominum, rerumque Parentem
Laudibus evchimus; te Majestate verendum
Supplice adoramus vultu, virtute potentem
Ausis humiles tremimus, factis sapiente stupendum
Miramur mente attoniti, bonitate benignum
Devoti cordis sincero ardemus amore.
Tu vero, qui nos Stygiis è faucibus Orci

Lucta-

Luctatus cum morte rapis, qui Calica nobis
Templa aperis, pura sacrati flaminis unda
Elue concretas infecto è pectore labes.
Pelle animo tenebras; ut sic super astra choreas
Inter Olympiacas, sincera luce vigentes
Usurpent oculi mentis tua Numina, corque
Nectareis plenum succis te spiret, & unum
Vnice amet, totique adeo sine sine fruamur
Letitia, cui nulli oculi, nullum alite vento
Acrius ingenii sese insinuavit acumen.
Tum demum certatim alacres, digneque canemus
Laudum animo juges indeficiente tonores.

FINIS.

THEOD.

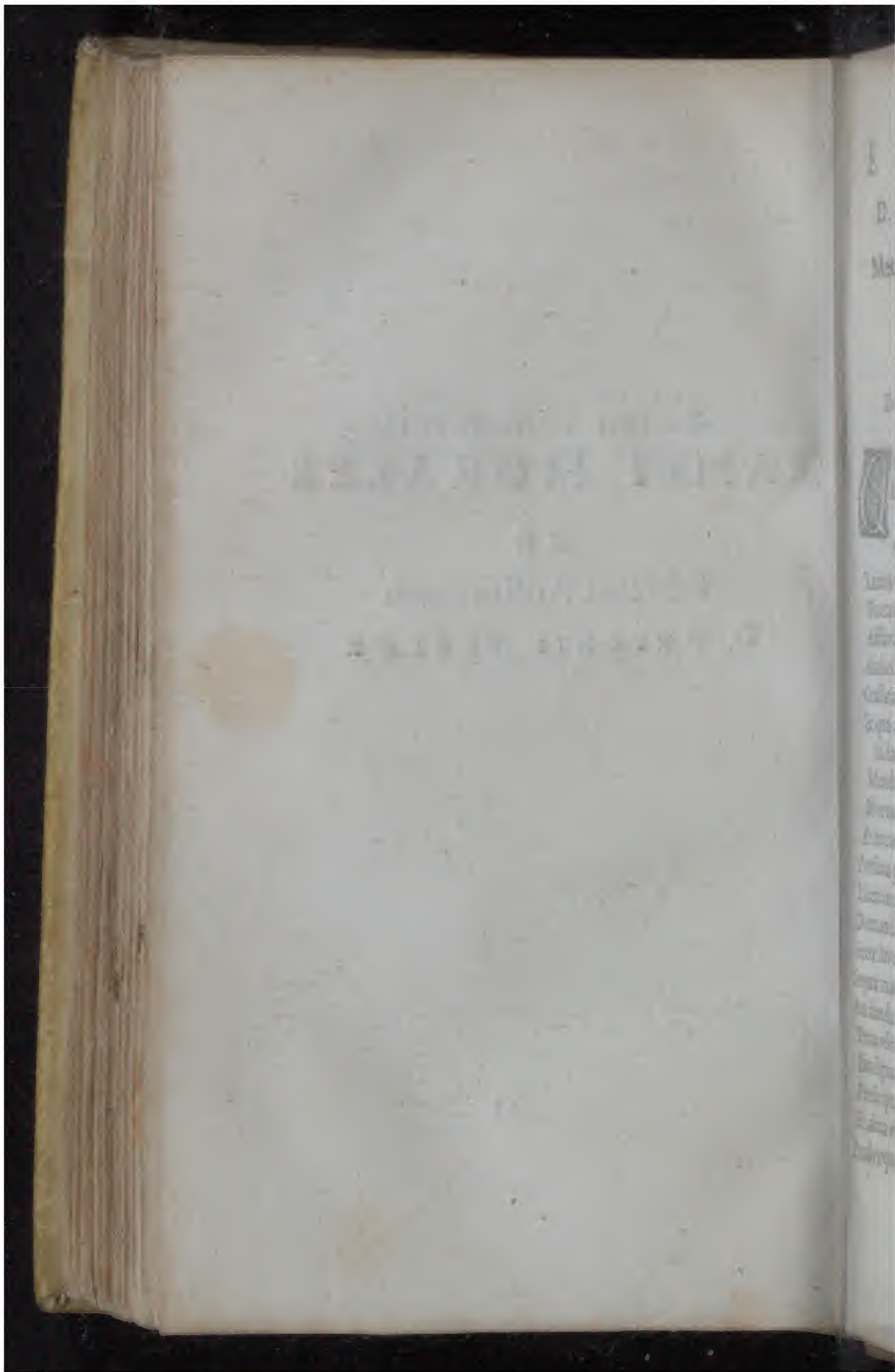
THEOD. SCHREVELII
I AMBI MORALES

AD

Ethicam Aristoteleam

D. ANTONII VVALÆI.

M



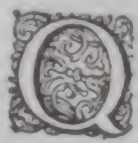
E T H I C A

D. ANTONII VVALÆI

Metaphrasi Poëtica Iambici car-
minis adumbrata.

Authore

D. THEOD. SCHREVELIO.



QVÆ Parca dira? virgo quæ Cocytia?
Aut facta monstris Eumenis nocen-
ribus
Caliginoso Ditis inferni specu
Laxata pridem? Noctis atræ filia
Potens Echidnis, sæviorque Erinnyde
Afflavit orbem? Solis infecit diem?
Audaciæque tristis incendit facem?
Grassata late, quaque Phœbus occidit,
Et qua resurgens lucidum extollit caput.
In damna præceps fertur humanū genus,
Mundus fatiscit, omnia in pejus ruunt,
Mortaliumque pectori infedit furor;
Et succus atræ pestilens loliginis.
Profana plebes, contumax puertia,
Licentiæque, ludicrisque dedita:
Domanda nulli spiritus altos gerit
Ferox luventa, cerea ad quodvis nefas,
Sequax malorum, quæ voluptas imperat,
Aut blanda jussit Cypris, aut potens Amor:
Pietas re frixit, impiorum factio
Iam signa tollit, fugit è terris Themis
Proscripta mundo, regnat infandum scelus,
Et alma virtus cœpit (heu) contemptui,
Probroque haberi, venditur pretio decus;

*Authoris
querela
de corru-
ptis sacu-
li mori-
bus.*

M 2

Excessit

I A M B I

Excessit orbe candor, & decens pudor:
 Pecuniarum Luxus ingens belluo,
 Decoctor æris, otioque marcidus
 Cæcam juventam traxit in calles suos:
 Et docta Circe vertere in sues viros
 Potens, venenis robur enervat suis.
 Tum vitia quævis, fastus, & mores mali
 Crevere, pravo sæculi commercio.

Philoso- Non hæc Machaon doctus, aut Cous senex,
phiam Curabit ægri pectoris contagia:
mederi Cultura mentis, artium Sophie parens
animis, Donata cælo, pignus & munus Dei;
eam verã Vitæ magistra, prima virtutum comes
animorũ Feret medelam, restitutrix roboris,
medici- Solatiumque Socratis Scholæ dabunt;
nam. Qui disciplinas evocatas cælitus
Moralis Deduxit astris, & receptas urbibus
Philoso- Morum magister intulit Penatibus:
phia au- Cives coëgit, posterosque Cecropis
thor So- Præcepta vitæ discere, & verum decus,
crates. Beatiores & deinceps vivere.

Et quæ secuta nomina Actæum senem,
 Speusippus acer, Crantor, & princeps Plato;
 Et illa stirps Asclepia, & dium genus,
 Machaonisque creditus verus nepos,
 Iubar Stagiræ, sæculi miraculum,
 Feret levamen ulceri Chironio;
 Et tollet omne quidquid in vita mali,
 Morumque tradet regulas recti arbiter:

Nam quid repugnãs, quidve Naturæ placēs,
 Collegit unus, imbuens natum pater;
Ethica Eudemiumque Theseum datum sibi:
rist. Nico- Quæ norma recti, quod sit extremum boni,
machica Et hinc, & inde limites justî dati
& Eude- A quo, bonoque, quodque Virtutis decus.
mia. Hæc cuncta lege carminis comprehendere

Præ.

M O R A L E S.

Præcepta, virtus suavit, atque ardens amor:

Favete Musæ, tuque Musarum pater

Apollo, vatis orsa vocalis juva.

*Invoca-
tio.*

Sed ne vagemur, disciplina Socratis

Moralis illa, quæ vocatur Ethicæ,

Determinanda finibus primum suis,

Hæc actionum, & praxios scientia est,

Non nuda rerum notio, sed quatenus

Fines honesti respicit felix homo.

Objecta quippe non inertis Ethicæ

Sunt actiones, quas honestas præcipit,

Et alma virtus sueta rectum tradere.

*Philoso-
phicæ mo-
ralis de-
finitio.*

Tag. 13.

Divisa justis partibus Scientia

Nec uniformis, vita moralis duplex.

Diffusa late quodlibet tractat prior

Genus actionum: proxima objectis sibi

Intenta certis, respicit verum bonum.

Verum ut sequamur ordinem tritum magis

Scientiis, virtutibusque præcticis,

Præcepta primum pauca de summo bono,

Dein media tradam, sumpta virtutû choro,

Et quæ ad supremû læta perducunt bonum.

*Philoso-
phicæ mo-
ralis di-
visio. pag.*

15.

Apex salutis, quoque nec majus bonum

Homines fatemur, dicitur Felicitas,

Beatitudo, quæ recoctis mentibus

Æquare dia possit humanum genus.

Sed quis sit ille terminus summi boni

Cælo locandus, numinique proximus,

Mens bruta nescit, hæret obtutu stupens.

*Felicitas
& Beati-
tudinis
summû
bonum.
pag. 20.*

Vulgus profanum querit in bonis bonum,

Solos beatos dictitans ter, & quater,

Qui multa possunt, quiq; multa possident,

Atque invidendas regibus gazas tenent,

Quas aut superbo dives auri gurgite

Eructat Hermus, aurifer volvit Tagus,

Pulcherve Ganges, quasque sub terris opes.

*Vulgi o-
pinio de
summo
bono. pag.
23. 24.*

Erebo repostas fodit intactas Iber.

*Politico-
rū opinio.
pag. 24.*

Sunt qui perenni gloriæ magis student,
Arabumque gazis, præferunt famæ decus,
Pulchrumque credunt omnium præconiis
Per ora ferri, tollere ad cælum caput:
Et quem perurit gloriæ major sitis,
In dignitate collocat summum bonum,
Miratus ostrum, & purpuram latæ togæ;
Trabeas rigentes aureo subtemine
Stupet; triumphos, laureamque somniant;
Solum curule ponit in bonis ebur.

*Epicu-
reorū de
summo
bono opi-
nio. pag.
26.*

Neocle nato, cæteris & affeclis,
Placuit voluptas sola & indolentia
Mæroris expers, seu voluptas corporis,
Seu mentis ista fuerit, intactum volo.
Damnatus error, vindicata veritas,
Olim Sophorum calculis justis datis.

*Philoso-
phorum
cōmunis
opinio.
pag. 29.*

Communis ista, & sanior sententia,
Virtute summum docta metiri bonum:
In hoc Sophorum tota consensit cohors,
In hoc Lycea, Stoa consensit bonum,
Nec non Platonis Cæcropi umbrosæ scholæ.

*Virum
summum
bonum in
actione
sit, an in
habitu,
quæritur
pag. 30.*

Resultat ex his quæstio, sed nobilis,
Vtrum supremum maximumq; sit bonum,
Virtutis habitus, an sit ejus actio?
Hinc Stoa certat, & scholæ Zenoniæ,
Illinc Lycea; salva cuique autoritas,
Ratioque constat, veritatis regula,
Si segregata partium divortio,
Vnita demus, stante semper copula.

*Bona ex-
terna quo
loco ha-
benda.
pag. 33.*

Sed quæ feremus corporis tandem bona?
Distincta recto, robur, & formæ decus,
Fortuna quæ vel blanda largitur bona,
Census, honores, stemmata, atq; opes Midæ,
Contemnit ista porticus Zenonia,
Placent alumno, quem Stagira sustulit,
Atque

M O R A L E S.

Atque expetenda vera contendit bonas;
 Illustriorem quod dedere gloriam.

Accedit illud, quod comes summi boni *Platonis*
 Suavis voluptas sit, beatis mentibus: *opinio, &*
 Verum Platonis altius sese levat *Idea. pag.*
 Mens dia magni, collocans summum bonum *42.*
 In visione numinis, quod est Deus;
 Pulchrasque Ideas mente concepit Plato.

Felicitatem pandimus finem boni: *Media*
 Media supersunt; proxima ad metam est via *ad sum-*
 Aut ipsa virtus, sive virtutum chorus. *um bo-*
 Quae digna sedes? quodve subjectum capax *num vir-*
 Virtutis almae? Quod sit objectum? cui *tutes.*
 Intenta virtus? Quique Naturae decor? *pag. 44.*
 Quaeenda porro. deinde virtutum notae,
 Et singularum non tacenda nomina.

Regina virtus Mentis in sacratio, *Anima,*
 Animaeque in arce tota majestas nitet, *subjectum*
 Cum Mente regnat, cumque parte principis: *virtutum,*
 Intus malorum quidquid est Affectuum *affectibus*
 Subesse cogit, efferos motus domat, *imperat.*
 Metum repellit, spemque vel castam fovet: *pag. 45.*

Sanat dolores, ponit irato modum;
 Et quod voluptas suscitavit gaudium
 In mente claudit, & silentio premit:
 Cupidinumque tollit impetus leves,
 Et leniores, atque ferventes nimis,
 Quos Hellas audax proprie vocat *παισι.*

Iam quae bonarum causa virtutum efficax,
 Non una mens est omnibus. Causa senex *Virtutum*
 Pater medentum, & natio Galenica, *quae cau-*
 Virtutis esse proximam causam volunt *sa effici-*
 Bene temperatum corpus, & plenum salis. *entes.*
 At Stoicorum secta, naturae magis *pag. 64.*
 Tribuenda censet prima recti semina. *Medicorum*
 Natus Stagira, principes causas facit, *sententia.*
pag. 58.
Stoicorum
sententia.
pag. 59.

I A M B I

*Aristote-
lis sentē-
tia. p.61.* Studiumque longum, & actiones perpetuās
Et comparari summa virtutum putat
Crebro laboris usu, & assuetudine.
Nec vanajactant, quotquot acceptū ferunt
Morum profectum litterarum cultibus:
Didicisse quippe litteras fideliter,
Mollire mores credidit Naso feros.

*Virtutis
accurata
definitio.
p.69.70.* His ventilatis, colligi rectè potest
Quod alma virtus habitus, & electio est,
Medio repōsta, quaque vel nos respicit,
Vel metienda mente prudentis viri.
Verum ista quid vult pertinax *ἄρσινεως?*
Electio libera quidvis agit.

*Huc refe-
renda
Sponta-
neum &
Invitum.
pag.83.* Coacta virtus nomen amittit suum,
Ἀρσινεὺν τε damnat, ut quodvis malum;
Seu sponte fiat, seu per oscitantiam.
Natura Morum Practicæque essentia
Virtutis ista est, Phœbe conatus juva
Favens Iambis, donec ad finem manu
Et umbilicum cuncta perducam suum.

*Ethica
particu-
laris di-
visio in
Dianoe-
ticam &
Ethicam.
pag.108.* Morata virtus nobili scientiæ
Subjecta, rursus sedibus distat suis:
Vni voluntas, imperusque Affectuum
Concessa sedes; alteri vis ignea
Intelligendi, mentis integræ vigor.
In membra rursus more commendabilis
Divisa virtus, partium distat gradu:
Vna inchoata, & Semivirtus dicitur,
At plena virtus altera, & perfectior.

*Virtus a-
lia In-
choata,
Perfecta
alia. pag.
108.109.* Nam sive rectos pectori immisit satus,
Bonæque mentis semina ex ortu dedit,
Diæque parvas subdidit menti faces
Natura sollers, semper augmento tamen
Intenta virtus, respicit majus bonum.
Verum inchoatas primitus, dein cæteras
Perfectiores prosequemur ordine,

Quan.

M O R A L E S.

Quantum licebit lege servata metri.

Hic Semivirtus prima, Continentia est,
Sedemque jure principem sibi vendicat:
Hæc quod decorū quodq; sit rectum capit,
Motus rebelles, & cupidinum feros,
Laborioso prævalens certamine,
Retundit ictus, fortis & tandem domat.
Sed Continenti Incontinens opponitur,
Qui concupitis vincitur facillime:
Ratio repugnat, non repugnat impotens:
Sed sponte cedit, victus indulget sibi:
Eoque differt Temperante Continens,
Quod ille motus, impetusque affectuum,
Libidinumque frænet impotentiam,
Nulla laborans ardui molestia.

*Semivir-
tutes. p.
108. 109.
110. 111.
Continen-
tia, grac.
ἐγκρά-
τια. pag.
111.*

Tales Pericles, Scipio recti tenax,
Xenocratesque, nuda quem risit Phryne.

Hinc Semivirtus altera est Tolerantia,
Quæ dura patitur, & dolenda sustinet,
Suffert dolores, bilis intus æstuat:
Ratio repugnat mentis impotentia.
Moderatur iram, nec dolori succuba,
Nec mollis audit destituta robore.

*Toleran-
tia, γρα-
τερια.
pag. 112.*

Laudatus olim callus Actæi senis,
Pompeius ingens, Codrus, & magnus Cato:
Et vindicanda oblivii rubigine
Intaminata Reguli constantia.

Nec Semivirtus est silenda tertia,
Submissa Peitho. mentis hæc affectio est
Morata recte, quæ potentioribus,
Atque eruditis audiens dicto venit,
Libensque paret, recta cum mens imperat;
Et cæterarum norma virtutum cluit;
Felicитatis alma ducit ad viam.

*Obedien-
tia. pag.
113.*

Perfecta virtus, lecta virtutum cohors,
In alta tendit, Cælitum spectans domos,

*Perfectæ
Virtutes.
pag. 114.*

I A M B I

Beatiorē quærit in cœlis locum.
Pertæsa terras, astra felix cogitat,
Erecta sursum vertice in cœlum dato.

Fortitudo Has inter agmen ducit invicta manu
ἀνδρία. Virile robur, quæque virtus mascula,
pag. 116. Audax virago, præliisque interrita;
Non in lacertis viribusque corporis,
Quales leonum, collocat fiduciam,
Sed mente forti sufferens quævis mala,

Objectum Compescit iram, spiritus mares domat.
Fortitu- Acres dolores concoquit victrix sui.
dinis in- Nec extimescens pallida formidine,
ternū & Periculorum commovetur turbine:
externū. Quæ ferre honestū censet, & pulchrū mori:
pag. 117. Et turpe credit non subire vulnera,
Belli tumultu si laboret patria.

Extrema Tamen furentes impetus audacia
Fortitu- Ratione frænata, sicut & timidos fugit,
dinis pag. Et deserentes signa condemnat, metu.
118. Virtute clari, & militari gloria,
Et Tullus audax, Cocles in Thybrim datus,
Siciniusque, torque clarus Manlius,
Et Theramenes Critiæ bibens suo:
Ad astra clarum fama Marcellum tulit,
Leonidemque, Sparta quem fortem dedit.

Temperã- Rursum secunda sede Temperantia est,
ria, σω- Moderata virtus, quæ decenter appetit,
Φροσύνη, Fugitque cauta, quæ voluptas blandula,
quid? Et melle fragrans sensibus subjecerit.
pag. 125. Lascivientes luminum regit faces,
Objectum Et audiendis ludicris ponit modum:
voluptas Ad hæc odorum cinnamique copiam,
sensuum. (Quam vel Sabæus legit aut felix Arabs)
pag. 127. Luxumque damnat: helluones improbat,
Et ventricosos ebriis scribit dicam:
Solos beatos sobrios vitæ putat:

Tactum

M O R A L E S.

Tactum gubernat, quem Cupido fervidus,
Aut nuda suasit Cypris, aut decens Venus.

Extremities hinc, & hinc, Intemperans,
Stuporque sensus, brutaque insensatio.

Frugi Lycurgus Spartiata nobilis,
Frugi Pericles, Socrates parca dapis:

Ponti tyrannus stabat inter prandia;
Demetriique nota sunt jejunia;

Zenone nullus temperantior tamen.

*Extrema
Tēperan-
tia. pag.
127. 128.*

Perfecta virtus tertia est, quæ Largitas
Vulgo togatis dictitata gentibus:

Est rectitudo, quæ pecuniis præest,
Quas vel decenter erogat, vel accipit,
Semperq; honestum respicit quovis modo.

Virtutis ejus *χρήματα* objectum, atque opes
Nulli invidendas, quas libenter collocat

Doloris expers; cogitat quantum satis,
Quibusque donet, & locet quo tempore.

Extrema sunt *ἀσώπια*, ac tenacitas
Intenta lucro, sordibusque dedita.

Vespasiani nota Liberalitas,
Antoniique, & Gratiani Cæsarum;

Vatumque summus æstimator Cilnius,
Et eruditi pulveris Constantius:

Sed largitate præstitit cunctis Cimon,
Qui multa amicis, pauperi, servis dedit.

*Liberali-
tas, ἐ-
λευθε-
ριότης,
quid?
pag. 129.*

*Objectum
Liberali-
tatis. pag.
129.*

*Extrema
Liberali-
tatis. pag.
131.*

Cognata virtus sumptibus gaudet magis,
Et magna spectat, Attali famam studet

Æquare factis, quærit in summis decus,
Æterna volvit, & secunda marmora,

Locat struendis Principum palatiis,
Templis columnas Africæ excisas jugis.

Monumenta regū, & Memphidos miracula
Æquanda Olympo, mente tota concipit.

Molitur arces, turribus cælum petit,
Theatra, portus, porticus Zenonias,

Metata.

*Magnifi-
centia,
μεγαλο-
πρέπεια.
pag. 133.*

I A M B I

Metata latis exstruit decempedis;
 Vulgare quidquid spernit, & pictas trabes
 Incendit auro, pingit æratas fores,
 Aulæa tollit, vasa signis horrida
 Abacis reponit, prandioque publico
 Donat clientes, sumptuum nunquam piget.

Extrema Contra decorum si quid horû omittitur,
sum Pu- Sumptusque fiant anxie, est Pusillitas:
fillitas, & Egrella fines aulico fastu tumens,
Ostentatio. Et unionum prodiga, ostentatio est;
pag. 134. lætantiaque non ferenda gloria.

Magna- Magnanima virtus, mentis arduæ bonû,
nimitas, Laudat secures, fascibusque ducitur,
μεγαλο- Intenta famæ, maximisque honoribus;
ψύχης. Quibus appetendis, & gerendis eligit
pag. 135. Id, quod decorum maxime, & laudabile,
 Contrariumque quod minus decet, fugit.

Objectum Objecta honores consularis purpuræ,
Magna- Privatioque laudis, & carentia.
nimita- Mens alta magni pectoris dignoscitur,
tis. p. 135. Quod sese honore quolibet dignum putet,
Magna- Votique compos, gaudium in sinu fovet,
nimita- Majora sperat, nec secundis tollitur
tis pro- Immota, spernit sortis alternæ vices:
pria quæ? Nihil stupendum deputat, magnum nihil,
pag. 135. His major ipsa; susque deque injurias,
 Calumniasque civium vanas habet,
 Secura recto: munus acceptum refert
 Majore semper lance, nunquam vincitur;
 Et candidatæ si petendus fascium
 Honos videtur, tardior venit gradu:
 Patiens repulsæ, summa semper appetens;
 Aperte amica, nemini parcit malo.
 Quæcunque sentit, libere pronuntiat;
 Constantiamque servat in vita gravem.
 Rursus recenset rarior laudes viri

Aman-

M O R A L E S.

Amantis æquum, sed silentio premit.
 Nec dente carpit livido famæ decus;
 Pericla vitat, nec subit vulgaria,
 Sed magna tantum, parca nec vitæ suæ.
 Exceffa virtus fulfit Albini ducis,
 Qui stratus inter militum strages datas,
 Trophæa volvit, hostiumque ancilia
 Refuscitato spiritu fixit Iovi.

Extremities hinc, & hinc pugnantium
 Sunt arrogantes, & pusilli pectoris:
 Illi secundis turgidi fastu tument,
 Et metiuntur purpura verum decus,
 Et magna spirant ebrii successibus:
 His mens pusilla, quæque nec norit sua,
 Dignique cum sint fascium summis bonis,
 Indignitatem semper incusant suam.

Cognata celsis mentibus Modestia est
 Submissa virtus, ambituque æquabilis;
 Non invidendis fascibus mitis studet:
 Ebur curule, purpuramque despicit,
 Humilisque laxæ syrma non trahit togæ,
 Contenta focco. Si quod obtigit decus,
 Et fama iusti nominis, premit sinu.
 Nunquam Modestus gaudio attollit caput,
 Compos honorum; nec negatis invidet,
 Doletque raptis: arrogat nihil sibi:
 Nec humiliore despicit quemquam loco,
 Suum tuetur, commodus silentio.

Extrema damnat, ambitus fastum levem,
 Cupidinemque non decentis gloriæ,
 Animumque nullis erigendum fascibus.

Manfueta virtus ponit irato modum,
 Facilisque flecti lacrymis Clementia,
 Sufflumen iræ, quando mens exorbitat.
 Hæc illa virtus, quæ facit mitescere
 Animos feroces, vim leonis insitam;

Ebul-

Magna-
 nimita-
 tis Extre-
 ma, μι-
 κροψύ-
 χια, pu-
 sillanimi-
 tas, &
 χαυνό-
 της, ar-
 rogantia.
 pag. 138.

Modestia
 σωφρο-
 σωνη.
 pag. 142.

Extrema
 Mode-
 stia, Φι-
 λοβημία,
 η̄ ἀφι-
 λοβημία.
 pag. 143.

Manfueta
 rudo &
 Clemen-
 tia, η̄ εὐ-
 οτης,
 quid sit?
 pag. 144.

I A M B I

Extrema Ebullienti sanguini imponit moras.
Clementia, & varia e- Nec damnat iram causa quam justam facit,
jus nomi- Quibusque oportet contumax irascitur,
na. In ex- Et turpe rursus credit irasci bonis.
cessu, Ira- Hac mente Cæsar victor, & potens sui,
eundia, Pepercit iræ cæteris clementior;
δεργιλία. Solatus hostes, juvit infestum sibi,
Implaca- Et ambientem Memmium fasces novos.
bilitas, Famosa Calvi scommata, & salsos jocos,
πιρογ- Nec non Catulli stigmatum diras notas
της. Excepit æqua mente, contempsit minas:
 Statuamque Syllæ, quam tumultus publicus
 Stravit, reponi jussit in suum decus.

Sævitia, Extremitatis nomina excessu latent,
χαλεπό- Nam bilis atræ copia, iracundia est,
της. pag. Et quæ dolorem concipit causam ob levem,
 146. Animosque ponens flectitur spatio brevi.
 Et rursus ira difficulter solvitur,
In defe- Quam sola justî temporis domat mora.
ctu, ἀορ- Sed sævientis pectoris major furor,
γισία, Quique obstinatus talionem cogitat,
Lenitas Animoque vulnus condit implacabili,
nimia, & Nec ponit æstum biliosi sanguinis,
Indulgē- Hostem priusquam vindicavit dextera.
tia. pag. Defectus autem Lenitas præpostera,
 147. Et Lenitati proxima Indulgentia,
Virtutes Damnosa cuivis, maxime Rectoribus,
in con- Reique quotquot publicæ clavum tenent:
versatio- Nam disciplinæ robur enervat merum,
ne civili, Scelerumque laxat omnium repagula
tres. In civitate non ferenda impunitas.
Affabili- Nec improbanda civium congressibus
tas, græce Humanitas, Veracitas, & Comitas,
διὰ τοσο- Quam Gratiarum conjugavit copula,
ηρηρία. Amica vitæ, & mutuo commercio,
 pag. 150. Sermonis illa Suada, & Eloquentia

Innata

M O R A L E S.

Innata labris, gestibusque humanitas,
Quæ quid decorum maxime in sermo-
nibus

Spektare gnara, spernit affatus leves,
Gnathonicosque, blandulosq; devovet
Morata gestus, tetricos semper nova
Morositate damnat extremo malo
Contentiosos bilis atræ filios.

Extrema;
blandus, &
adulator. pag.
151. moro-
sus, & con-
tentiosus. pag.

Secunda virtus veritatis arbitra,
Sinceritasq; candor, & nudum decus,
Et absque fuce, fictionis nescia,
Sermone, gestu, vestium velamine,
Omni que vita semper æqualis sibi.

152.
Veracitas, α-
λήθεια. pag.
152.

Sed veritati vanitas opponitur,
Mendaciumque, fraudq; consutis dolis,
Blandæq; linguæ fascino, & virus no-
Extremities veritatis; arrogans, (cēs.
Qui vana jactat, arte fumos venditans;
Et verisupellis; quique fallacem gerit
Sub corde vulpem, quique pectoris sinu

Veracitati op-
ponitur in ex-
cessu Arro-
gantia: in dese-
ctu εἰρωνεία.
pag. 153.

Aliud recondit, aliud ore jactitat;
Et doctus εἰρων fallere, & castus fide.

Comitas, δὲ
πραπιλία,
quid? p. 169.

Postrema virtus blanda conversatio
Urbanitasq; quæ facetiis studet, (est,
Salibusq; gaudet, quatenus decet virum

Recti tenacem, ludere atque uti jocos.
Requies laborum, pectoris solatium
Curis subacti, robur alternis redit.

Extrema, βω-
μολοχία,
scurrilitas, in
excessu; & Α-
χερότης, τυ-
sticitas, in
defectu. p. 161.

Verum in jocos hęc tenēda cautio est,
Ne vel profani, aut scenici risus sales,
Vel impudica effutiantur scommata.

Placent acuta ludicra, & multi salis:
Extrema peccant, vel joci scurrilitas,
Vel inficetæ, rusticæque fabulæ.

Verecundia,
αἰδώς, quid?
pag. 162.

Sed ne indecori in rebus, aut sermo-
nibus,

Quic-

I A M B I

Quicquã geratur, cõsciũs vetat Pudor.
Non ipsa virtus, fida virtutis comes,
Custosque honesti est, gemma morum
fulgurans.

Vitæ Magistra facta castigat mala:
Nec turpe quicquam suadet, aut patrat
scelus.

*Extrema; κρ-
βωπλῆξ, &
ἀναίσχυ-
70. p. 163.* Metuit pudendum dedecus, reatrix sui;
Infamiamque vitat, ut dirum nefas;
Duræque frontis odit impudentiam,
Pavidasq; mentes ponit extremo loco.

*Nemesis. pag.
163. 164.* Affectus alter moribus laudabilis,
Quæ justa turbat ira, & indignatio est,
Tumens dolore, bile perfundit jecur
Minax flagello fontico Rhamnusia,
Cum mête volvit immerentis præmia,
Dignos haberi laude Therfitas meros,
Et promoveri Lentulorum sanguinem,
Et posthaberi nata famæ nomina,
Meritisque claros, destitutos gloria.

*Extrema,
Φρόνσι, κρῆ
ἐπιχαίρει κρ-
κία. pag. 164.* Extrema Livor, & comes successuum
Felicioꝝ pessima Invidentia,
Malignitasque livida, & gaudens malis.

*Iustitia, δι-
καιοσύνη,
duplex; Uni-
versalis, Par-
ticularis. 165.* ASTRAEA restat, juris antistes sacri,
Iustique reatrix, pacis ac legum datrix,
Idea recti, legibus consentiens.
Natura Iusti, quaque se pandit Themis
Diffusa latè, partium in divortia
Abit bimembris: universe sumitur,
Specie deinde propria distinguitur.

* Sed universa sedis augustæ Themis,
Non una tantû, simplicisq; essentia est,
Sed tota virtus, quæque virtutes habet
Vel una cunctas pectoris sacrario.
*Virtutum E-
pitome. pag.
165.* Hæc summa virtus, quaque non majus
bonum.

In

M O R A L E S

In arce virtus hæc locanda Cœlitum,
Interque tantum pulchra virtutes nitet,
Quantum inter ignes prævium Solis jubar.

Hæc est volendi affectio, & constantia,
Quæ prompta semper, & parata jugiter
Ad res gerendas quælibet, justas tamen:
Hæc jus tuetur publicum, & privos lares,
Seu legis illud, sive Naturæ bonum;
Hæc æquitatis arbitra, & legum parens.

*Ad eam
pertinet
ἐπιεί-
κεια, æ-
quitas.
pag. 167.*

Species secunda est, quamq; commendat
Themis,

(est: *Iustitia*

Constans voluntas cuiq; dandi quod suum
Extrema cujus plus, minusve dicimus.
Medio locata luris est æqualitas:
Hinc inde iusti continetur terminis,
Ut nec minora, aut largiora conferat,
Meritique semper justa sit proportio.

*particu-
laris,
quid sit?
pag. 170.
Extrema.
pag. 171.*

Verum illa rursus partibus distat suis,
Distribuit una, corrigit sed altera;
Vtraque justa lance metitur bona.
In civitate, reque publica prior
Versatur æqua, præmia aut pœnas ferens:

*Iustitia
particu-
laris du-
plex. pag.
171.*

Tribuit merenti præmia, & pœnam malis:
Quæ robur ingens urbium dixit Solon,
Rerumque firma publicarum vincula.
Sed qualis ista partium proportio?

*Distri-
buitiva
iustitia.
pag. 171.*

Disjuncta, qualem judicat mensor soli.
Persona qualis, talis & collatio:
Proportione dona respondent viris,
Et munus omne metiendum honoribus,

*Ejus Pro-
portio.
pag. 172.*

Virtutibusque singulorum æqualiter.
Sic lex perennat, resque florent publicæ.
Iustitia vero quæ regit commercia,
Contractibusque civium præest bonis,
Mutationis, Emptionis arbitra,
Iuris vocatur debiti correctio;

*Iustitia
commu-
tativa,
sive cor-
rectiva.
pag. 176.*

Quæ

*Proportio
illius.
pag. 177.* Quæ lance iusta iuris & prudentia
Iniqua pensans, corrigit quovis modo:
Æqualiumque calculorum supputans
Numeros recenset. Nuda rerum qualitas,
Æqualitasque iusta spectatur prior;
Persona cessat, dignitasve nominis.
Sed sacra Themidos ingredi mihi cautio est,
Phœbique mystæ; iuris hæc scientia est.

*Virtutes
Ἀγαθόν-
ἕξις,
& earum
faculta-
tes. p. 184.* Celebrata virtus appetitum corrigens
Iam restat illa, dia quæ mentem regit,
Cognata cœlis, ignæ sedis vigor,
Sine qua, nec ipsa moribus virtus iuvat.
Sed mentis almæ functio rursus duplex,
Quarum ad sciendum maxime prior valet,
Et consulendo comparatur altera.

*Scientia,
ἐπιστή-
μη. pag.
186.* Sed prima virtus Mentis, est scientia,
Scientiæque certitudo maxima,
Quæ scire causas proximas felix iubet.
Secunda virtus artium sit regula.

*Ars, quæ
τέχνη
græcè.
pag. 186.* Sed summa virtus Mentis est Prudentia,
Moralibusque disciplinis quæ præest;
Quæque actiones singulares dirigit;
Intenta fini, respicit semper bonum,
Fugitque damnum cautione provida.

*Pruden-
tia, Φρό-
νησις. p.
187.* At quarta virtus mentis ignæ vigor,
Quique apprehendit notiones principes.
Suprema virtus mentis est Sapientia.

*Intelle-
ctus, ἄνω-
γος. pag. 188.* Pulcherrimarum rerum ea est scientia,
Et absoluta maximarum notio,
Apex sciendi derivatus cœlitus,
Vitæque norma sanctioris Lesbia:

*Sapientia, σο-
φία. pag.
189.* Mater beatæ mentis, artium parens;
Animæ medela, portus, & mentis quies.
Pellit timores, frænâ imperus leves,
Animique tollit fortis impotentiam:
Cupidinesque mentis efferæ domat.

Htc

M O R A L E S.

Hæc nosmet ipsos noscere, & Deum jubet,
Quo nulla terris major est felicitas.

Sed nec premenda inglorio silentio
Heroa virtus, culmen atque apex boni;
Splendore quæ vel Solis anteiret jubar,
Sublimitate montium transit juga,
Æquanda cælo, nubium tractus petit.
Lateque regnans quoslibet complectitur
Habitus beatos, grande virtutum decus,
Et major alma viribus mortalium,
Beatiore mentis afflatu tumens.

*Virtus
heroica;
qua gra-
du, non
specie, ab
aliis vir-
tutibus
differt.
pag. 189.
190.*

Hac arte cælum natus Alcmena petit,
Cretensiumque legibus Minos datus
Late tyrannus: Reguli fulsit fides,
Ardente dextra Scævola constantia.

Ergo illa virtus maxima, & summū bonū,
Divina virtus, nulla qua perfectior,
Perfectionis cæteras superans gradu,
Manente forma, maior excellentia.

Feritas repugnat, belluina inhumanitas,
Rabies patrandi quælibet nefaria:
Libido qualis effera est in belluis;
Qualis Tyrannis, Atrei infandæ dapes,
Quique ora functis enecant viventium,
Aut mugientes ære qui torrent viros.

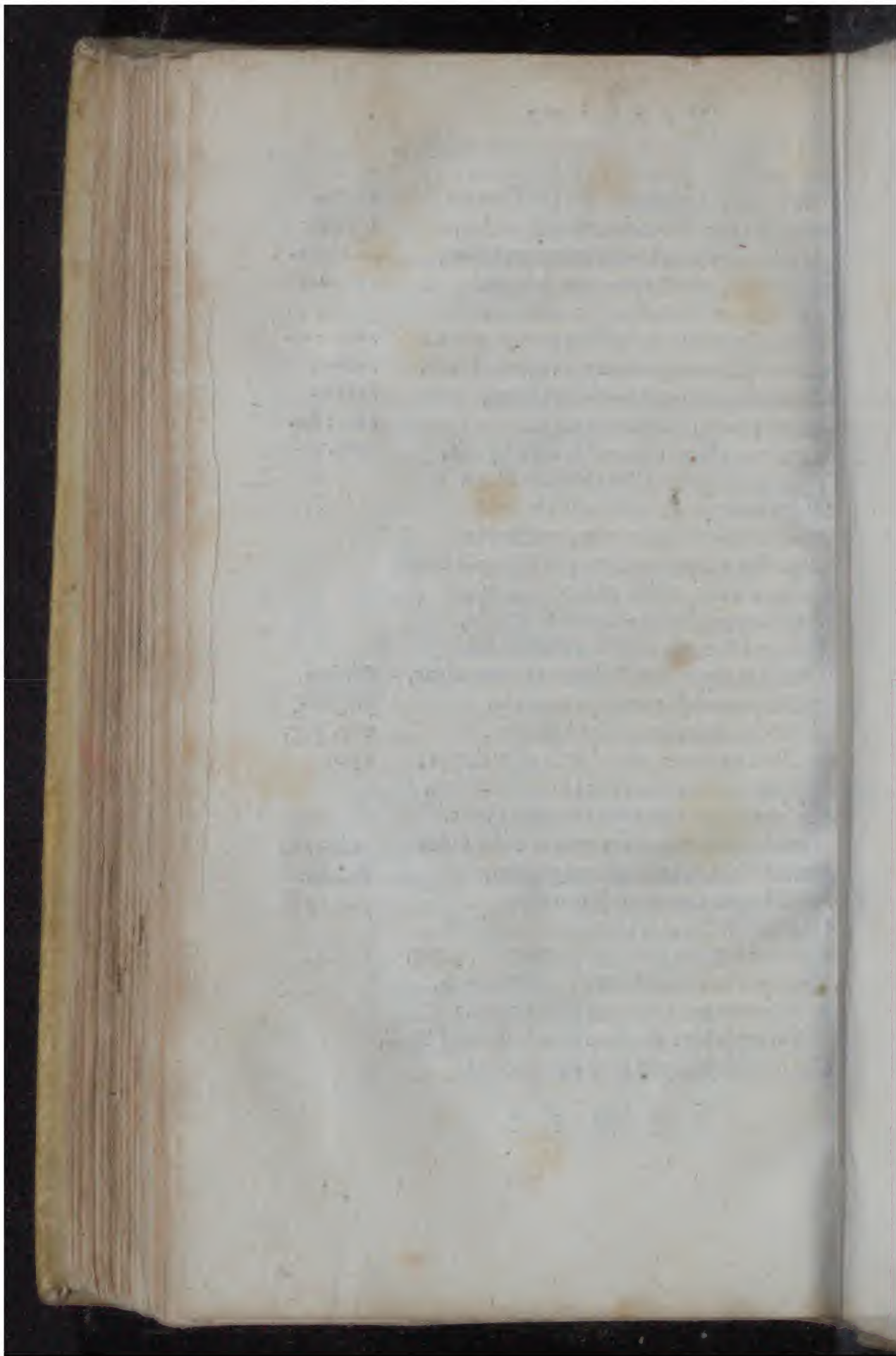
*Feritas,
ἠερο-
της. pag.
190.*

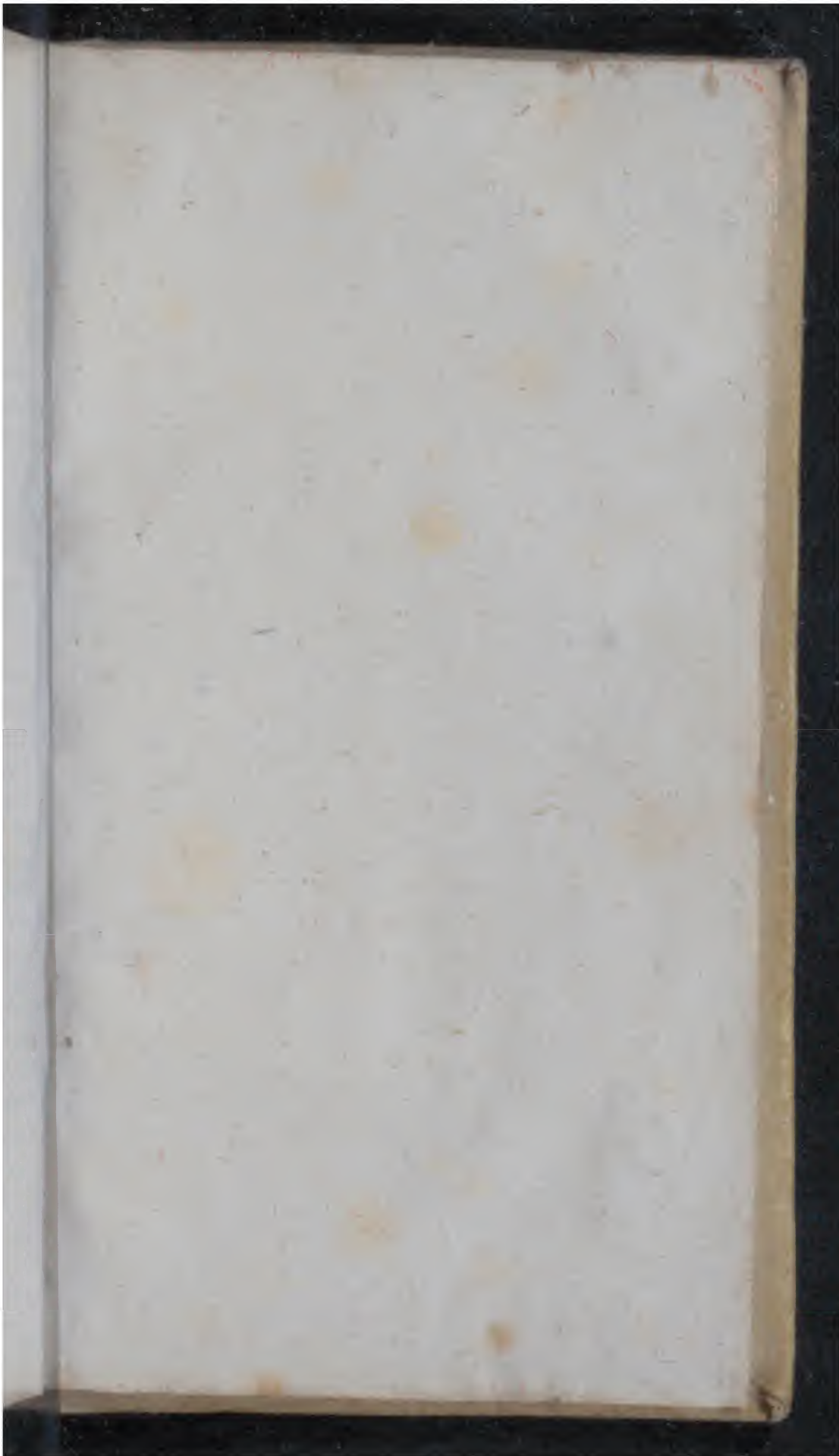
Iam restat una, rara quam colit Fides
Amica vitæ, mentium coagulum,
Affectioque demerendi mutua,
Cognata Iusto, civiumque vinculum,
Concordiæque publicæ præsens bonum;
Sine qua beatus esse nec potest homo,
Et qua remota vita nec felix datur.

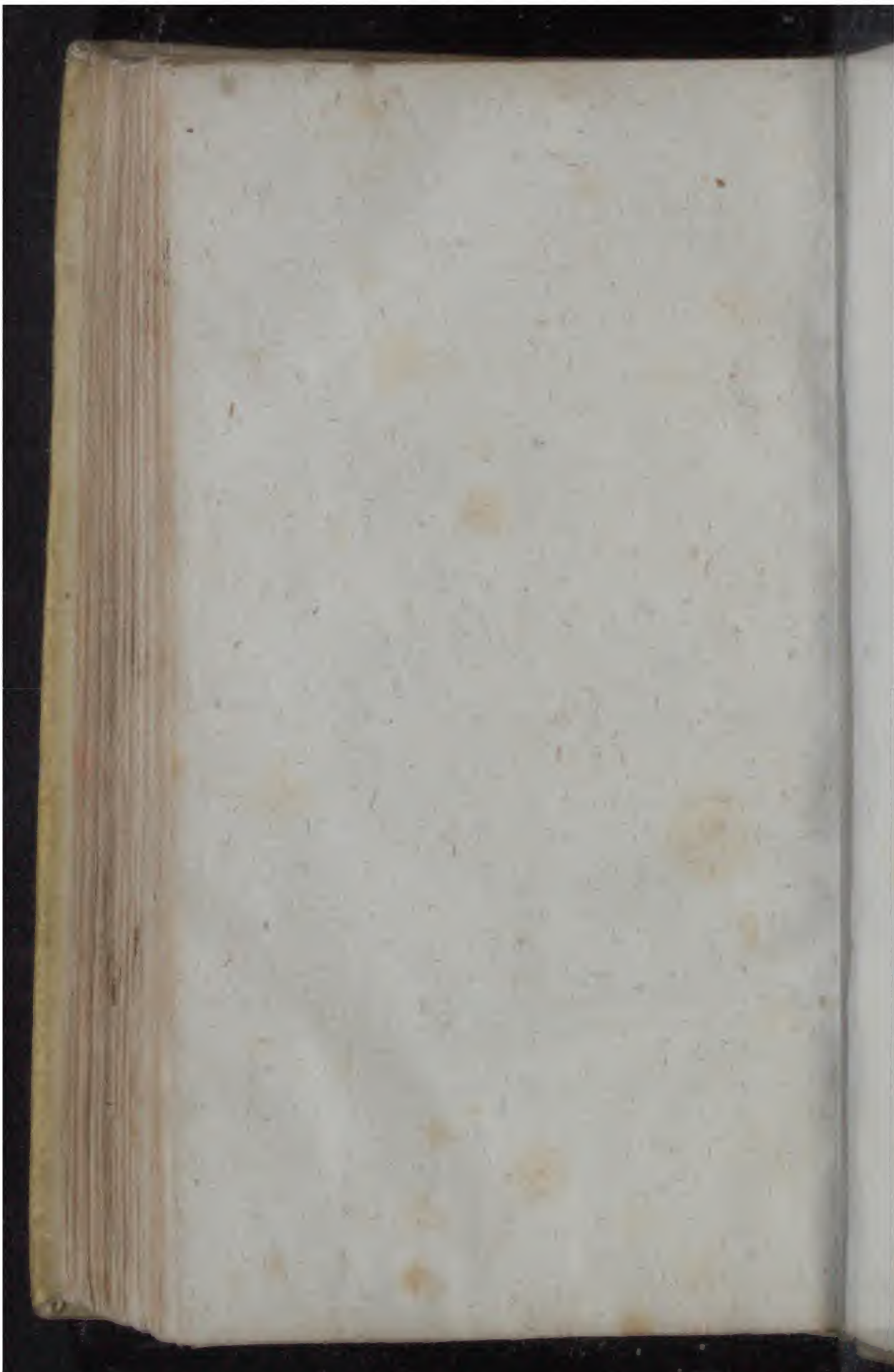
*Amicitia
Φιλία.
pag. 190.*

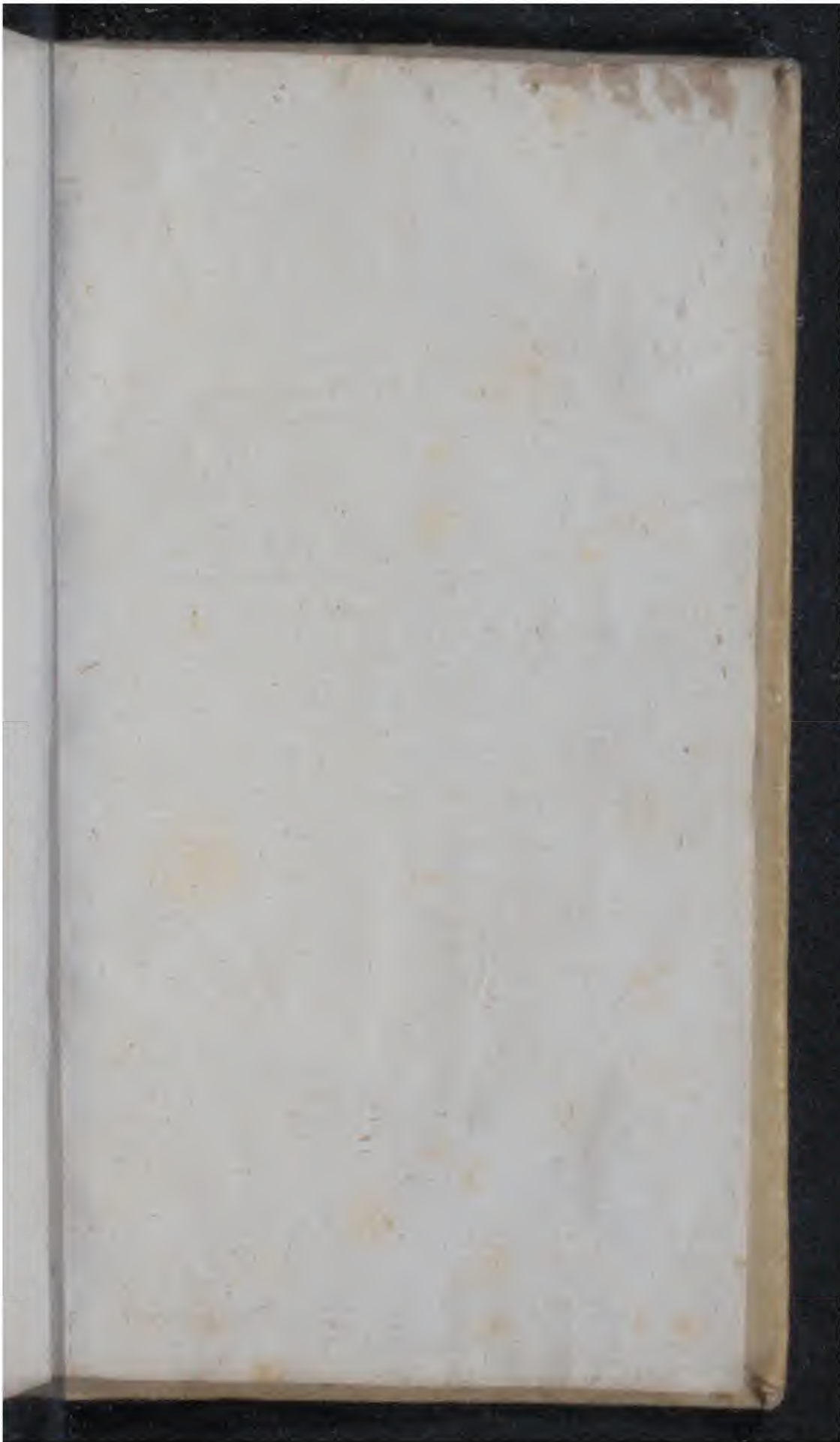
Virtutis hæc sit clausula, & summi boni,
Coronidisque quæ tuebitur locum.

F I N I S,









PPPPPP

